

HELŠINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

novak pribićević
**ima li
rezonance**

SVEDOČANSTVA

novak pribićević
ima li
rezonance

Sadržaj:

Ima li rezonance - 1991 - 1998	7
Jugoslavija kao eksperiment	8
Odlazak iz kuće bez zemlje	11
Preterano uzdanje u pravoslavlje	14
Uslov za skidanje sankcija	18
Legitimizacija etničkog čišćenja	21
Smotrena samoizolacija	23
Uvažiti sve protivnike rata	26
Uzajamno priznanje - poticaj razumnoj rješenju	28
Mnogima je rata dosta	32
Dijalog, pre svega	37
Naše i tuđe iluzije	40
Mogli su da su hteli	42
Priznanje i katarza	49
Jelisejski zastor je spušten	51
Šta je sa Slovenijom?	54
Izgon i povratak u evropski raj	55
Kakva država - takva diplomatija	63
Srbiji je jasno da Istična Slavonija pripada Hrvatskoj	67
Odgovornost za podelu Bosne	71
Događaji koji su odredili i današnja zbivanja	73
Srbija i svet	75
Tuđa briga i Beograda i Zagreba	78
Realno i (ne)moguće	82
Srbija u iščekivanju bavarskog premijera	85
Ravnopravna federalna jedinica	92
Pobeda socijalista ne znači oživljavanje levice	96
Svi smo u dejtonskom ramu	100

Moramo u svet i sa svetom	108
Jugoslavija je glavni problem, a ne ključni faktor Balkana	111
Daleko od dijaloga	115
Arogantno odbijanje	119
Mimo parlamenta i vlade	123
Nemirenje sa ratnim porazom	125
Ne potcijeniti protivnika	130
S verom u posrednike	132
Prijeteći krug nove izolacije	135
Iznuđeni obrt (zasad) bez odjeka	140
Na silu će biti uzvraćeno - jačom silom	143
Srpska histerija	148
Građani moraju sami da odluče ko će biti na čelu države	151
Akcije i reakcije	153
Paradoks indirektnog pritiska	155
Kako sprečiti spiralu nasilja	158
Konferencija - najbrži put iz agonije	161
Ima li rezonance?	164
Svakako i federalna kopča	166
"Federalni" prilaz rješavanju kosovskog problema	169
PRILOZI	
Novak Pribićević - biografija	173
Sonja Biserko:	
Dalje i šire od prostora kome je pripadao	174
Živorad Kovačević:	
Ljudska i intelektualna čestitost	176
Ilija Đukić:	
Po meri savesti i ubeđenja	178
Milisav Prelić:	
Snažni čovek u krhkom telu	180

Ima li rezonance

1991 - 1998.

Ova, druga, knjiga biblioteke Svedočanstva sadrži tekstove Novaka Pribićevića, nedavno preminulog diplomate bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Nastali su u dramatičnim devedesetim godinama. Otuda su u njihovom središtu: raspad jugoslovenske države, ratovi u Bosni i Hrvatskoj, Kosovo.

Ništa se nije dogodilo što Novak Pribićević u svojoj analizi nije predvideo. Nije, međutim, imao iluziju da može da izmeni tragično pogrešan izbor. Zato se i pitao: ima li rezonance to što on govori i piše. Bio je siguran da nema, ali nije odustajao. Tako je za sobom ostavio svedočanstvo o našem strašnom vremenu i mogućnostima pojedinca u njemu.

Sa Novakom Pribićevićem, i čitavom njegovom generacijom, jugoslovenska diplomatija je bila dostigla, tačnije uspevala je da drži, i visok profesionalni nivo. Bio je onemogućen, ali se nije dao korumpirati. Pokazao je da bez lične etike nema ni visokog profesionalizma.

Priredivač i urednik
Latinka Perović

Jugoslavija kao eksperiment

Da li je Jugoslavija pod patronatom? Da li je "zamorče", ponižena i uvređena "banana republika"?

Otkako smo predsednika Predsedništva SFRJ dobili u prisustvu evropske "trojke", preko Brionske deklaracije, do najnovijeg Memoranduma o saglasnosti o posmatračkoj misiji EZ, u javnosti su sve češće i glasnije primedbe i kritike da Jugoslavija više nije sasvim suverena država i da je, posle ekonomske i tehnološke zavisnosti, postala i politički podvrgnuta interesima Zapada.

Razgovor sa Novakom Pribićevićem, pomoćnikom saveznog sekretara za inostrane poslove, koji u SSIP vodi resor odnosa i saradnje sa KEBS, počeli smo upravo tim primedbama.

"Mislim da je ta akcija, koja je krenula od EZ, izraz težnji da nam se pruži podrška i da nam se pomogne u razrešavanju, zaoštrene unutrašnje krize, koja je, na žalost, dovela i do rastućeg broja ljudskih žrtava i pretilosti da destabilizuje ne samo Jugoslaviju, već i širi evropski prostor", smatra Pribićević.

On objašnjava da je EZ, izražavajući svoju zabrinutost, čitavu akciju vodila i u kontekstu saradnje sa Jugoslavijom. To je, naglašava Pribićević, veoma važno istaći: EZ je uvek polazila i od perspektive daljih odnosa i saradnje sa Jugoslavijom (ponovno otvaranje procesa koji bi vodili asocijaciji, deblokiranje već postignutih aranžmana itd).

"Bitno je istaći da je i KEBS, na praškom sastanku, kada su prvi put stavljani u pogon mehanizmi za vanredne situacije, usvojeni samo dve nedelje ranije u Berlinu, pružio podršku akciji EZ i time je, na određen način, ugradio i u svoj kontekst", kaže Pribićević.

Ipak, smo, znači, "eksperimentalni slučaj"?

- U tom smislu - kada kritičari kažu da smo "zamorče" - istina je: ovi mehanizmi prvi put se primenjuju. Od nekoga i nečega se moralo početi. Nažalost, naša situacija je takva da je prva "na udaru" bila Jugoslavija. Mislim da smo i mi, a i EZ svesni da sve to što se uspostavlja kroz ovaj Memorandum o saglasnosti za dolazak posmatrača misije, stvara i određene standarde, odnosno predesane, za moguće takve akcije ubuduće.

Ima se utisak da se, u poslednje vreme, drugačije gleda i na suverenitet, njegovo ograničavanje, ne u smislu "Brežnjevljeve doktrine", već u duhu nove

evropske arhitekture?

- Vidite, prihvatanje mehanizma za vanredne situacije podrazumeva da su sve evropske zemlje - a na bazi Pariske povelje i ostalih dokumenta KEBS - bile spremne da deo svog suvereniteta podrede delovanju šire zajednice evropskih država. I od te činjenice ne treba bežati, to je deo novih evropskih procesa, nove realnosti - ako hoćete.

U tom smislu se, onda, može govoriti i o tome da prisustvo strane posmatračke misije, sa stanovišta klasičnih, tradicionalnih gledanja na međunarodno pravo, jeste izvesno zadiranje u suverenitet. Ali, s druge strane, kada se pogleda na procese evropske integracije, to je takođe i deo tih novih procesa.

Mislim da je, u tom kontekstu, važno istaći da su ciljevi posmatračke misije jasno izraženi i Brionskom deklaracijom i Memorandumom. Sasvim je jasno da misija ima ograničen i precizno definisan cilj i ona van toga ne može ići. Tim više, što je ceo aranžman napravljen uz saglasnost Jugoslavije.

Ima i mišljenja da je bolje što se "umešala" EZ, nego da je to učinila neka od supersila ili većih, moćnih evropskih zemalja, Nemačka, recimo?

- Apsolutno se slažem. Jer, reč je o jednoj evropskoj instituciji, koja nije vojnog karaktera, instituciji kojoj i mi težimo. Drugo, u Jugoslaviji uopšte nije umešan strani vojni faktor. To valja naglasiti: ovo je misija koja će nadgledati sprovođenje samo onog o čemu smo se već dogovorili. To je, znači, podrška mirnom, miroljubivom rešenju jugoslovenske krize.

Da li je - i koliko - tačno ono što je rekao Milan Kučan: da je sve ovo diktat EZ?

- Ako je akciju EZ podržao KEBS, onda se ne može govoriti o diktatu, jer su akciju podržale sve evropske zemlje. Međutim, po načinu postavljanja uslova od strane "trojke", moglo bi se govoriti i o elementima diktata: oni su dali svoj papir i, otprilike, rekli - uzmi ili ostavi!

Ali, to nije diktat sve dok strana primilac misije, a to smo sada mi, na to pristaje. Njen pristanak je meritoran, jer bez njega misije ne bi ni bilo. To znači da je i strana primalac ocenila da ima interesa da misiju prihvati, opet - naravno - u kontekstu saradnje sa EZ, ali i šire - u kontekstu KEBS, kao mehanizma koji su prihvatile sve evropske zemlje.

Nije li Brionsku deklaraciju trebalo da razmotri i prihvati i Skupština SFRJ?

- Ni jedan, ni drugi dokument nisu međunarodni ugovori koji podležu verifikaciji...

U Deklaraciji se kaže da će misija delovati u Sloveniji, "a možda i u Hrvatskoj". Hoće li delovati i u Hrvatskoj?

- Za sada Hrvatska nije "u igri", jer prethodno bismo mi morali da damo saglasnost. A to (još) nismo učinili.

Ima li razlika između Deklaracije i Memoranduma? Da li Memorandum ide dalje, šire?

- Ne, nema nikakvih razlika. Memorandum proizilazi iz Aneksa II Brionske deklaracije. Uopšte ne ide dalje, sem što izvesne stavove precizira i detaljnije razrađuje.

Intervju: Nikola Burzan
Borba, jul 1991.

Odlazak iz kuće bez zemlje

Novak Pribićević je sve do juče bio diplomata, ali, na nesreću i Jugosloven. Sada odbija da bude krnji Jugosloven i zato, posle promišljene odluke, napušta mesto pomoćnika saveznog sekretara za inostrane poslove. Zašto?

"SSIP se, na žalost, kreće u pravcu da bude kuća koja će služiti jednoj novoj, suženoj Jugoslaviji, faktički Jugoslaviji sastavljenoj od Srbije i Crne Gore. To je i razlog zašto odlazim. Kuća je nekada bila savezna i mislim da je nasuprot kritikama koje su se ponekad čule i čuju, i koje su često neistinite i nekorektne, ona, zajedno sa Lončarom, štitila jugoslovensku opciju".

Šta je označavalo odlazak poslednjeg saveznog sekretara? Pribićević, sa razlogom, objašnjava da je taj čin bio, u stvari, posledica upravo toga što je jugoslovenska diplomatija počela napuštati jugoslovensku opciju. I to nikako svojom krivicom.

Šta je uopšte jugoslovenska opcija?

"Bila je to", kazuje Pribićević, "jedna težnja da se političko rešenje jugoslovenske krize pre svega traži u okvirima svakako jedne drugačije Jugoslavije, ali, ipak, Jugoslavije na celom njenom prostoru. Jugoslovenska diplomatija je", tvrdi Pribićević sa uverenjem, "delovala upravo na toj liniji".

Šta se potom zbivalo?

"Vidi se, sada već i dobro, da je došlo do svođenja Jugoslavije na jedan mnogo uži prostor, pri čemu se, međutim, u ime kontinuiteta i dalje govori o Jugoslaviji i odbrani njenih interesa iako te zemlje više nema".

Novak Pribićević je i realista - podseća na činjenicu da je bilo mnogo stranih uticaja koji su nepovoljno delovali, naročito iz nekih zemalja Zapadne Evrope. Međutim - to stalno ponavlja - "ne bi trebalo zaboraviti da je presudnu negativnu ulogu odigrao rat u našoj zemlji, koji smo vodili sami i među sobom. To je dovelo do toga da Evropska zajednica promeni svoju polaznu poziciju dobrih usluga i da počne da deluje na jedan negativni pristrasan način".

S ovim se lako složiti. Ipak, Pribićević ističe: "Lično osećam da sam u svemu ovome izgubio veoma mnogo kao i velika većina građana. Jugoslavija je, po mom mišljenju, izgubila svoj prirodan prostor zajedničkog života, a i šansu da neke komparativne prednosti koje smo već stekli, našavši se na pragu mnogih značajnih institucija, Saveta Evrope, ili čak Evropske zajednice, recimo,

moramo prepuštati drugima".

I ponovo tvrdnja da je koren svih naših nevolja kod nas. Ko je kriv?

Novak Pribičević ne odgovara direktno, ali su njegovi odgovori reći: "Krivnja leži na našim stranama, pri čemu mislim da niko ne može da traži alibi za odgovornost".

Iz ovog odgovora ide i utisak da ovaj dojučerašnji diplomata ne želi da javno analizira odnos secesionističkih republika (kako se to obično kaže) i onih drugih koji su taj proces izazvali, a potom i podržavali...

Novak Pribičević je proveo skoro pune dve decenije u SSIP, danas 54-godišnjak, sa 35 godina bio je najmlađi podsekretar, bio je, potom, ambasador u Beču i u Tirani. U glavnoj sobi u staroj zgradi u beogradskoj Knez Miloševoj ulici, u njegovo vreme su bili Miloš Minić, Josip Vrhovec, Lazar Mojsov, Raif Dizdarević, Budimir Lončar... Za čim Pribičević danas žali?

"Pre svega žao mi je što smo doživeli tako strašnu tragediju, uz tolike gubitke ljudskih života, masovna uništavanja i kidanja komunikacija i rasparčavanja jedne zajednice koja je ipak bila rezultat istorijskih težnjih svih naših naroda".

Ovde se vraćamo na početak razgovora, jer - opet s razlogom - Novak Pribičević podseća da je već u poodmakloj fazi proces smanjivanja mreže nekadašnje jugoslovenske diplomatije. Pojavile su se republičke, što je, po njemu, neizbežno zbog težnji ka državnosti delova bivše Jugoslavije. Ali - ovde ponovo dolazimo do onoga sa čim se Novak Pribičević, razumljivo, ne slaže - ostaci nekadašnje jugoslovenske diplomatije se faktički svode na nacionalni sastav koji će biti gotovo istovetan sa onim koji je u polupredsedništvu države.

Pribičević, koji je, inače, bio na listi Hrvatske, dodaje, ne bez nostalgije, da dobar deo profesionalaca iz drugih republika (profesionalizam, inače, redovno ističe) ne pokazuje namere, ili nema mogućnosti da se angažuje u novim republičkim diplomatijama. Da, zapravo, stoji pred odlukom da menja, ili ne, svoja lična opredeljenja.

Novak je Pribičević Jugosloven - to je utisak koji ostaje iza ovog razgovora. Ipak, kaže: "Jugoslovenska diplomatija nastoji da obezbedi kontinuitet zemlje kroz aktivnosti dve republike. Mislim da je težnja za održavanjem tog kontinuiteta legitimna, ali da se mora postaviti na široj osnovi koja nikome neće zatvarati vrata za neku formu asocijacije koje ne moraju u svakom slučaju biti jednakog stepena" - 2+2+2 - verovatno, ako je naš utisak tačan.

Ovde dolazimo i do jedne lične note koju, uprkos svemu, vredi zabeležiti: "Tokom proteklih sedam-osam meseci bio sam izložen napadima i diskvalifikacijama u republici iz koje potičem, u Hrvatskoj, sa tezom da uprno i, po njihovom mišljenju, nerazumno nastavljam sa odbranom jugoslovenske opcije. U novije vreme počela je i odvija se serija napada i u delu štampe koja mi je pripisivala odgovornost za razbijanje Jugoslavije..."

SSIP su napustili svi kadrovi iz Slovenije, upadljiva većina iz Hrvatske,

Makedonci se premišljaju i polako odlaze, Bosanci oklevaju... Kako Novak Pribičević gleda na te odlaske.

"Moram reći veoma tužno, jer je u ogromnom broju reč o ljudima koji odlaze ne zato što to žele, već stoga što to moraju. Oni što se odazivaju republiki koja ih je uputila u Beograd, ne čine to uvek sa entuzijazmom, već zato što nemaju drugog izbora. U ovoj kući, u SSIP, nikada se nije postavljalo pitanje - ili bar ja to nisam činio - ko smo i odakle smo.

Dijagnoza hrvatske štampe bila je tačnija, jer sam ja zaista dosledno stajao iza jugoslovenske opcije. To bi moralo biti poznato i autorima napada u beogradskoj sredini pa se stoga neizbežno postavlja pitanje kojim ciljevima bi trebalo da služe ta naređenja krnjih tela koja su iznad nas".

I iza ove jasne poruke sledi mišljenje da sama okolnost da su se neki od tih napada na Pribičevića (podrazumevali smo da on ne misli samo na sebe) pojavili u novinama koje su "davno prokockale svaki ugled ozbiljnih", sve to nije dovoljno objašnjenje, jer "često su to izazvali podsticaji iz kuće u kojoj ću sedeti još neki dan. A to znači da je to bila instrumentalizacija usmerena na eliminisanje svih onih koji nisu bili spremni da bez pogovora izvršavaju sva naređenja."

Zašto je otišao Novak Pribičević? Odgovori se sami nameću, oni su pre svega sumorni, sam Novak Pribičević je poput mnogih drugih izgubio jednu veliku nadu, ali je i jugoslovenska diplomatija izgubila čoveka čiji se glas čuo u sve jačem mrtvilu i sve dubljem sivilu.

Zoran MANDŽUKA,
Borba, mart 1992.

Preterano uzdanje u pravoslavlje

"Da bi se aktuelna spoljna politika ocenjivala, najpouzdaniji kriterijum je kao i uvek, pitanje realne procene našeg položaja. Mislim da ne može biti nikakve sumnje da je taj položaj, i Srbije, i SR Jugoslavije, veoma težak, da se one već nalaze pred velikim stepenom međunarodne izolacije - koja pretili daljim zaoštavanjem i da su komunikacije sa svetom danas svedene samo i isključivo na mere za razrešavanje krize na ovim prostorima".

To govori Novak Pribićević, koji je u negdašnjem Saveznom sekretarijatu za inostrane poslove proveo gotovo pune dve decenije. Govori to diplomata u čije iskustvo staje i to da je sa 35 godina bio najmlađi podsekretar, a da je, potom, bio i ambasador SFRJ u Beču i Tirani, da bi prošlog februara, kada se bivša Jugoslavija suzila na dve republike, svojom odlukom napustio diplomatiju Jugoslavije, zemlje koje, kako je tada rekao, na žalost, više nema.

BORBA: Šta je osnova ove sumorno tačne slike?

Novak Pribićević: Stvarnost pokazuje - sažeto rečeno - da je unutrašnja situacija takva da društvu neposredno pretili kolaps, najpre privrede sa nesagledivim socijalnim posledicama. Istovremeno, i ništa manje pogubno po nas, mnogi u objašnjavanju takvog našeg položaja posežu za olakim i naizgled privlačnim sredstvom optuživanja međunarodne zajednice. Sve se to izražava kroz različite teorije o međunarodnim zaverama koje su u opticaju sa promenljivim vinovnicima, od Vatikana i Nemačke, preko SAD i Zapada, do islama i muslimanskog sveta, kako u kom trenutku neke odgovara.

I, to nije sve. Jer, lako zapažamo i traganje za "bliskim i tradicionalnim prijateljima", čini se to i u rečitom rasponu, od naivnog pokušaja sa, na primer, Izraelom, preko Grčke, gde se "bliskot interesa" prelama preko leđa legitimnih aspiracija makedonskog naroda i te države. U najnovije vreme - primećuje se, ne bez blage doze ironije - vidimo da se Irak i Libija takođe vraćaju u krug "tradicionalnih prijatelja" uprkos proširenoj generalnoj tvrdnji o "zelenoj" ili muslimanskoj zaveri protiv Srbije.

U potrazi za utehom ostaje pravoslavlje? Gde je "majka Rusija"?

- Aktuelnoj vlasti postaje manir da disperzira zablude koje se ponekad čoveku učine da su više u funkciji određene indoktrinacije domaćeg javnog mnjenja nego stvarnog spoljnog učinka, jer je teško zamisliti da neko može

verovati u realnost takve politike.

Najaktuelniji primer jeste celokupni odnos prema Rusiji i svim protivrečnim tokovima i procesima koji se odvijaju u toj zemlji. Nastoji se, naime, stvoriti uverenje da bi pad Borisa Jeljcina - pad koji se isuviše očigledno priželjkuje - doveo do korenite promene ruskog političkog kursa. I to promene u - korist Srbije i interesa srpskog naroda.

Lično mislim da Rusija, kao velika zemlja, a po nuklearnim kapacitetima ujedno i dalje velika sila, među svojim prioritetima neizbežno na prvo mesto mora stavljati odnose sa SAD, Evropskom zajednicom i Zapadom u celini radi svojih političkih i ekonomskih, pa i strateških interesa. Mislim da je smešno verovanje da bi Rusija pod nekom drugom vlašću bila spremna da te interese dovede u pitanje da to učini pod zastavom pravoslavlja i radi Srbije.

To nije jedina zabluda?

- Suočavamo se, da li slučajno, ili namerno, sa serijom iluzija. Jedna od njih je i ona o svetskoj zaveri koja je kvalifikovana tvrdnjom da je raspad bipolarnog sveta i ostajanje SAD kao jedine supersile stvorio nepovoljnu situaciju po srpski narod i njegove interese. Takvo shvatanje novog svetskog poretka koji svakako nije konačno definisan i o kome se u našoj javnosti govori na krajnje pežorativan način, bez poimanja realnosti, vodi ka daljoj izolaciji na svetskom planu. Ukratko, došli smo u poziciju da se sporimo sa čitavim svetom naivno verujući da se prkosnim odbijanjem dijaloga može nešto nametnuti. Sve me to podseća na zemlju u kojoj sam svojevremeno službovao, na Albaniju, koja je sama sebi izabrala samoizolaciju za dugi period.

Svetski poredak nije ni konačna, ni ideološki definisana instanca, ali je svakako instrumentarij koji svet razvija i prema kome se moramo znati postaviti. Čini mi se da ono što na javnoj sceni artikuliše sadašnja jugoslovenska diplomatija zapravo ne održava razumevanje tog procesa, ni na evropskom, niti na globalnom planu. I tu je, mislim, i koren teorije o svetskoj zaveri.

Stoga, ali ne samo i zato, i pitanje da li, ustvari, ovde postoje jedna ili više, recimo tri spoljne politike?

- Ne vidim nikakvog nesporazuma između politike rukovodstva Srbije i savezne države. To je sasvim sigurno jedna politika, što se, uostalom, ogleda i kroz to da je gospodin Vladislav Jovanović ministar spoljnih poslova i Srbije i Jugoslavije, a verujem da bi on, u skladu sa svojom nedavnom praksom, sigurno dao ostavku na jedan od ta dva položaja kada bi ocenio da postoji makar i minimalan prostor neslaganja.

Gde je tu vlast u Podgorici?

- Kada se radi o Crnoj Gori mislim da crnogorsko rukovodstvo, polazeći od svog viđenja interesa građana Crne Gore, očigledno pokušava da izrazi nezavisniji stav. Čini to ne dovodeći, međutim, u pitanje spremnost da se angažuje u svim onim naporima savezne države koji bi bili zaista usmereni u pravcu mira i rešavanja svih spornih pitanja kroz pregovore.

Šta sada, zašto je, slika o nama u svetu tako crna?

- Pre svega zato što su, u celini gledano, i činjenice crne. Pri tome je bestijalnost rata u Bosni i Hercegovini prosto šokirala međunarodnu zajednicu i pojačala frustracije zbog toga što ona, ta zajednica, još nije našla sredstva da taj rat prekine. Mislim da sve strane učesnice u BiH tragediji snose odgovornost i niko ne može proglasiti alibi za to. Sigurno je, pritom, da je pogrešna predstava koja se u svetu širi i plasira o Srbima kao jedinim krivcima već i zato što je Hrvatska angažovala svoje redovne trupe u jednom delu BiH.

Šta je sa odgovornošću Beograda i Zagreba?

- Ne ulazeći u sve aspekte ovog složenog pitanja, oni su odgovorni i zbog poteza koji se u međunarodnoj zajednici tumače kao realizacija nekog faktičkog, ili prećutnog dogovora o podeli Bosne i Hercegovine.

U raspravama o sadašnjoj politici i o tome ko je i kako vodi, Vi učestvujete kao predstavnik Građanskog saveza, šta, uopšte, radi opozicija u Srbiji, ima li, tačnije, ona neku ubedljivu viziju spoljne politike?

- Mislim da je problem u tome što opozicija nije učinila dovoljno jasnu distinkciju u odnosu na politiku koja se može okvalifikovati kao "ratna opcija". Izuzetak je, valja to reći, Građanski savez. Smatram da se opcija, koja je i inače oslabljena razjedinjenošću, neoprezno i nepotrebno upustila u nadmetanje sa vlašću oko toga ko je dosledniji tumač i zaštitnik nacionalnih interesa Srba, ne istražujući šta konkretno i u domenu realne politike može stvarno da doprinese zaštiti tog interesa.

Ovime se, naravno, ne dovode u pitanje naponi koji mnogi segmenti opozicije čine, više se izražava žaljenje što ti naponi ne pružaju opipljive rezultate.

Ima li izlaza?

- Sa svakim danom produžavanja krize u sadašnjim okvirima taj izlaz je sve dalji, sve teži. Planu gospode Vensa i Ovena mogu se staviti, sigurno, mnoge primedbe, ali mislim da druge platforme sada - jednostavno nema. U prilog tog plana su se u raznim prigodama, izjašnjavali i predsednici Ćosić i Milošević, a takođe i gospodin Karadžić. Mislim da nije pametno dopustiti da se u međunarodnoj zajednici učvrsti već stvoreno uverenje da su bosanski Srbi jedina prepreka sprovođenju ovog plana.

Šta se moglo učiniti? Nije iskorišćena, bar ne do sada, mogućnost potpisivanja cjeline ovog plana, uz rezerve, što bi sigurno naišlo na razumevanje međunarodne zajednice, o čemu, uostalom, svedoči i izjava američkog državnog sekretara Vorena Kristofera koji je sasvim nedvosmisleno otvorio prostor za moguće korekcije.

To lični na svojevršno upozorenje?

- Nešto je izvesno, događa se nešto zaista novo. U slučaju prihvatanja plana gospode Vensa i Ovena otvara se mogućnost počinjanja ukidanja sankcija, a tako dolazimo i do jednog od ključnih pitanja - može li Srbija, oslabljena do

mere do koje je to danas, do mere koja se tako nesrećno svakodnevno oseća, predstavlja pouzdanije uporište kao matica prema Srbima preko Drine. Ta pozicija matice je legitimna i neosporna, ali će ta matica, morati da rešava pitanja preživljavanja ovde, a samo snažna može da predstavlja pouzdan oslonac, u procesu političkog rešavanja koji predstoji. Drugim rečima, nema rešenja dok se ne odustane od koncepta saveza srpskih država.

Nakon toga, posle odustajanja, moralo bi da sledi uzajamno priznavanje svih republika bivše Jugoslavije i započinjanje sigurno teškog procesa ponovnog uspostavljanja njihove međusobne komunikacije u oblasti privrede, saobraćaja, kulture i ličnih kontakata građana kao i razrešavanje mnogih imovinskih i statusnih problema koji su se građanima nametnuli raspadom Jugoslavije.

Da bi sve to, međutim, moglo da započne neophodno je bez daljnjeg odlaganja prekinuti rat. Sigurno je, pritom, da bi odlučni doprinos SR Jugoslavije upravo prekidu rata povratio zemlji izgubljenu legitimaciju za aktivno i ravno-pravno delovanje na međunarodnoj sceni, od regionalnih organizacija, preko KEBS do Ujedinjenih nacija.

Posle svega i zbog svega može se zaključiti, sa puno razloga, da spoljna politika koja se danas vodi ne služi ni stvarnim nacionalnim interesima srpskog naroda, niti državnim interesima SR Jugoslavije.

SUŽIVOT (NE)MOGUĆ

"Jedna od opasnih zabluda koja se uporno natura i koja zapravo predstavlja i glavnu prepreku za ozbiljniji rad na rešavanju naših unutrašnjih drama, jeste agresivno prisutna teza o isključenosti saživota na jugoslovenskom prostoru. Ona se naročito drastično lansira i sa najodgovornijih mesta u našoj državi kroz teoriju o nakaradnoj, ili nakaznoj tvorevini kakva je, kažu, Bosna i Hercegovina. I, naravno, količina posejane mrženje, i pale žrtve na svim stranama, stvorili su strašne provalije čije će premošćavanje dugo trajati i pretpostavlja kažnjavanje svih onih koji su počinili ratne zločine po utvrđenim standardima međunarodnog prava. Ali, uz neophodnu meru tolerancije narodi na ovom prostoru će nastaviti da žive jedan pored i sa drugim.

Stoga mislim da ta teza o nemogućnosti suživota, o isključenosti suživota, čini jednu od ozbiljnih prepreka za svaki ozbiljniji iskorak ka rešavanju jugoslovenske krize..." kaže Pribičević.

Intervju: Zoran MANDŽUKA,
Borba, april 1993.

Uslov za skidanje sankcija

Prva godišnjica uvođenja sveobuhvatnih sankcija Savjeta bezbjednosti OUN protiv SR Jugoslavije neizbježno nameće osvrt na njihove posljedice, ali i razmišljanje o neophodnim uslovima za njihovo uklanjanje u nekom predviđivom roku koji ne bi zakoračio i prema drugoj godišnjici.

Kada je riječ o efektima Rezolucije 757 SB OUN, onda ne može biti nikakove sumnje da je njihovo dejstvo bilo značajan, iako ne jedini, a možda čak ni odlučujući agens koji je doveo do katastrofalnog srozavanja svih komponenti privrednog života, socijalne sigurnosti, finansijskih tokova, stavljajući najveći dio građana u položaj grčevite borbe za puko preživljavanje. Nedavna dogradnja kaznenog instrumentarija kroz znatno pooštrene odredbe Rezolucije 820 dovela je do međunarodne izolacije nezapamćenih razmjera u cijeloj dosadašnjoj praksi Svjetske organizacije i učinila izvjesnim neminovnost kraha privrede, društva a time i države, ukoliko se u najskorije vrijeme ne preduzmu svi neophodni koraci koji će omogućiti započinjanje procesa postepenog labavljenja, a zatim u dužem periodu i konačnog otklanjanja kaznenih odredbi, što tek može da stvori početne uslove za mukotrpni i dugotrajniji put sanacije i privrednog oživljavanja, na kojem najveće prepreke i dalje ostaju u našem unutrašnjem ambijentu.

Jer, primarni uzrok privrednog pada, siromaštva i bijede, za koje vlasti ne nalaze ni palijativna, a kamoli trajnija rješenja, leži u izboru ratne opcije kao puta "rješavanja srpskog nacionalnog pitanja", što je tek kao naknadnu posljedicu navelo međunarodnu zajednicu da, uz veoma visok stepen saglasnosti, krene jedinim raspoloživim putem, osim neposredne vojne intervencije, uvođenja drastičnih kaznenih mjera izopćenja. Ali i znatno prije toga privreda je trpjela posljedice enormnih materijalnih davanja u podršci politike sile u Hrvatskoj, a zatim i Bosni i Hercegovini. Pad proizvodnje, divljanje inflacije, nezaposlenost i duge kolone najsposobnijih mladih u bijegu od rata koji nisu željeli i odobrili. Ruku pod ruku sa ovim rastakanjem, nastupale su družine ratnih profitera i otimača, preprodavača švercovane robe i krijumčarene savjesti, pljačkaši pod maskom bankovnih operatera, sve uz blagoslov i aktivnu podršku države. Kada su se nad taj kaos nadnijele i sankcije, reakcije režima i njegove propagandne mašinerije kretale su se od potcjenjivačkog tvrđenja da će domaća pamet lako naći puteve njihovog zaobilazanja, preko infantilnog

proricanja da će embargo kao izazov podstaći stvaralaštvo i mobilizirati raspoložive potencijale, do otkrivanja novih i do tada nepoznatih izvorišta nafte i drugih resursa. Uz to, stalno je bila prisutna i ocjena kako su sankcije međunarodne zajednice nepravedne i stoga neprimjerene kao norma međunarodnog ponašanja.

Sankcije su po svojoj prirodi nužno neselektivne u pogledu objekata koji su im izloženi, pa stoga najoštrije pogađaju najčešće upravo one koji nisu ničim uzrokovali njihovo uvođenje. Bez ikakvog racionalnog osnova sankcije su primjenjene i u oblasti nauke, kulture, sporta i informacija, što više ide naruku režimu na čije se ponašanje željelo utjecati, pružajući mu neometan prostor arbitriranja, uz povlađivanje njegovom naporu za prisilnom homogenizacijom cjelokupnog nacionalnog korpusa. Ova posljedica se naročito negativno odrazila na informativnom planu, gdje moćni i dirigovani aparati medija koje kontrolira država sistematski vlastitom stanovništvu nameću fabrikovanu "istinu" o svemu što se zbiva u našoj sredini i okruženju. Jedna od tih fabrikacija je da su sankcije zamisao i djelo nosioca zavjere protiv Srba, nepravedne po tome što nisu zaslužene nikakvim djelovanjem, jer Srbija i SRJ, uostalom, u ratu u BiH ne učestvuju, pa prema tome ne mogu biti ni kažnjene po osnovu ugrožavanja međunarodnog mira i bezbjednosti, što je inače, po Povelji OUN, osnova njihovog uvođenja.

Pažljivom promatraču nije moglo promaći da je sadržina naglog zaokreta politike srpskog i jugoslovenskog vrha, izražena kroz pismo trojice predsjednika, njihovu neuspjelu intervenciju na Palama i kasnije odluke vlada Srbije i SRJ o prekidanju svake druge pomoći, sem humanitarne, bosanskim Srbima, zapravo i veoma rječit demanti omiljene teze o nepravednosti sankcija. Jer, suprotno popularnom uvjerenju, mjera sankcija nije primjenjena zbog agresije Jugoslavije prema suverenoj i međunarodno priznatoj BiH, kako se nastoji uvjeriti javnost, već upravo zbog ocjene da Srbija svojom podrškom upravo izvan humanitarne oblasti, omogućava Karadžićevoj vojsci da nastavlja rat i sve ono što uz to ide. Izričitim priznanjem da je pomoć do Pala sadržavala i mnogo toga drugog uz hranu i lijekove, režim je iz temelja srušio polaznu osnovu od koje je polazio u proglašavanju sankcija nepravednima.

Iz ovoga proizilazi i jednostavan odgovor na pitanje o tome što treba preduzeti sa strane Srbije i SR Jugoslavije kako bi se međunarodnu zajednicu uvjerilo da su sankcije postale bespredmetne. Prije svega, kao dokaz iskrenosti napravljenog zaokreta potrebno je bez odlaganja prekinuti dalje snabdijevanje vojske bosanskih Srba oružjem, municijom i gorivom neophodnim za dalje produžavanje vojnih operacija. To, naravno, daje pravo da se ista mjera zahtijeva i obezbijedi i za drugu interventnu silu u bosanskom paklu, tj. za hrvatsku stranu i njenu materijalnu i neposrednu vojnu podršku koju pruža bosanskim Hrvatima. Da bi, međutim, odluka o prekidu vojnog logističkog podržavanja bila uvjerljiva, mora biti praćena prihvatanjem međunarodnih

promatrača na granici SR Jugoslavije i Bosne i Hercegovine. Nikakvi moralni razlozi i razlozi suvereniteta ne mogu opravdati uskraćivanje takove saglasnosti. Dok god se ova mjera ne prihvati na nedvosmislen način, neizbježna je sumnja međunarodne zajednice da je posrijedi samo manevar sračunat na dobijanje na vremenu i učvršćenje vlasti na osvojenim i u dobroj mjeri etnički očišćenim prostorima. A dok god traje ta sumnja, trajaće i sankcije. Tek kada se pruže opipljivi dokazi o ozbiljnosti deklariranih mirotvornih ciljeva, stvaraju se uslovi da međunarodna zajednica započne labavljenje uspostavljenih blokada, uz istovremeno postepeno otvaranje vrata za povratak SR Jugoslavije u međunarodnu zajednicu kao ravnopravnog člana i partnera.

Republika, jun 1993.

Legitimizacija etničkog čišćenja

Nastavak pregovora triju zaraćenih strana u Bosni i Hercegovini, u kojima će u nedovoljno definiranoj ulozi učestvovati i predsjednici Milošević, Bulatović i Tuđman, najavljuje se kao završna runda mirovnih napora u Ženevi, koja bi trebala da dovede do konačnog mirnog i političkog rješenja. U pismu upućenom vođama triju etničkih skupina u Bosni i Hercegovini, kopredsjednici Owen i Stoltenberg dramatično poručuju: "obojica se ježimo pri pomisli na budućnost vaše zemlje", vjerovatno u namjeri da još prije početka pregovora naglase kako je bilo koje konsenzualno rješenje bolje od nastavljanja međusobnog ubijanja. U isto vrijeme oni, pretpostavljamo, žele da podcrtaju urgentnost rješenja, i izvrše dodatni pritisak na sve učesnike u prilog kooperativnog postavljanja.

Da sa pripremama za predstojeću Konferenciju ništa ne ide jednostavno ni prosto, ukazuje i njeno iznenadno sinočno pomjeranje za dodatna dva dana, kao i još uvijek neizvjesno učešće lidera bosanskih Muslimana Alije Izetbegovića. I dok međunarodna, kao i naša domaća javnost sa velikim nestrpljenjem i zabrinutošću osluškuje svaku indikaciju mogućeg razvoja u Ženevi, dvojni ministar inostranih poslova SR Jugoslavije i Srbije Vladislav Jovanović samopouzđano izjavljuje kako "nikada nismo bili bliži mirnom i političkom rješenju". U isto vrijeme, u BiH se upravo proteklih dana rasplamsavaju novi oružani sukobi svih triju strana, a posebno se opasno steže željezni обруч srpskih snaga oko napaćenog Sarajeva, kojem je ponovno uskraćena struja i voda, dok hrvatske jedinice sprečavaju dotur humanitarne pomoći muslimanskim enklavama. Ova ratnička uvertira vjerovatno ima za cilj da se izvrši još jedan pritisak na predstavnike Muslimana, bez obzira tko se od njih konačno pojavi u Ženevi, da pristanu na, sada već zajednički i usaglašeni, srpsko-hrvatski prijedlog o podjeli BiH po etničkoj osnovi čime bi se ova zemlja - članica OUN preobrazila u konfederalni savez triju nacionalnih država sa još uvijek neodređenim, ali sigurno krajnje limitiranim zajedničkim funkcijama kao elementom danas već napuštenog i skoro zaboravljenog Vens-Ovenovog plana. Iako bosanski Muslimani kao svoj prilaz ističu potrebu održanja entiteta država uz primjenu federalnog principa, a bez i njihove saglasnosti ni jedno rješenje nije ostvarljivo, kod nekih involviranih međunarodnih faktora čini se da prevladava spremnost, makar i nevoljkog prihvatanja tripartitne podjele

BiH, kao odraza, kako se tumači "novo-stvorene realnosti na terenu". Pri tome, kao da se zaboravlja da takova real-politika zapravo predstavlja legitimizaciju oružanog osvajanja i posljedica etničkog čišćenja, a time i gaženje svih onih principa na koje se pozivaju OUN, KEBS i EZ u ostvarivanju vizije naprednijeg, stabilnijeg i humanijeg poretka međunarodnih odnosa.

No, i takovo rješenje, ukoliko bude nametnuto bosanskim Muslimanima, ali i svim onim građanima BiH koji se protive tezi o nemogućnosti zajedničkog življenja, teško da bi moglo obezbijediti makar i labilan mir, ukoliko u njegovom sprovođenju ne bi učestvovao daleko veći broj mirovnih snaga OUN nego što je međunarodna zajednica po svemu sudeći, spremna da angažuje. A, bez njihovog masovnijeg učešća velika je opasnost daljeg produžavanja oružanih sukoba na lokalnim i regionalnim razinama, kao i nezadrživog nastavljanja etničkog čišćenja sve do konačnog uspostavljanja etnički "čistih" nacionalnih mini-država, kao posljednjeg čina pred već otvoreno najavljivanu i sa najviših mjesta u Srbiji i Hrvatskoj zdušno propagiranu konačnu podjelu BiH uz pripajanje konstitutivnih jedinica matičnim državama, ali i neizbježan izuzetak bosanskih Muslimana, koji se iz lokacija koje im se predviđaju, nemaju kome pripojiti.

Radio "B92", jul 1993.

Smotrena samoizolacija

Vjerovatno najstalnija komponenta spoljnopolitičkog postavljanja Srbije i SR Jugoslavije u posljednjih 15 mjeseci odnosi se na suprotstavljajanje odredbama Rezolucije 757 SB OUN kojom su uvedene mjere embarga zasnovane na Glavi VII Povelje OUN, protiv Srbije i Crne Gore (Jugoslavije). Polazna tačka kritike ove bez sumnje drastične kazne na koju se međunarodna zajednica odlučila, suočena nespornom podrškom ratnoj opciji u Bosni i Hercegovini koju je rukovodstvo Srbije podsticalo, podržavalo i time činilo mogućom, kretalo se od početnog nipodaštavanja ("rutinske mjere kratkotrajnog učinka" - ministar Vladislav Jovanović), do aktuelnog prebacivanja svijetu da se odlučio na surovu i bespoštednu izolaciju Srbije, čije posljedice genocidno ugrožavaju biološki opstanak srpskog naroda (kao da Albanci, Mađari i drugi nesrpski građani SR Jugoslavije nisu jednako pogođeni).

Od najviših predstavnika režima, do militantnih aktera kontrolisanog medijskog aparata, svi su sada prigrlili već omiljenu krilaticu o nepravедnim, što će reći nezaslužnim, sankcijama kao izrazu zavjereničkih namjera ključnih faktora međunarodne scene. Pri tome se ležerno prešućuje neosporna činjenica da su sankcije bile jasno i nedvosmisleno zaprećene znatno prije raspirivanja bosansko-hercegovačke tragedije, pa je stoga opredijeljivanje za podršku oružanom putu ostvarivanja zamišljenog srpskog nacionalnog interesa, moralo značiti i svjesno pristajanje na njihovu neminovnost.

Diplomatsko i političko suprotstavljajanje produženom trajanju sankcija, dok god se zaobilaze uzroci njihovog uvođenja, ostaje osuđeno na jalovu lamentaciju, namijenjenu više ubjeđivanju domaće javnosti, i nema nikakvih izgleda da izazove iole respozivniji međunarodni odjek. Na taj način se nemogućnost suprotstavljajanja sankcijama racionalnom argumentacijom, koja bi morala sadržati i spremnost na otklanjanje svih onih uzroka koji su do njih i doveli, nadomješta moralnom indignacijom koja je više primjerena opstanku režima pod svaku cijenu, i bez obzira na posljedice, koje prije svega trpe građani Srbije i Crne Gore. I dok je takvo ponašanje još moguće objasniti, barem sa stanovišta utilitarnosti, mnogo je teže objasniti *ratio* niza mjera koje isti, na međunarodnu zajednicu toliko ogorčeni režim, preduzima svojom odlukom i izborom, a koje također doprinose povećanoj izolaciji prema međunarodnoj zajednici.

Posljednjih mjeseci organi unutrašnjih i spoljnih poslova SR Jugoslavije razvili su krajnje restriktivnu praksu prilikom odlučivanja o izdavanju viza za ulazak u našu zemlju. Vize se uskraćuju ne samo mnogim novinarima, kulturnim radnicima, a posebno predstavnicima mirotvornih, a često i humanitarnih organizacija, već također, sa zapanjujućom upornošću i privrednicima koji bi npr. željeli da makar ispituju mogućnosti privrednog aranžmana za neko buduće vrijeme, kada sankcije zaista budu otklonjene.

Kako ovakova praksa nigdje nije i zvanično najavljena, izostalo je i svako oficijelno obrazloženje iznenađujućeg i štetnog ponašanja državnih organa. Dopušteno je, međutim, pretpostaviti da se država ovako ponaša u znak dosljednog reciprociteta na zaista restriktivno tretiranje sličnih zahtjeva građana SR Jugoslavije od strane većine evropskih zemalja, ali i mnogih van starog kontinenta. Pri tome, međutim, kao da se zaboravlja da je pri neravnopravnom položaju retribucija lišena svakog smisla. jer šteta koja proizilazi iz sužene komunikacije može da pogodi samo i isključivo našu stranu. Čak i moguća pretpostavka da su zabranom ulaska bili pogođeni oni na primjer, novinari koji su po shvaćenju i dikciji režima "zlonamjerno" tretirali prilike u Srbiji i njenu ulogu u tragediji koja je zadesila prostore bivše Jugoslavije, nije osnovana, jer su vize arbitrarno uskraćivane i mnogima od onih novinara koji su zaista nastojali da pruže objektivno tumačenje zbivanja na našem prostoru.

I cijela nesretna epizoda sa uskraćivanjem daljnjeg gostoprimstva posmatračkoj Misiji KEBS-a za praćenje statusa ljudskih i manjinskih prava na Kosovu i u Vojvodini, jednako izmiče racionalnom tumačenju. Objašnjenje da će Misija biti ponovno dobrodošla tek nakon što SR Jugoslaviji bude omogućeno ravnopravno učešće u radu KEBS-a zapravo bi trebalo značiti da svojim ponašanjem i djelovanjem sama Misija nije prouzročila ovako deciderano netrpeljiv stav. Svakom, međutim, iole politički pismenome moralo bi biti sasvim jasno da postavljeni uslov nema apsolutno nikakove šanse da bude čak ni ozbiljnije razmotren, a kamoli eventualno i uvažen. Jer, da je SR Jugoslavija ispunjavala sve uslove za ravnopravno učešće u radu KEBS-a, posmatračka Misija, kao ni niz drugih mjera koje su KEBS i drugi međunarodni forumi primjenili, ne bi ni bile uvođene. Kao što se, ne samo moglo, već i moralo očekivati, akt uskraćivanja gostoprimstva Misiji neizbježno je doveo do krajnje negativnih reakcija ne samo u KEBS-u već i u Savjetu bezbjednosti OUN i time još više produbilo izolaciju Jugoslavije, ovaj put kao direktnu i sasvim predviđivu posljedicu njezinog vlastitog unilateralnog postupka.

Nema, naravno, nikakove tajne koliko su negativne posljedice u javnom mnijenju, ali i kod vlada velike većine evropskih zemalja izazvale mjere blokade Dunava koje su preduzele "Bela ruža" i "Nova Vizantija" predstavljajući ih kao izraz ogorčenja građana Srbije. Publicitet koji je, sasvim razumljivo, pratio ovu operetsku predstavu njeni organizatori su pogrešno interpretirali kao snažan i povoljan međunarodni odjek.

Njima se takovo totalno nerazumijevanje još i može oprostiti, ali nikako i Vladi Srbije, koja se umjesto energične zabrane ograničila na povremene i pomirljive izjave nadležnog ministra saobraćaja o neslaganju sa ovakvom vrstom građanskog protesta, uz puno razumijevanje za opravdani revolt koji je tim aktima iskazan. A time Vlada ne samo toleriše, nego i *tacite* podržava ovu dunavsku burlesku, kao da i ne mari za njen doprinos povećavanju izolacije, u kojoj se Srbija i SR Jugoslavija i onako već nalaze.

Ovdje navedeni primjeri koji, nisu i jedini, jasno pokazuju da aktuelnom režimu međunarodna izolacija zapravo i ne pada tako teško, kao što se trudi da dokaže. Čak naprotiv, produbljivanjem izoliranog statusa vlastitim potezima i mjerama, vlasti pokazuju da je prekid komunikacija sa međunarodnom zajednicom možda i dobrodošao kao preduslov nesmetane vladavine. A, same sankcije već davno figuriraju kao glavni alibi i izgovor za sve nevolje u koji je opšti kolaps privrednog i finansijskog poretka doveo građane SR Jugoslavije.

Kako se, u najnovije vrijeme, nametnutim ali i samoizazvanim sankcijama dodaju i mjere unutrašnjeg embarga uperenog protiv druge federalne jedinice sa jednakom ozbiljnošću sa kojom ih upražnjava međunarodna zajednica i njeni forumi, izgleda, po svemu, da je stanje "*splendid isolation*" za sadašnji režim najpoželjnije, jer zadovoljavaju osnovni vrijednosni kriterij, tj. produžavanju šanse za opstanak na kormilu vlasti.

Republika, septembar 1993.

Uvažiti sve protivnike rata

Brzo se smenjuju događaji za koje se tvrdi da su koraci u okviru mirovnog procesa, u traženju puta preko još uvijek spornih granica i, u završnoj fazi, za iznalaženje trajnog političkog rješenja krize u Bosni i Hercegovini, ali i uopšte na cijelom jugoslovenskom području. Većina analitičara se usteže od davanja određenih prognoza u pogledu moguće strukture konačnih rješenja.

Postoji široka saglasnost u pogledu rješenosti glavnih međunarodnih aktera u prvom redu SAD i Rusije, da u koordiniranom i usaglašenom nastupu nastave vršenje pritiska na vođstva svih zaraćenih strana, kako bi se što prije i po svaku cijenu obezbijedila obustava rata, a time i ubijanja i razaranja čija žestina i bezočnost frustriraju cijelu međunarodnu zajednicu, ali i javnost u svakoj pojedinoj, posebno evropskoj, zemlji. Stoga nije sporno da će pritisci prema svim onim faktorima koji na našem prostoru odlučuju i rukovode ratnim operacijama nastaviti da rastu, srazmjerno, naravno, procjenama o stepenu odgovornosti za produžavanje stradanja prije svega civilnog stanovništva na svim stranama krivudavnih linija neposrednog borbenog sučeljavanja raspamećenih gospodara rata.

Manje je izvjesno, međutim, da li vodeći međunarodni faktori imaju jasne predstave šta činiti, kada i ako do obustave ratovanja zaista dođe, u projektovanju kontura jednog budućeg trajnijeg rješenja koje bi moglo da pruži šansu obnavljanju normalnog života. Za sada mnogi predstavnici vodećih svjetskih sila u raznim varijantama ponavljaju tezu da će svako rješenje sporazumno usaglašeno između svih involviranih strana biti i za njih prihvatljivo. Pri tome, međutim, kada govore o nosiocima željenih sveobuhvatnijih rješenja, za Bosnu i Hercegovinu, ali i za Hrvatsku i Krajinu, kao uostalom i za čitav prostor bivše Jugoslavije, čini se da imaju u vidu upravo one političke i vojne činioce koji su rat započeli i njime rukovodili do današnjih dana, kršeći u tom tragičnom procesu sve međunarodno priznate i prihvaćene norme međunarodnog i ratnog prava. Stoga je realno očekivanje akcije protiv svih prekršaja načela međunarodnih odnosa, od zabrane mijenjanja priznatih granica silom, široke primjene zločinačke prakse etničkog čišćenja teritorija, do masovnih i još uvijek nedovoljno utvrđenih ratnih zločina.

Zbog svega toga, u traženju rješenja koja bi vodila do trajnije stabilizacije na prostorima bivše Jugoslavije, a posebno u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj,

međunarodna zajednica, odnosno njeni najsnažniji i time i najodgovorniji faktori, moraće da saslušaju i glas onih ljudi, njihovih spontano nastalih organizacija, grupa i udruženja, koji su od samog početka ratnih sukoba na jugoslovenskom prostoru zauzeli jasan stav protiv rata i svih njegovih posljedica. Međunarodna zajednica, ukoliko zaista želi da doprinese, pored obustave rata i koncipiranju nove osnove za normalan i civiliziran život na kriznim područjima, moraće da saslušati i glas onih koji su bili i najveće žrtve ovog ratnog pustošenja u opsjednutim gradovima, etnički očišćenim prostorima i pod' nametnutom strahovladom ratnih moćnika svih naroda i svih krajeva nasilno podijeljenih zemalja bivše Jugoslavije. Bez mogućnosti koja bi bila pružena upravo ovim protivnicima rata koji su djelovali po diktatu svoje savjesti i razuma, i često nailazili u vlastitim sredinama na bahato nipodaštavanje i nasilnu marginalizaciju, teško je očekivati da se uspostavi nova arhitektura odnosa koja bi mogla da osigura mir i dobrosusedske odnose i saradnju, kao i da otvori i kulturnu integraciju koja je zajednička težnja ali i izazov za sve, bez izuzetka, koji žive na ovim prostorima.

Republika, april 1994.

Uzajamno priznanje - poticaj razumnu rješenju

Sugovornik nam je Novak Pribićević, rođeni Petrinjac, bivši diplomat bivše šestoročlane federacije, koji je svojih 25 godina dug diplomatski staž svojevremeno prekinuo 1990. Dao je otkaz u tadašnjem Saveznom sekretarijatu vanjskih poslova, a kao razlog je naveo protivljenje državnoj politici koju je to ministarstvo zastupalo poslije raspada SFRJ. Novak Pribićević danas živi u Beogradu, radi u privatnoj tvrtki kojoj je sjedište u Novom Sadu, član je Glavnog odbora Građanskog saveza Srbije, odnedavno i jedan od inicijatora beogradskog udruženja građana porijeklom iz Hrvatske, čije se osnivanje najavljuje već nekoliko mjeseci.

Pitamo gospodina Pribićevića: vidi li, nakon četiri godine od prvih barikada u Kninu i dvije i pol godine od izbijanja rata u Bosni i Hercegovini, kraj ratu, stradanjima i razaranjima. Je li rat na izmaku, ili se radi samo o još jednom zatišju pred proljetni nastavak borbi?

- Bojim se da rat još nije na izmaku, posebno ne u Bosni. Srećom, u Hrvatskoj nema ratnih okršaja, što sigurno omogućava pregovore. Koliko ja znam, pregovori se i vode, pregovaraju i Zagreb i Beograd i Zagreb i Knin. To ohrabruje, jer mislim da su pregovori jedini put do razumna rješenja koje će stabilizirati mir i otvoriti perspektive razvoja toliko potrebnoga Hrvatskoj. Rat nikome nije donio nikakve koristi, pa zato i ostaje odgovornost onih koji su imali najveći učinak u tom ratu, koji su najviše pridonjeli izbijanju rata i tomu da poprmi tako tragične razmjere. Tu je nesumnjivo najveća odgovornost režima u Srbiji. Što je stranka kojoj pripadam oduvijek i naglašavala. Što se Bosne tiče, tamo se i dalje ratuje zbog tvrdokornog stajališta srpske strane, koja odbija plan Kontaktne skupine. Nova je činjenica da režim u Srbiji, čini se, mjere blokade na Drini i primjenjuje.

Hoće li rasti taj "udruženi rad" svijeta i Srbije u pritisku na Pale? Dokle mislite da će ići, koje sve oblike pritiska očekujete?

- Veliko je pitanje da li će taj pritisak iz Beograda, kombiniran sa snažnim pritiskom ključnih činilaca međunarodne zajednice, dovesti do popuštanja bosanskih Srba. Pritisak na Pale sigurno će rasti. To je sada jedna sveobuhvat-

na međunarodna blokada, točnije - izolacija tamošnjih Srba i njihovih vojnih jedinica. Ne znam dovoljno o prilikama na terenu ni o zalihama koje oni imaju u oružju, municiji, gorivu i svemu ostalome što je potrebno da bi i dalje ratovali. Ali čini mi se da očekivanja nekoga brzog uspjeha te međunarodno-srbijanske akcije jednostavno nisu realna. Oni na Palama ne pokazuju nimalo spremnosti da prihvate ponuđeni plan, i bojim se da je eskalacija rata neizbježna.

Gdje su, po vama, uzroci rata - u velikodržavnoj politici Srbije oličenoj u paruoli "svi Srbi u jednoj državi", što je gotovo od svih u svijetu prihvaćeno kao "rodno mjesto" rata, a zbog čega je Srbija i kažnjena sankcijama? Ili u želji za izdvajanjem Slovenije i Hrvatske, što tvrdi srbijanski režim, ali i najveći dio srbijanske oporbe?

- Pripadam jednoj, i ne tako maloj, grupi ljudi u Beogradu koja je od početka bila protiv rata i protiv ratne politike koju je vodila i podržavala Srbija. Uvijek smo naglašavali odgovornost velikodržavnog režima u Srbiji za rat i za sve posljedice rata. Sigurno će se s povijesne distance pokazati da je bilo i drugih koji su u toku raspada Jugoslavije također snosili određenu odgovornost. Ali za nas ovdje je, i s političkoga i moralnoga stajališta, bilo i jest najbitnije da pometemo pred vlastitim vratima, da ustvrdimo sigurno neospornu činjenicu o odgovornosti režima Slobodana Miloševića za rat u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini.

Je li vojno rukovodstvo bivše JNA bilo samo instrument u Miloševićevim rukama ili je na početku rata u Hrvatskoj vodilo samostalnu politiku?

- Tadašnje rukovodstvo JNA dosta se rano vezalo uz jasno izražene ciljeve Miloševićeve politike, pa je stoga i moglo biti upotrebljeno kao instrument za ostvarivanje velikodržavnih apetita, iako je vjerojatno točno i to da je armijski vrh imao i neke svoje autonomne interese, koji su se ogledali, prije svega, u obrani režima. Točnije rečeno, vlastite privilegirane pozicije. Zato je odgovornost armijskoga vrha dvostruka. On je istovremeno štitio svoje interese i pozicije, ali je i dozvolio da ga Milošević instrumentizira.

Zašto je onda armija tako brzo pukla, raspala se? Pitam vas to i zbog najnovijih javnih razračunavanja pojedinih generala, koji se međusobno optužuju za izdaju, a nekima se u Beogradu zbog izdaje i sudi.

- Da posljedice nisu tako tragične i da odgovornost toga vojnog vrha nije tako velika, njihova današnja prepucavanja knjigama i izjavama mogla bi izgledati tragikomično. Ali nisu tragikomična upravo zbog stravičnih posljedica kojima smo svjedoci! A, zašto je vojska tako brzo pukla? Prije svega zato što se Jugoslavija nije mogla obraniti oružjem kao što se nije mogla oružjem sačuvati nigdje, pa ni ovdje. U tome vidimo razlog njezina relativno brzog kraha kao armijskoga vrha, ali je, ne zaboravite, ta vojska doživjela transformaciju. Prerasla je u vojsku bosanskih Srba, a prije toga se pretopila i u vojsku Srba u "krajini". Zato kad se kaže da je pukla, ne znači da je i nestala s ratne scene.

Kako doživljavate zaokret u državnoj politici Srbije? Je li to potez iznuđen pritiscima izvana? Radi li se o definitivnom napuštanju velikodržavne politike ili samo o taktičkom uzmaku?

- To je sigurno iznuđen potez, rezultat orkestriranog pritiska međunarodne zajednice. Promjena je iznuđena i time što se pun efekt sankcija tek sada osjeća u svojoj žestini. Ono što smeta politički razumnim ljudima ovdje, to je jalovi napor toga režima da pokaže kako on tobože oduvijek stoji na pozicijama mira. To je opsesivnost kontinuitetom, koja je za režim karakteristična, a koja nema nikakve osnove. Odustaje li Milošević time definitivno, da kažem - povijesno, od pokušaja stvaranja velike Srbije, ja ne mogu procijeniti. Ne znam kakvi su unutrašnji odnosi u Socijalističkoj partiji Srbije. Sigurno da i među njima ima razlike, da postoji mekše i tvrđe krilo, iako se te razlike prema vani malo ispoljavaju. Ako bih ipak pokušao predvidjeti, rekao bih da će se težnje teritorijalnog širenja više osjećati prema Bosni nego prema Hrvatskoj.

Na čemu temeljite takvu prognozu? Što u međunarodnim odnosima i u konstelaciji snaga ide tome u prilog?

- Apetiti prema Bosni nisu smanjeni zato što očito nije definitivno poražena ideja o podjeli Bosne, koja je od početka postojala u glavama vodećih ljudi u Srbiji. A bojim se i da sam plan Kontaktne skupine, možda indirektno, tu opasnu orijentaciju čak i ohrabruje. Bojim se, naime, da se ponegdje Unija BiH doživljava više kao neko prijelazno rješenje koje će umiriti savjest međunarodne zajednice da je, eto, ipak nešto učinila, a da joj to onda daje mogućnost da dignu ruke od konačnog rješenja, koje je - etnička podjela Bosne. To su opasni planovi, ne samo za tu međunarodno priznatu državu i članicu UN, već je to opasno za Evropu i svijet, jer predstavlja presedan koji bi mogao značiti rješenje i na drugim prostorima. Takvo rješenje sadrži i još jednu, opasniju, ideju, a to je da su etnička čišćenja nešto što se u krajnjoj liniji politički i strateški verificira i nagrađuje. Mislim da bi plan Kontaktne skupine zato morao biti praćen i kažnjavanjem svih odgovornih za ratne zločine i stvaranjem mogućnosti da se ljudi vrate u svoje domove iz kojih su protjerani.

I u Beogradu se sve više govori o mogućnosti skorašnjeg priznavanja Hrvatske od strane Srbije. Je li Milošević spreman na takav potez. Kako uopće gledate na mogućnost rješenja hrvatsko-srpskog sukoba?

- Građanski se savez Srbije još od raspada bivše Jugoslavije zalagao i izjašnjavao u prilog uzajamnog priznavanja u postojećim, avnojevskim granicama. To smo ponavljali tokom svih ovih godina, a to smo ponovili i nedavno, kao svoj zahtjev upućen vlastima današnje Jugoslavije. Hrvatsko-srpski odnosi sigurno su najmarkantnije pitanje, i međusobno priznavanje Zagreba i Beograda bio bi važan korak i u rješavanju problema na relaciji Zagreb - Knin. Priznavanje bi nesumnjivo bilo poticaj ubrzavanju pregovora i iznalaženju razumnog i za sve prihvatljivog rješenja. To rješenje, naravno, nije lako naći,

razgovori i pregovori nisu i ne mogu biti jednostavni, jer je stvoreno mnogo međusobnog nepovjerenja, gorčine, mržnje. Ali, pregovarati se mora, i mislim da se može doći do rješenja koje bi odgovaralo civilizacijskim zahtjevima vremena, koje bi bilo u interesu hrvatskog naroda, koji u većini sigurno teži mirnoj opciji, ali i u interesu Srba u Hrvatskoj, koji također ne mogu svoj interes vidjeti u nastavljanju rata.

U Beogradu se upravo osniva udruženje građana porijeklom iz Hrvatske, među čijim ste inicijatorima i vi. Koji su ciljevi tog udruženja? Hoće li to biti politička, i to politički prepoznatljiva, organizacija? To vas pitam zbog najava nekih od inicijatora da se radi o okupljanju, prije svega, "lijevoorijentiranih" ljudi u Beogradu, od generala bivše JNA do književnika i novinara koji su nedavno otišli iz Hrvatske.

- Ne bi trebalo previše potencirati značenje same te inicijative ni tog udruženja, ako do njegova osnivanja i dođe. Riječ je o inicijativi koja teži udruživanju građana, ne, dakle, stvaranju neke političke organizacije ili stranke, jer za to nema ni uvjeta ni potrebe. To je inicijativa ljudi koji žele multietničko udruženje, dakle i Hrvata i Srba i drugih koji u Beogradu žive pod različitim uvjetima, ali kojima je zajednička težnja da se što prije otvore sve komunikacije, da se počnu rješavati i statusna pitanja građana, od državljanstva i mirovine do pitanja privatnog vlasništva ljudi. Sve je to u interesu i Srbije i Hrvatske, koje se moraju uzajamno priznati i podići svoje odnose na razinu evropskih standarda.

Intervju: Ivkica Bačić,
Vjesnik, listopada 1994.

Mnogima je rata dosta

Bivši jugoslovenski ambasador u Beču i Tirani, Novak Pribićević ovih je dana sudjelovao na zagrebačkom skupu "Jačanje demokracije" kao predstavnik oporbene Građanske stranke iz Srbije. Oni koji duže pamte sjetit će se da je 1991. godine jedan Pribićević dao ostavku na visoko mjesto u tadašnjoj saveznoj vladi i povukao se u privatnost. Radi se o našem sugovorniku. On je rođen u Petrinji, a sve svoje škole završio je u Zagrebu. Odavde je na diplomatske dužnosti otišao još 1964. godine i od tada živi u Beogradu. Pribićević je u bliskom srodstvu s pokojnim velikim srpskim političarom Svetozarom Pribićevićem čiji se politički svjetonazor donekle prepoznaje i u njegovim stavovima. Zanimljiva, ali javnosti malo poznata crtica iz njegove biografije vezana je za hrvatskog predsjednika Tuđmana. Naime, Tuđman je nakon izbijanja balvan-revolucije tri puta pozivao Novaka Pribićevića da se vrati u Hrvatsku i osnuje "srpsku stranku". Takva ponuda nije bila prihvaćena, jer je ovom Pribićeviću izgleda bliži politički angažman na građanskoj, nego na nacionalnoj liniji. Pribićević priča da je ranije barem dvaput mjesečno dolazio u Zagreb u posjete majci koja je umrla 1989. Kako se danas osjeća u Zagrebu? Odgovara da se "ponešto ipak promijenilo". Neka prijateljstva su ista kao i ranije, no, neki bliski ljudi su se ohladili "ubacili su me u sistem generalizacije". - Ne ljutim se, ali me to rastužuje - kaže.

Na posljednjoj konferenciji za novinare ovih dana predsjednik Tuđman je ustvrdio kako režim Slobodana Miloševića shvaća da mora odustati od okupacije hrvatskih teritorija. Je li to točno? Mijenja li se, uostalom, politička klima među građanima Srbije?

- Klima se mijenja u Beogradu, ali nisam siguran što Milošević snuje. Iako njegov režim stalno govori o kontinuitetu srpske politike, prošle je godine izveden nesporan nagli zaokret prema takozvanom problemu prekodrinskih Srba. Ja mislim da je ta promjena velikim dijelom iznuđena pritiskom međunarodnih faktora i prije svega djelovanjem gospodarskih sankcija koje se u Srbiji sve teže podnose.

To o čemu vi govorite su, rekla bih, promjene nižega reda. No, ima li suštinskih promjena, onih koje proističu iz spoznaje da je Miloševićeva politika bila naopaka, štetna za susjede, pa i za same Srbe?

- Ovaj se režim nije u stanju mijenjati na takav način. Vjerojatno znate da je i veći dio srbijanske opozicije okupljen u jedan nacionalistički blok koji sada, u konfrontaciji prema Miloševiću, igra na kartu Pala i podrške Karadžiću. Dakle, lako je zaključiti da iluzija o mogućnosti stvaranja velike Srbije još nipošto nije mrtva. Ipak mislim da se u Srbiji u ovom dubljem smislu - nešto mijenja nabolje. U populaciji, naime, ima znakova otrežnjenja iako se to na javnoj sceni manje vidi. Među običnim ljudima u porastu je antiratno raspoloženje i mnogi su sada skloni protežirati politička rješenja. Mnogima je rata jednostavno dosta.

Razumljivo je da rat gubi na "popularnosti" kad počnu dolaziti mrtvački kovčezi i ranjenici. No, kako Srbija stoji sa spoznajom strašne vlastite odgovornosti za taj rat? U kojoj mjeri je to ljudima puklo pred očima?

- To se još uvijek teško probija i naprosto ne bi bila istinita konstatacija da je ta spoznaja dobila široko pravo građanstva. Ima krugova, a tu spada i krug moje stranke, Građanskog saveza, koji ističu odgovornost srpske politike u periodu od 8. sjednice za nesreću koja je zadesila narode na cijelom području bivše Jugoslavije.

Kako to da je i nakon tolikih godina takav stav u Srbiji i dalje - iznimka?

- Režim godinama vodi fokusiranu propagandu koja Srbe predstavlja kao veliku žrtvu raznih zavjera - kominternovske, vatikanske, njemačke, austrijske, američke... Sve se to radilo s namjerom da se sve Srbe uvjeri kako je ugroženost srpskog naroda povijesno uvjetovana, pa ju, navodno, sada treba rješavati za sva buduća vremena. Tragično je to što je zlokobnu ulogu u svemu tome odigrao izvjestan broj visokih srpskih intelektualaca.

Kako tumačite činjenicu da se značajan dio srpske inteligencije uhvatio na lijepak jednog nakaznog političkog projekta?

- Pa to se s inteligencijom, nažalost, i dešava. Mislim da i u drugim djelovima bivšeg komunističkog svijeta možete naći puno primjera da dio inteligencije igra jednu potpuno retrogradnu ulogu. Dikcijom koja sa razumom nema baš nikakve veze, u Srbiji su progovorili upravo ljudi kao što je Dobrica Ćosić i njegovi drugovi iz Akademije nauka, oni koji su trebali biti glas razuma. I zato oni snose veliku suodgovornost za svu nesreću naroda bivše Jugoslavije, a napose srpskog, u koji se oni toliko zaklinju. Ovo što se dogodilo i događa u Srbiji protivno je i interesima srpskog naroda. Poslije ovog rata, Srbima će trebati dosta vremena da progovore glasom koji će naći međunarodnu rezonancu. Težak će biti put povratka k sebi, svom pravom kontinuitetu, a to znači svemu onome pozitivnom što u srpskoj tradiciji doista postoji.

Koji je to sloj ili grupa u srpskom korpusu koji jest ili bi mogao biti nosilac takvih promjena?

- To je teško socijalno definirati. Imam utisak da bi to moglo doći od mladih ljudi iz urbanog sastava koji misle u kategorijama građanskog društva,

tolerancije, poštovanja ljudskih prava i demokracije u punom smislu. No, problem je u tome što su rudimenti te drugačije klime u Srbiji uglavnom koncentrirani u Beogradu i djelomično u Novom Sadu, dok provincija jako zaostaje.

Zašto je provincija tako zapuštena?

- Zlokoban utjecaj pripada državnoj televiziji kojoj je trenutno na čelu Milorad Vučelić. Nakon "čišćenja" i izbacivanja novinara i urednika koji su mislili ili pokušavali misliti svojom glavom, tamo sjede ljudi apsolutno odani režimu. Mediji se sustavno uništavaju svim raspoloživim represivnim sredstvima države, a ono što se još drži preslab je takmac TV-u. I *Borba* je nedavno podržavljena. U tu uglednu kuću postavljen je za političkog komesara neki anonimus Brčić, ali velika većina *Borbinih* novinara se ne želi pokoriti, pa izdaju *Našu Borbu*. Osim toga, građani nemaju novca i novine su u Srbiji postale luksuzni artikal. *Borba*, recimo, košta jedan dinar, a prosječna plaća je 120 dinara. *Vreme* i *Republika*, koji pišu protiv režima, imaju malu tiražu. Radio B-92, Studio B i još nešto malo nezavisnih elektronskih medija, onemogućavaju se - kratkim dometom. U Beogradu se kaže da oni emitiraju u "krugu dvojke", a dvojka je tramvaj koji vozi samo u centru Beograda. Dakle, do stanovništva dolazi uglavnom samo poruka režima koja se rasprostire utjecajem televizije.

Imaju li ljudi koji misle drugačije od režima u takvim okolnostima još imalo samopouzdanja? Jeste li vi apatični?

- Ne. Mi smo frustrirani. Utoliko smo tvrdoglaviji da se i dalje borimo za ono u što vjerujemo, ali to što mi imamo kazati, naprosto ni do koga ne dopire.

Ako je sve tako pesimistično, onda u Srbiji uskoro ni ne treba očekivati promjena. Milošević će ostati zauvijek?

- Ja se nadam da se šalite. Doista nema razloga za neki pretjerani optimizam zato što još nema dovoljno činilaca koji bi ga učinili utemeljenim. No, mislim da težnja za normalizacijom prilika na našem prostoru ipak nije bezizgledna.

Posljednjih dana pojavljuju se sve hrabrije raznorazni projekti restauracije Jugoslavije...

- ... ali ta je priča definitivno završena. Mi moramo početi živjeti kao civilizirani susjedi koji ekonomski surađuju, koji se međusobno uvažavaju i jedni druge ne ugrožavaju.

Da, ali vi govorite što biste vi htjeli, a to izgleda nije ono što može biti.

- To mora biti.

Kako vidite rješenje bosanskog pitanja?

- Epicentar krize u bivšoj Jugoslaviji danas je lociran u Bosni i Hercegovini. Tu su na izvjestan način sublimirani svi problemi bivše Jugoslavije. A bojim se da je u igri kurs podjele Bosne na čemu i Beograd i Zagreb nalaze zajednički jezik premda nikad otvoreno i izrijekom.

Tome, nažalost, doprinose i ključni faktori međunarodne zajednice.

Čime ćete to potkrijepiti?

- Nesreća na ovim prostorima zasigurno je domaći proizvod ludila, a međunarodna zajednica u ovoj se zadnjoj fazi i sama pragmatično prilagođava okviru koji je skrojen na ovom terenu. Plan Kontaktne skupine počiva na koncepciji etničke podjele BiH, koja sama po sebi, sadrži verifikaciju počinjenih zločina od kojih je najstrašniji etničko čišćenje iza kojeg onda slijedi homogenizacija prostora na etničkoj osnovi. Opasno je ako takvo "rješenje" dobije pečat međunarodnog priznanja zato što će neizbježno ostaviti traga i na međunarodnom iskustvu.

Vi ste jedan od osnivača udruženja građana porijeklom iz Hrvatske? Radi se o Srbima iz Hrvatske?

- Ne, mi nismo htjeli praviti udruženje Srba iz Hrvatske, nego multietničko udruženje Hrvata i Srba čiji su korijeni u Hrvatskoj, a sada žive u Srbiji. To razbija jednonacionalnu opsesiju režima i predstavlja jednu drugačiju školu mišljenja, pa je inicijativa bila minirana i zato još nismo uspjeli. Htjeli su nam nametnuti da osnujemo nekakvo udruženje posvećeno "zajedništvu". To na prvi pogled može izgledati dosta privlačno...

... ali to je, u stvari, priča Mirjane Marković?

- Mislim da niste pogriješili da su tu proradile ideje g-đe. Marković.

A što ste vi zapravo htjeli s tim udruženjem?

- Htjeli smo dati podršku normalizaciji odnosa Srbije i Hrvatske političkim sredstvima. Htjeli smo, nadalje, poduprijeti otvaranje komunikacija, inzistirati da se rješavaju pitanja državljanstva prema osobnom izboru građana i založiti se za mnoga druga praktična pitanja o kojima pojedinac i te kako ovisi.

Žele li se ljudi prortjeckom iz Hrvatske vratiti u Hrvatsku?

- To se ne da generalizirati. Neki su otišli davno, neki za vrijeme ovog rata, situacije su drugačije.

Što je sa Srbima koji su otišli tokom rata?

- Prije svega, moramo priznati da sama odluka da se čovjek spakira i ode iz kraja gdje je živio desetljećima, ili cijeli život - nije nimalo jednostavna. Iz onoga što ja znam, velika većina je otišla iz Hrvatske zato što su zaista osjećali strah. Je li to osjećanje uvijek bilo zasnovano na realnom prijetnjama ili nije, to je pitanje o kojemu se može razgovarati, ali, da su se mnogi prepali, o tome ne može biti spora

Čega?

- Prepali su se atmosfere što ju je stvarala nova vlast u Hrvatskoj, a kojom su Srbi premješteni u građane drugog reda, zatim nagle promjene Ustava, otpuštanja s posla, nesenzitivnosti prema svakom prirodnom izrazu srpske nacionalne pripadnosti i - ponajviše - prepali su se nedopustive generalizacije po kojoj su "Srbini" i "četnici" postali sinonimi.

Kakva je recepcija Plana Z-4 među Srbima iz Hrvatske koji su sada u

Srbiji?

- Plan Z-4 u Srbiji je objavila samo *Naša Borba*. Ja mislim da taj plan sadrži dobrih rješenja i da bi bilo dobro da se na toj osnovi pregovara. Ozbiljna manjkavost Plana je čini mi se to što se teritorijalna zaštita manjine pretpostavlja personalnoj zaštiti pojedinca, pripadnika te manjine. Podvlačim da političko rješenje nije moguće bez koncesije s obje strane.

Zašto ste 1991. dali ostavku na mjesto u tadašnjoj jugoslovenskoj Vladi?

- Neposredno prije toga vratio sam se s ambasadorske funkcije u Tirani, a onda su me imenovali pomoćnikom saveznog sekretara za vanjske poslove. Ostavku sam dao iz moralnih razloga. Nisam mogao raditi na realizaciji politike s čijim se ciljevima ne slažem.

Gdje ste radili od tada?

- Najprije sam ostao na ulici, ali to je konzekvenca s kojom se čovjek ponekad mora suočiti. Poslije sam se zaposlio u privatnoj firmi sa sedištem u Novom Sadu koji se bavi akumulatorima. Tu radim i danas.

Vi ste svojedobno, kao podsekretar Ministarstva vanjskih poslova, vodili tim jugoslovenske Vlade koji je pregovarao s Italijom oko Osimskih sporazuma. Kako komentirate istup ministra vanjskih poslova SRJ, Jovanovića, koji Italiji danas "poklanja" Istru?

- Pojedini funkcioneri u današnjoj Jugoslaviji barataju tuđim prostorima kao da su njihova djedovina. Tako se i Jovanović usuđuje izjaviti da Istra nema nikakve veze s Hrvatskom, a to je sramotna i zapanjujuća izjava.

Intervju: *Novosti*,
Zagreb, veljača 1995.

Dijalog, pre svega

• O situaciji na Kosovu moramo govoriti svjesni poraznog djelovanja politike državnog terora, koju je režim u Srbiji na tom prostoru primjenjivao uz pomoć policijske, vojne, administrativne, sudske vlasti tokom dugog perioda. Sprovedena je, naime, politika i praksa koja je vodila antagonizaciji albanskog stanovništva i njegovom guranju van margina društvenoga života - počeo je izlaganje Novak Pribićević.

Ta politika - nastavio je Pribićević - započeta je još prije konstituisanja Savezne Republike Jugoslavije u sadašnjem okviru i, na žalost, traje i danas.

Albanska narodnost je na taj strahoviti pritisak reagirala, kao što je poznato, uglavnom pasivnim otporom. To je, mislim, i glavni razlog što do sada, uprkos mnogim zloslutnim prognozama, a i veoma brojnim provokacijama na Kosovu nije izbio oružani sukob.

Kao treći element koji oblikuje to opšte stanje mora se imati u vidu da je međunarodna zajednica Evropske unije, preko KEBS, kasnije OEBS, do Ujedinjenih nacija, sa velikom zabrinutošću reagirala na masovna i kontinuirana kršenja ljudskih prava i da to danas predstavlja jedan od ključnih elemenata kada je riječ o traženju globalnog političkog rješenja na prostoru bivše Jugoslavije. Režim u Srbiji pod izgovorom da stanje na Kosovu predstavlja isključivo unutrašnje pitanje Srbije i Jugoslavije, na taj je veliki i trajni interes međunarodnih faktora reagirao uglavnom odbijajuće, što se najdirektnije manifestiralo prilikom otkazivanja gostoprimstva misiji KEBS na Kosovu. Obrazloženje te odluke bilo je, kao što se sjećate, tanko i neuvjerljivo.

U tom periodu, u koordiniranom otporu takvoj sistematskoj zloupotrebi vlasti, Albanci na Kosovu su počeli da izgrađuju paralelne službe i mehanizme u oblasti koji su u normalnim prilikama neposredno u nadležnosti i obavezi države. To se naročito vidljivo manifestira u prosvjeti, zdravstvu, kulturi, ekonomskom životu, dakle, u gotovo svemu što predstavlja svakodnevni život građana i što je dovelo do postojanja i djelovanja dvije paralelne strukture vlasti.

Koliko god to bilo razumljivo, ignorisanje i bojkot su neizbježno ukinuli svaku mogućnost za albansko stanovništvo i njihove organizacije - od političkih partija do udruženja građana - da se koriste institucijama nastalim u višepartijskoj parlamentarnoj strukturi. Takav stav apstinencije je, pored ostalog, omogućio i grotesku da zajedno sa nekoliko svojih kriminalnih pajtaša

Ražnatović Arkan jedno vrijeme predstavlja Kosovo u parlamentu Srbije.

Ne mislim da je ovaj naš današnji razgovor prilika da se analiziraju svi postojeći međusobno žestoko suprotstavljeni istorijski i etnički prilazi u projekciji mogućih rješenja statusa Kosova i, uopšte, položaja Albanaca u Srbiji i u sadašnjoj Jugoslaviji.

Mnoge od tih suprotnosti i antagonizama sigurno imaju dublje istorijske korijene. Međutim, svijest o potrebi i mogućnosti zajedničkog života ima isto tako duboke istorijske korijene; ta danas često potiskivana i zanemarivana svijest postojala je i kod srpskog i kod albanskog naroda na Kosovu i bar u nekim segmentima mora da postoji i sada kod nekih mislećih ljudi.

Iako je ovo veoma važna činjenica, pokušaj projekcije mogućih izlaza iz postojeće situacije još je važniji. Mislim da nije sporno da međunarodna zajednica, odnosno njeni ključni faktori neće prihvatiti da se granice na Kosvu mijenjaju, kao što to ne dopuštaju i ne pristaju na to kada je riječ o Hrvatskoj ili Bosni i Hercegovini. Drugim riječima, secesija Kosova, ukoliko je to uopšte nečiji ozbiljan politički program, neće dobiti međunarodnu podršku.

Zbog toga rješenje za status Kosova u Jugoslaviji treba tražiti na liniji najvišeg stepena teritorijalne autonomije, koja će uz kulturnu komponentu imati i političku, ekonomsku, bezbednosnu i sve druge komponente koje čine međunarodno prihvatljiv sadržaj teritorijalne autonomije.

U okviru takvog rješenja Albanci će, naravno, imati neosporno pretežan, da ne kažem dominantan položaj s obzirom na svoju ogromnu brojčanu premoć na Kosovu, ali i svoj značajan glas u budućoj, nadam se, demokratskoj Srbiji. Mislim da je važno reći da to pretpostavlja i njihovu punu obavezu za obezbeđivanje svih političkih, ekonomskih, kulturnih i drugih prava Srba na Kosovu, kao i drugih nacionalnosti koji na tom prostoru žive, bez čega nema stabilnog i demokratskog rješenja.

Za rješenje ovakvog projekta veliki značaj imaju nivo i sadržaj odnosa sa susjednom Albanijom kao matičnom zemljom kosovskih Albanaca, jer je prirodna težnja za razvijanjem dobrosusjedskih odnosa i za što je moguće više transparentnim granicama sa otvorenim mogućnostima za nesmetan promet ljudi i roba.

Međutim, da bi se uopšte krenulo ovakvim putem, neophodan je dijalog, a njega danas gotovo i nema. Možda je manje čudna okolnost da dijaloga nema među onima eksponentima i faktorima obe sredine koji pripadaju nacionalističkim, danas još dominantnim matricama, koji u svom misaonom instrumentariju imaju prostora jedino za poziciju antagonizacije. Iskreno se čudim što nema dijaloga predstavnika obiju sredina koji bi inače mogli da se saglase o potrebi za tolerantnim dijalogom i u traženju obostrano prihvatljivih, civilizacijski verifikovanih i savremenim procesima u Evropi primjerenih rješenja.

Ostaje naravno, i uvijek prisutna sumnja da orijentacija susjedne Albanije,

nalazi korespondentno reagovanje na Kosovu u projektu stvaranja velike Albanije, koji je suprotan interesima i biću srpskog naroda i koji mora da vodi do antagonizma, a u krajnjoj konzekvenci i do oružanih sukoba. Lično mislim da nije tačna procjena da sadašnjem režimu u Albaniji prioritetni cilj predstavlja stvaranje velike Albanije. Mislim da postoje, gomilane tokom dugih historijskih perioda, velike razlike u pogledu životnog i političkog iskustva, u pogledu stepena dostignutih komunikacija sa evropskim okruženjem između Albanije i Kosova.

• Ali, s druge strane, a to je važno imati u vidu, sigurno je i da niko na albanskoj političkoj sceni neće biti spreman da zatvara vrata perspektivi da svi dijelovi albanskog naroda na Balkanskom poluotoku žive u uslovima najuže međusobne komunikacije. I ako gledamo sa tog stanovišta, zaista je pitanje ima li iko pravo da osporava albanskom narodu potrebu da međusobno živi u uslovima najveće moguće komunikacije, što naravno, posebno u aktuelnim kretanjima na evropskom kontinentu, ne mora da predstavlja život u jednoj državi. Taj cilj, ukoliko se racionalno postavi u današnjim evropskim uslovima ne mora da bude protivan interesu drugih naroda koji žive na Balkanskom poluostrvu, a o čijim interesima se mora voditi računa, i pri čemu najprije mislim na Srbiju, Makedoniju i Grčku. Ukoliko se taj cilj koncipira na način koji ne vodi računa o interesima i tih balkanskih naroda i zemalja, posljedica toga bi neizbježno bila suprotna interesu najprije albanskog naroda na Balkanu - ispoljila bi se tendencija udruživanja na antialbanskoj platformi.

Napose, djelovanje u pravcu traženja rješenja, bez obzira na sve okolnosti i međunarodne i unutrašnje koje tom rješenju stoje na putu, jeste i moralno i politički opravdan cilj i postupak, jer, što je više podsticaja, i šanse su veće. Svjestan sam i time bih zaključio, da pravog dijaloga sa Albancima na Kosovu teško može biti u uslovima posvemašnje represije, koja se sada primenjuje na Kosovu. Ukidanje represije je nužna pretpostavka za dijalog, a onda moraju slijediti realni koraci koji bi podsticali dijalog. To je, naravno, teško i zamislivo bez demokratskih promjena u samoj Srbiji, ali to je već tema opšteg karaktera koja je prisutna, a vjerovatno i neophodna u svakom od ovih naših razgovora, bez obzira na temu koju izaberemo.

Forum Vremena: Čije je Kosovo,
Vreme, 27. mart 1995.

Naše i tuđe iluzije

Za početak pozvao bih vas na kratki izlet u noviju istoriju, posebno kada je riječ o KEBS, da bi to podsećanje poslužilo i izvlačenju nekih pouka koje nam mogu biti korisne. Nije, naravno, sporno da je KEBS nastao prije svega na jednoj zapravo bipolarnoj osnovi, kao *modus vivendi*, a u znatnoj mjeri i *modus operandi* dva suprotstavljena bloka koji su djelili Evropu.

U tom periodu, i to je sa stanovišta našega iskustva mislim najinteresantnije, postojala je danas već skoro zaboravljena grupa nesvrstanih i neutralnih evropskih zemalja, takozvana NN grupa, u kojoj smo vrlo aktivno djelovali zajedno sa drugima iz istog kruga i na neki način vršili funkciju izgrađivanja mostova, doprinoseći izvjesnom pomicanju evropskih odnosa naprijed i proširivanju sadržine saradnje evropskih zemalja.

Paralelno sa tim dešavalo se ono što ste gotovo svi pomenuli, a to je da smo, kao zemlja zahvaljujući i djelovanju u okviru te grupe i sa takvom ulogom mi sve više stvarali utisak da smo na pragu Evrope. Tako smo vidjeli sebe i tako nas je, uglavnom, vidio i svijet.

Ipak, mislim da je umjesno postaviti pitanje: da li je to naše viđenje vlastite uloge i slično gledanje svijeta na nas bilo potpuno realno i nije li to tada sadržavalo izvesnu mjeru iluzije. Naime, mi svakako jesmo intenzivno trgovali sa Evropom, kontinuirano smo uvozili tehnologije, uključujući i visoka tehnološka dostignuća: imali smo velike ambicije u okviru programa "Eureka", koji je trebalo da nam otvori prostor za prodor do špica u naučno-tehnološkom stvaralaštvu. I činilo nam se da smo kompetentni da u svemu tome sudjelujemo i na izvjestan način smo zaista i bili kompetentni, posebno u usporedbi sa svim ostalim zemljama Istočne Evrope.

Naši ljudi možda još više nego država, komunicirali su, putovali: imali smo preko milion ljudi na stalnom radu u Zapadnoj Evropi - te su veze bile demokratske, jer su bile pristupačne širokom sloju naših ljudi.

Ali, ono što nismo učinili i što predstavlja veoma značajnu paralelnu dimenziju koja je nedostajala u našem razvoju toga vremena jeste da tu komunikaciju sa svijetom nije pratio konzekventni razvoj institucija demokratskog života i demokratskog mišljenja na unutrašnjem planu.

Mislim da u toj činjenici treba tražiti i razloge da se Jugoslavija, odnosno barem ovaj dio bivše Jugoslavije, za samo pet godina, od predvorja Evrope nađe na kraju liste, ako je još uopšte na listi, i da je Albanija danas možda na

neki način bliža i prihvatljivija kao kandidat za integracione procese u Evropi nego što smo to mi.

Drugo na što sam htio da vas podsjetim iz novije istorije KEBS jeste trenutak značajan po provali euforične nade i očekivanja, ali i po nedostatku realne procjene: to je čuvena Pariska povelja KEBS iz decembra 1990. godine, kada se kroz simboliku pada Berlinskog zida, rušenja realsocijalističkog modela po cijeloj Istočnoj Evropi činilo da će Evropa sada gotovo bez nekih vidljivih prepreka ići u snažan, dinamičan proces objedinjava i ujedno širenja demokratskih institucija, demokratske prakse, pa i privredog preobražaja, kakvi su tada u mnogim glavama, a moram priznati da nisam ni sam od toga bio imun, otvarali kao realna perspektiva.

Da se brzo ostvarenje takvih očekivanja, koja je jednim dijelom sadržavala i sama Pariska povelja pokazalo iluzornim, proizišlo je i iz nerealnih procjena teškoća koje će pratiti proces demokratskog razvoja, obnavljanja ili uvođenja ljudskih sloboda, tržišne privrede i svega što uz to ide u zemljama Istočne Evrope.

U našem slučaju, međutim, proces tranzicije manifestovao se u još mnogo negativnijem smislu, jer je otvorio prostor za erupciju nacionalizma, patrijarhalizma, straha od Evrope, straha od modernizacije, straha od takmičenja - u modernom smislu - ideja, ostvarenja i sposobnosti sa razvijenim zemljama zapadne Evrope.

Ovo sve govorim da bih podsjetio na dokument - Pariški pakt o stabilnosti - usvojen u martu ove godine, ponovno u okviru OEBS.

Dokument jasno ukazuje na to da se nikome neće omogućiti pristup u oblike evropske integracije - sa prtljagom nerješених graničnih i manjinskih pitanja, bez otklanjanja svih oblika remećenja ljudskih sloboda i prava, u uslovima odsustva pravne države, uz sporost u transformaciji privrede, u uslovima sveopšte nerazvijenosti demokratskih institucija, gdje mislim da markantno mjesto ima i pitanje slobode medija.

Pakt o stabilnosti postavlja određene standarde i za nas je sigurno relevantno pitanje da li smo na putu da se približimo tim standardima. Kako procenjujem situaciju - na to bih mogao da odgovorim samo negativno.

Ne vidim da smo na kursu takvog razvoja, zato što ne vidim da iz naše sredine i od naše vlasti dolaze bilo kakvi pozitivni podsticaji razrješavanju odnosa sa našim bivšim i sadašnjim susjedima i regulisanja otvorenih pitanja na evropski i civilizovan način.

Forum Vremena: Jugoslavija i Evropa,
Vreme, maj 1995.

Mogli su da su hteli

Gospodine Pribićeviću, dok razgovaramo kolona izbeglica i prognanika iz, sada već bivše, Republike Srpske Krajine dugačka je više stotina kilometara, a čini je 150-200 hiljada ljudi. Lako je dokazati da se radi o najvećem "jednokratnom" i u tako kratko vreme smeštenom izbegličkom talasu u celokupnoj istoriji srpskog naroda možda čak i u istoriji civilizacije. Postoji li logično objašnjenje za tako nešto, u današnjoj Evropi, na pragu XXI veka?

- Teško je tražiti logično objašnjenje, a naročito ono koje bi bilo primereno civilizacijskim i iskustvenim standardima Evrope u predvorju XXI veka. Tragedija koje smo svedoci sigurno je nešto što je u dužem vremenskom periodu bez presedana. Sasvim je drugo pitanje zašto se sve to desilo?

Ministar spoljnih poslova Hrvatske Mate Granić 6. avgusta slavodobitno konstatuje da će se iz sada već bivše RSK verovatno odseliti i svih 99 odsto Srba. S obzirom da najveći deo "demokratskog sveta" i međunarodnog javnog mnjenja nije reagovao na ovaj egzodus verujete li da svet kakav poznajete, misli da je i to isuviše blaga kazna za Srbe u odnosu na ono što su oni uradili drugima?

- Kada je reč o patnji običnih ljudi, pre svega civilnog stanovništva, teško je gradirati kaznu i uopšte razgovarati o njoj. No, mislim da je etničko čišćenje takvih, ogromnih razmera, koje se odigrava u Krajini, nemoguće objasniti ako se ne vidi celi period rata na teritoriji bivše Jugoslavije kao i sva prethodna etnička čišćenja, koja su najčešće prolazila nekažnjeno i koja su, čak, na određeni način, bila međunarodno verifikovana u ime tzv. real-politike, odnosno uvažavanja realnih odnosa na terenu. Svi znamo kojih su razmera bila etnička čišćenja u istočnoj Bosni, da su skoro zaključena gaženjem zaštićenih žitelja Srebrenice i Žepe i egzodusom na desetine hiljada Muslimana sa tog prostora. Tome je, prethodila Bijeljina, Foča, Višegrad... Tu je primenjena slična vrsta etničkog čišćenja. Možda je najveća greška Međunarodne zajednice, odnosno njenih ključnih faktora, pogotovo onih okupljenih u Kontakt-grupi, što su držeći se real-politike prihvatili ta etnička čišćenja i tako stvorili pretpostavku za podelu Bosne i Hercegovine, koja je, mislim, produkt usaglašavanja između režima u Beogradu i Zagrebu.

Predstavnik UN u Zagrebu je povodom egzodusa Srba iz Krajine rekao da je u ovom slučaju "etničko čišćenje - prejaka reč"! Kako je to moguće?

- Mislim da i ta izjava delom, zapravo, odražava ono što se dešavalo u glavama i delovanju zagovornika i protagonista ratne opcije na ovom našem terenu. Sećate se da su se u onom periodu vrlo ugledni intelektualci sa srpskog prostora zalagali za mirno preseljenje i razmenu stanovništva, ne shvatajući da se time zalažu za zločin. Ceo ovaj rat je započeo pod parolom odbrane svojih građova, grobova, i ne znam čega sve ne, a sad imamo posledicu da se iseljava skoro čitav jedan narod koji je vekovima živeo na tom prostoru. Na žalost, bez obzira na cinizam Granićeve izjave, bojim se da istina nije daleko od njegove ocene, i da će koncept rešavanja nacionalnog pitanja preko koncepta "krvi i tla" dovesti do etničke čiste Hrvatske, bez Srba, što nije uspeo ni najgorem režimu koji je ikada postojao na našem prostoru, fašističkom režimu Ante Pavelića.

Međutim, međunarodna zajednica je barem reagovala. Postoji li u međunarodnom političkom i vojnom iskustvu primer da matica zemlja (kao što je u ovom slučaju Srbija) i vojno i diplomatski i medijski tako nonšalantno prima tragediju svog naroda?

- I ovde se mora imati u vidu šta je čemu prethodilo. A prethodila je veoma usmerena propaganda i neposredno podsticanje naoružavanjem naroda Srpske krajine od strane Beograda. Lažno mu je obećavano da će se time obezbediti "istorijski interesi srpskog naroda", kao i da prvi interes nije opstanak na vekovnim ognjištima. Ta politika je danas tom istom narodu okrenula leđa. Arogantno je propuštena, još na samom početku, prilika da se upotrebom političkih sredstava, diplomatskom akcijom, taj problem internacionalizuje, a siguran sam da bi međunarodna zajednica u to vreme stala na stranu manjinskih Srba u Hrvatskoj. Kasnije je internacionalizacija pozdravljena i prihvaćena kroz Vensov plan, kroz prisustvo UNPROFOR-a, čime je i stvorena situacija da se o tom problemu govori, kao o nečemu što treba da rešava neko drugi, međunarodna zajednica pre svih. Ja ne mislim da bi vojna intervencija od strane SR Jugoslavije mogla danas da spreči ono što se desilo sa narodom Krajine, i to nije opcija za koju bi se trebalo zalagati. Ali bi se trebalo založiti za brzu, neodložnu akciju međunarodne zajednice koja bi dovela do prekida agresivnih dejstava hrvatske vojske i koja bi rešavala narastajući humanitarni problem.

Miloševiću se odavno pripisuje izjava da njega Krajina nikada nije zanimala niti ga zanima, da on od svega toga želi samo - pola Bosne!

- Ne znam za takvu izjavu, ali iz svega što gledamo i čemu prisustvujemo, možda u poslednjih godinu dana, prilično je vidljivo da je Milošević koncept Velike Srbije redukovao samo na Bosnu i Hercegovinu, ili na jedan njen deo; da je, prema tome, bio spreman i na odustajanje od prve, teško sprovedive,

ideje o integraciji krajinskog prostora u nekakvu proširenu Jugoslaviju ili Veliku Srbiju, svejedno. Tim pre mislim da je greh prema tom narodu danas još očigledniji. Po svemu sudeći, oni su bili potaknuti u ratnu avanturu pod parolom stvaranja sopstvene države, iako je bilo jasno da niti ta država može da opstane niti ta vojna avantura može da dâ neke trajnije rezultate. Zato mi se čini da odgovornost za današnju nesreću jednostavno nije sporna. Baš kao ni odgovornost, možda i primarna, Tuđmana iz HDZ-a, koji su 1990-91. napravili atmosferu koja je dovela do oružane konfrontacije.

Šta mislite, šta je Miloševića prisililo da čuti do granica farse: međunarodno priznati subjektivitet Hrvatske, usmeni dogovor sa Tuđmanom dakle "prodaja", pritisak velikih sila ili realna procena da sve to više nikuda ne vodi?

- Mislim da su presudili pritisak međunarodne zajednice i Miloševićeva težnja da po svaku cenu dovede do suspenzije, ili ukidanja sankcija. Mislim da je on stekao i uverenje da produžavanje ovakve situacije može da ugrozi njegovu vlast i njegov režim, što je kriterij kojem on podvrgava sve ostale vrednosti i interese.

Treba reći i to da se od strane beogradskog režima, dok mi razgovaramo, čine neki koraci za koje nalazim da su potpuno besmisleni. Na primer, savezna vlada je u nedelju donela zaključak da se obrati međunarodnoj zajednici i da traži povlačenje hrvatske vojske na liniji razgraničenja. Takav zaključak se može doneti samo u kabinetu izolovanom od sveta, odakle se ne vidi šta se desilo. Jer, čak da se hipotetski hrvatske snage i povuku, ko bi bio stao s druge strane, u situaciji kad 200 hiljada Srba kuca na granice Srbije. Ko? Da li je moguće da savezna vlada nema ni toliko elementarnog znanja da ne uočava besmislenost takvih zahteva.

Svojim posrednim učešćem u "čišćenju" Krajine na strani hrvatske vojske, SAD su Miloševiću izbile iz ruku ionako poljuljan argument u trgovini sankcijama i priznanjima ovoga ili onoga. Mislite li da bi ova tragedija mogla da umilostivi velike u tom smislu? Ili bi Amerikanci mogli da ovu priliku iskoriste da protiv Miloševića idu do kraja?

- Ja ne mislim da je to realno predvidiva perspektiva. Čini mi se da američka strana, a naročito od avgusta prošle godine, kad je Milošević počeo da vodi ono što je deklarirano kao mirotvorna politika, njega vidi kao faktora u razrešenju krize na prostoru bivše Jugoslavije. Ne verujem da je u planu geostrateška promena koja bi mogla da eliminiše Miloševića iz političke igre. Čini mi se da je američka formulacija bila da će ono što se dešava u Krajini imati za posledicu da dovede bosanske Srbe za pregovarački sto. I pored svega, to je mogućnost da se spreče daljnja survavanja u ratna razaranja.

Da li je realna pretpostavka o razmeni srpskog stanovništva u Hrvatskoj za Istočnu Slavoniju?

- Ne verujem, jer takva rešenja po pravilu nose klice budućih sukoba.

Mislite li da u doglednoj budućnosti sudbina Kninske krajine čeka i Istočnu Slavoniju?

Mislim da je indikativno to što je ministar Granič izjavio da je Hrvatska spremna da pregovara sa predstavnicima Srba u Istočnoj Slavoniji i Baranji, a da nikako nije spremna da pregovara sa Martićem i Babićem. To bi ukazivalo da možda ipak postoji neka vrsta aranžmana u vezi sa ovim delom dosadašnje RSK. Stoga ne verujem da će ovaj problem biti rešavan vojnim putem.

Javna je tajna da se i specijalci i raketne jedinice upućuju prema Istočnoj Slavoniji. O tome međunarodni faktori, svakako obavešteni, uglavnom čute...

- I to, naravno, može da ukazuje na nekakvu prećutnu saglasnost da se primeni drugi metod za ovu oblast. Mislim da je realno očekivati pregovore. U svakom slučaju, mislim da "krajinski metod" neće biti primenjen na Istočnu Slavoniju.

Ako je čak i postojao makar i prećutni dogovor o tome, mislite li da je Milošević očekivao ovako radikalan rasplet događaja?

- Svaki politički misleći čovek je morao očekivati da će ova vrsta kvazi-rešenja položaja Srba u Hrvatskoj na kraju dovesti do etničkog čišćenja Hrvatske. Za politički misleće ljude je bila obaveza i odgovornost da takve procene donesu još pre tri-četiri godine.

"Pustinjska oluja" i granatiranje Bagdada, ili teroristički akti u Japanu, bili su na našim tv-ekranima 24 sata dnevno. Tragedija celog jednog ogranka srpskog etnosa u hrvatskoj "oluj" medijski i politički je praćena kao malo ozbiljniji humanitarni problem. Kako to da se Milošević do te mere ne boji i ne ustručava pred vlastitim javnim mnjenjem?

- Za Miloševića je javno mnjenje u Srbiji, po definiciji, uvek bilo prostor za manipulacije, a ne prostor za saobraćaj i odnose u kojima bi državno vodstvo obavestavalo javnost o odlukama, razlozima i dilemama vezanim za pojedine odluke. Mi smo poslednjih dana zaista imali manje obaveštenja o tome šta se događa nekoliko stotina kilometara od nas...

Među nama...

- ... a znali smo do u detalje šta se dešavalo u toku pustinjskog rata u Iraku. Mi smo sa nedopustivim zakšnjejem, često i iz posrednih izvora, saznawali da li je i koji grad pao. Istovremeno je tekao medijski program kao da je stanje nikad normalnije, od modnih revija do zabavnih programa na državnoj televiziji. Sve to pokazuje aroganciju najvišeg mogućeg stepena.

Poznato je da je predsednik Srbije aminovao ili i sam aranžirao svako ozbiljno kadrovsko rešenje u RSK. Ovi, opet, ni u jednoj ozbiljnoj situaciji nisu reagovali na nivou o kakvom su se verbalno izjašnjavali. Zapadna Slavonija je pala preko noći. Knin je napušten prvi, a prethodno je uzbuna proglašena tek nakon što je nekoliko stotina granata palo na uži centar grada. Većina gradova je pala bez borbe, a vojska RSK je od samog početka

bila u rasulu. Čime to objašnjavate?

- Vašoj ispravnoj deskripciji, ja bih dodao činjenicu da su ne tako davno rukovodeći ljudi u Krajini sa lažnim samoupozdanjem govorili da će Krajina ne samo žestoko uzvratiti nego i odvratiti svaki agresivni pokušaj prema njenoj teritoriji. Tako smo već na primeru Zapadne Slavonije videli jedan prolog scenariju koji se kasnije odvijao i u Krajini. Ispostavilo se da Krajina nema životnu odbrambenu sposobnost. Ta se struktura, na žalost, raspala kao kula od karata. Kažem, na žalost ne zbog sudbine političkog i državnog rukovodstva nego zbog sudbine naroda, koji je tu i glavni gubitnik.

Sve to bilo je moguće zbog toga što je od početka koncept rešavanja pitanja Srba bio kroz državu, pa se prosto čini da se u sve to išlo samo da bi jedan Martić imao državu u kojoj će biti predsednik. To istovremeno pokazuje i mnoge slabosti delovanja režima u Beogradu prema prostoru Krajine. Čini mi se da ovde nikada nije bio prioritetan motiv zaštita interesa Srba u Hrvatskoj, nego je to bilo podvrgnuto političkoj kombinatorici, koja je započela konceptom Velike Srbije da bi se vratila na elementarne sadržaje - očuvanje Miloševićeve vlasti.

Milan Martić je dan pre ulaska hrvatske vojske u Knin tvrdio da Hrvati mogu da samo granatiraju Knin jer imaju dalekometnu artiljeriju, ali da u sam Knin ne bi mogle da uđu ni mnogo, mnogo jače vojske. Koliko je tamošnji narod besprimerna žrtva zabluda, laži i, možda, neznanja vlastitog rukovodstva, takva i tolika da im Hrvati i nisu bili potrebni?

- Bilo koja vojna organizacija, koja nije u stanju da predvidi, ne tri sata pre početka napada, nego sedam dana pre, pokazuje nesposobnost i dezorganizaciju, koja se sada na ovako tragičan način izrazila kroz raspad vojske i države, kakve-takve. Odgovornost za to snose rukovodeći ljudi u Krajini i oni tu odgovornost, ne prema Haškom sudu ili međunarodnoj zajednici nego prema vlastitom narodu - neće moći da izbegnu. Mislim da je Beograd u tome saodgovoran, jer nema spora da je vojska u RSK, kao i vojska u RS, u veoma tesnoj, dnevnoj komunikaciji sa vojskom SRJ. Mislim da je to (bio) razuđen, ali jedinstven organizam i da je ovaj poraz - poraz i tog zajedničkog organizma. Nije slučajno da je odavde poslat i imenovan komandant Vojske RSK.

"Onolika" Rusija bila je prisiljena da se dogovara sa "onolikom" Čečenijom, iako su odnosi snaga neuporedivi. Srpske i hrvatske snage u Krajini bile su sasvim uporedive, a Krajina je ipak pala kao kula od karata? To samo govori da su moral i svest o perspektivama kod vojske zapravo bili ispod svakog nivoa. Otkud kod tamošnjih Srba takvo procenjivanje vlastite snage? Ko je za to kriv?

- Mislim da je veliki udar političkom raspoloženju među Srbima u Krajini nanet sukobima u krajinskom vrhu. Drugo, ti ljudi su shvatili da je odbacivanje izuzetno povoljnog plana Z-4, arogantno i bez analize, potez bez perspektive. Kad se svemu tome doda činjenica da to rukovodstvo objektivno nije bira-

no nego nametnuto odavde, jasno je da je osećaj bezizglednosti morao da prevagne. Jer, to nisu ljudi koji nemaju vojničku tradiciju, sposobnosti i znanja, ali je došlo do rasula povodom razumevanja perspektive. Kada je došlo do vojničkog udara taj mehanizam je proradio u punoj meri. Epilog je tragedija bez presedana.

Da li je Milošević realno mogao, ako je i bteo, da prisili Martića i Karadžića da prihvate planove Kontakt-grupe i Z-4 pre nego što bude kasno?

- Što se tiče Martića, mislim da je mogao. Za Karadžića nisam sasvim siguran, jer se kod Karadžića očigledno javila ambicija da on predstavlja tu "vertikalnu okupljanja srpstva". Da je došlo do prihvatanja plana Z-4 međunarodni položaj krajinskih Srba bio bi sasvim različit, iako to danas zvuči više nego cinično. Zahvaljujući Martiću i njegovim mentorima.

U kojoj meri je celokupna politika i bosanskih i hrvatskih Srba odnedavno (optužnica za ratne zločine) određena strahom njihovih rukovodstava pred vlastitom?

- Mislim da je taj faktor od sekundarne važnosti, iako je svaka nervoza i smanjena uračunljivost sasvim moguća.

Da li je moguće da je Miloševićev aranžman sa pismima Mladiću i Izetbegoviću, dakle omalovažavanje Karadžića, trebalo da bude poruka i Martiću?

- Verovatno, iako mislim da je u narodu u Krajini već duže vreme, i pre tih pisama raslo uverenje da ne može očekivati nikakvu intervenciju od strane Srbije u njihovu korist. Iskustvo u Zapadnoj Slavoniji je pokazalo da ni Republika Srpska neće biti spremna da ide u neke direktne intervencije u Krajinu.

Ima mišljenja da bi Milošević u sledećim danima ipak mogao da preduzme frontalni napad na neke delove Hrvatske, pogotovo posle provokativnog šepurenja Tuđmana.

- Teško je u to poverovati, bez obzira na prisustvo izvesnih ovdašnjih jedinica u Istočnoj Slavoniji. Isto tako, ne mislim da bi bilo kakva vojna intervencija bilo šta učinila boljim nego što jeste.

Mislite li da će Karadžić u najskorijoj budućnosti da izgubi teritorije do "svojih" 49 odsto?

- Govori se o raznim procentima. Mislim da je Vuk Drašković veoma ispravno zaključio da su gaženje Srebrenice i Žepe i pokret prema Bihaću bili uvod u rušenje takođe zaštićenih zona u Krajini. Tu izvesna povezanost postoji. Ali, nisam siguran da je problem u procentima koliko u homogenizaciji, odnosno dovršavanju procesa etničkog čišćenja. Stoga mislim da je Goražde u opasnosti, pre nego što će posredi biti cenkanje oko nekoliko procenata teritorija.

Kako Vi procenjujete mogući epilog događanja u Srpskoj krajini i strašnog izbegličkog talasa na unutrašnjem i međunarodnom planu?

- Mislim da će međunarodna zajednica ustrajati u zahtevima za međunarodnim priznanjem BiH, a sada sigurno i Hrvatske, kao uslovom za suspenziju ili skidanje sankcija prema Srbiji. Tragični događaji ovih dana ne skidaju s dnevnog reda zahteve o kojima govorimo. Mislim i da će međunarodna zajednica sama učiniti napore da se novonastala humanitarna situacija sanira. Ali ništa bez najaktivnijeg mogućeg angažmana vlade u Beogradu.

U vezi s tim brine me izjava gospođe Bube Morine da ulazak izbeglica iz Srpske Krajine u Srbiju - ne dolazi u obzir. Jer, Srbija, kaže, ima već isuviše izbeglica. Ovakve izjave su skandalozne i moralno neodbranjive.

Postoji li mogućnost da makar i ovakva tragedija postane tužna kontrateža već okrnjenom statusu Srba kod međunarodnog javnog mnjenja?

- Nema sumnje da će stradanje Srba iz Krajine morati da izazove efekat u međunarodnoj zajednici, koja uz svu pristranost, ne bi smela ostati slepa pred tragedijom takvih razmera. Srbi su zaista postali velike žrtve ovog rata i svet bi pogazio sve svoje principe ukoliko ovu činjenicu ne bi imao u vidu.

Intervju: Stevo Batić,
Srpska reč, avgust 1995.

Priznanje i katarza

. Mislim da nije bez osnova što se na rad diplomatije druge Jugoslavije u poslednjoj deceniji, ili u nešto dužem periodu, stavljaju primedbe. One se mogu locirati prije svega u nedovoljnom sluhu i nedovoljnoj anticipaciji onoga što će uslijediti, u nedovoljnoj opredjeljenosti prema evropskoj dimenziji.

Međutim, mislim da se toj diplomatiji sigurno ne mogu staviti na dušu one greške za koje se ona najčešće optuživala i optužuje. Ona, naime, nije radila na razbijanju Jugoslavije, nego je ponekad, doduše nedovoljno spretno ili umješno, ali ipak uvjereno radila na očuvanju Jugoslavije, zajedno sa onim političkim faktorima na javnoj sceni u bivšoj Jugoslaviji koji su vjerovali da je demokratskim promjenama, koje uključuju i ustavne transformacije, moguće održati Jugoslaviju kao funkcionirajući i uspješnu zajednicu ravnopravnih naroda.

Ona u tome nije uspjela, kao što nisu uspjele ni one političke snage koje su se zalagale za to. Mislim, takođe, da je bilo zlokobnih nagovještaja jednog pogrešnog kursa, jednog kursa koji će biti izraz imperijalne politike režima u Srbiji već mnogo ranije, prije nego što je počeo raspad zemlje. Ovdje je pomenut slučaj Žike Kovačevića. Ja bih tome dodao i slučaj vezan za tragičnu smrt jugoslovenskog ambasadora u Španiji Redžaja Suroia i odnos prema tome, a takvih je bilo još.

Mislim da je interesantno ono što ovdje danas nije bilo pomenuto, naime, da je već u prethodnom periodu, a naročito nakon raspada bivše Jugoslavije, prevladala na spoljnopoličkoj sceni, dakle i u politici, a i u djelovanju diplomatije, teorija kontinuiteta. U opravdavanju jednog u suštini pogrešnog i neodrživog stanovišta o tome, da će ovaj ostatak Jugoslavije imati pravo da predstavlja kontinuitet bivše Jugoslavije, bilo je mnogo čudnih i smiješnih pojava u djelovanju same diplomatije. Bio je to period minimiziranja uticaja sankcija - to je bio period u kojem su se stalno proglašavala čudna i nova prijateljstva, od ruske opozicije, preko Libije i Sjeverne Koreje, do bratskog grčkog naroda.

Sledeći period mislim da počinje u avgust 1994. godine, naglim zaokretom političkog vrha Srbije i Jugoslavije i osobno predsednika Srbije Slobodana Miloševića, kada je krenuo, onim što se zvalo i danas zove, putem mirotvorne politike. Od tada na političkom planu, ali i konkretnije u djelovanju diplo-

matske službe postoji permanentno nastojanje da se dokaže, a što jednostavno ne odgovara činjenicama, da su Srbija i Jugoslavija od početka krize na mirotvornoj opciji, da one zapravo nikada drugih pretenzija nisu ni imale, osim da se nađe mirno i političko rješenje.

Mislim da će ishod mirovnog procesa ukloniti svaku mogućnost da se dalje na isti način i istim jezikom govori i o kontinuitetu i o neprekinutoj mirotvornoj politici Savezne Republike Jugoslavije i Srbije. Mislim da će na oba pitanja morati da dođe do ozbiljnog revidiranja, odnosno promjene stavova i da će i politika i diplomatija biti prisiljeni da se suoče sa novom situacijom u kojoj će na novi način morati da tumače i ono što se desilo, te da se bore za drugačije mjesto Jugoslavije u svijetu. Ja mislim da će to morati uključiti i određenu mjeru katarze i javnog priznanja odgovornosti ili dijela odgovornosti za ratne sukobe na teritoriji bivše Jugoslavije, što neizbježno mora da sadrži i jedan potpuno obrnut odnos prema Međunarodnom sudu u Hagu, odnosno, odnos saradnje, a ne odbacivanja. Moraće da sadrži i osudu obavljenog etničkog čišćenja i spremnost da se ide na prevazilaženje posledica etničkog čišćenja i stvaranje uslova za povratak svih onih koji su prognani, a za nemali dio tih prognanih, naravno, odgovornost snosi i režim u Beogradu.

Pitanje je da li je sadašnja jugoslovenska diplomatija sposobna da takvu jednu novu i promijenjenu ulogu izvrši. Ja već više od četiri godine nemam nikakve komunikacije sa kućom u kojoj sam proveo, kao i mnogi od vas, više od dve decenije, ali po onome koliko znam, mislim da ta diplomatija po svom sastavu, po moralnim standardima koje je izgradila na bazi upitnika o kojima je govorio Ilija Đukić, za to nije sposobna. I ona će morati biti temeljito restrukturirana i osvježena novim ljudima koji će biti sposobni da tolerantno, bez predrasuda, bez uskogrudosti i bez mržnje grade odnose na savremenoj osnovi.

Forum Vremena: Jugoslovenska diplomatija
Vreme, novembar 1995.

Jelisejski zastor je spušten

Pariški ceremonijalni čin potpisivanja Mirovnog sporazuma o Bosni i Hercegovini protekao je, uglavnom, u granicama očekivanoga. Sporazum, parafiran u Dejtonu sada je i svečano potpisan od strane sve tri sukobljene strane i dodatno garantovan od svih zemalja članica Kontakt-grupe, bez da je promijenjena i jedna zapeta. Time su definitivno pale u vodu iluzije, posebno vlasti sa Pala, da će se možda ipak, u posljednji čas, moći ishoditi neko povoljnije rješenje, na primjer za status tzv. "srpskog Sarajeva". Nikakvog odjeka nije u Parizu izazvao ni naknadni zahtijev partijskog vodstva SDS da Sporazum supotpíše i Radovan Karadžić, sem možda iskrenog čuđenja, ili podsmešljivog nipodaštavanja. Sve je, dakle proteklo po brižljivo isplaniranom scenariju, kojega nije mogao da poremeti ni kaos izazvan višenedeljnim štrajkom pripadnika francuskih javnih službi.

U obraćanju okupljenom i selektivno probranom auditoriju, desetak govornika se također kretalo u okvirima očekivanoga, sa neizbježnim nastojanjem da, uvažavajući zajednički napor, ipak izdvoje doprinos vlastite zemlje, grupacija zemalja ili međunarodne organizacije. Iz općeg suglasja o miru kao nadi i šansi, jedino je odudarao hrvatski predsjednik Tuđman pretencioznim i neodmjerenim istupom, koji je bez ikakvoga racionalnog osnova za kratko poremetio atmosferu, ne donevši govorniku nikakve vidljive prednosti, ukoliko se nije računalo na unutrašnje-političku upotrebu.

Ohrabrujuće je, svakako što su svi kompetentni najviši predstavnici naglašavali rješenost ključnih međunarodnih činilaca da konkretno tj. materijalno, doprinesu rekonstrukciji i izgradnji destruirane Bosne i Hercegovine i ujedno naglašavali važnost stvaranja neophodnih uslova za povratak svih izbjeglica svojim ognjištima. Ovo je važno i kao izraz čvrste orijentacije na otklanjanju razornih posljedica brutalnog rata, ali još više zato što rekonstrukcija i povratak izbjeglica, uz privođenje svih počinilaca ratnih zločina pred lice pravde, predstavljaju najpouzdanije kriterije za procjenu krajnjeg ishoda cjelokupnog mirovnog procesa, tj. da li će on voditi opstanku cjelovite, multietničke i multikulturne Bosne i Hercegovine ili njenoj konačnoj podjeli.

Zastor se, dakle, spustio u Jelisejskoj palači, velika predstava je završena, a sada počinje težak i mukotrpan put implementacije svih postignutih sporazuma. Među koracima na tom putu, koji je vidljivo izostao u Parizu, ističe se po značaju i uticaju na sve ostale, najavljeni sporazum o normalizaciji odnosa

između SR Jugoslavije, odnosno Srbije i Crne Gore i Hrvatske. U prvim izjavama sa obadrije strane, izostajanje tog važnog događaja se počinje tumačiti u skladu sa visoko usavršenim, na našim balkanskim prostorima, umijećem postinterpretacije, u okviru kojeg se učesnici čine nevještim u pogledu razumijevanja sadržaja onoga o čemu su se sporazumjeli. Sa svoje strane predsjednik Crne Gore izjavljuje logičku besmislicu, kako je u Dejtonu "apsolutno usaglašen tekst sporazuma" ali je njegova realizacija uslovljena "usaglašavanjem spornih pitanja". Nije, naravno moguće da u okviru apsolutno usaglašenog teksta, mogu još postojati neusaglašena tj. sporna pitanja, kao što je sasvim nerazumljivo Tuđmanovo fingrano čuđenje povodom spominjanja Prevlake, kao da se o tome nije uopće razgovaralo, a još manje postigao sporazum o zamjeni za zaleđe Dubrovnika. Obje strane znaju da neće moći izbjeći postizanje saglasnosti, pa zato i najavljuju nastavak pregovora. Zaboravljaju, pri tome, da ovo nepotrebno zavlacenje, koje neće promijeniti prirodu postignutog ili nametnutog sporazuma, izaziva ogromno razočarenje građana koji nestrpljivo iščekuju normalizaciju međusobnih odnosa i brzo obnavljanje nasilno prekinutih komunikacija.

U sličan red naknadnih pokušaja preinačavanja već zaključenih sporazuma spada i izjava ministra inostranih poslova Republike Srpske Alekse Buhe o tome da će se primopredaja dijela Sarajeva koji su do sada kontrolisale Pale moći odložiti "za nekoliko godina" dok se ne izgradi neko fantomsko "novo i ljepše" srpsko Sarajevo. I ovdje je očigledno riječ o naknadnom pokušaju osujećivanja implementacije nesporno postignutog i svečano ovjerenog sporazuma po kojem je upravo održavanje cjelovitog otvorenog Sarajeva i simbolično, ali i praktično, zalag budućeg multietničke Bosne zasnovane na toleranciji i izgrađivanju narušenog međusobnog povjerenja.

Nema, nažalost, nikakove sumnje da će ovakvih pokušaja naknadnog "dogovaranja" Dejtonskih sporazuma biti i ubuduće. To je uostalom i u stilu svih gospodara rata na našim prostorima. Razne manipulacije su moguće u procesu konačnog raspoređivanja, na terenu, oružanih snaga IFOR-a, a još više u toku angažovanja, za nadati se, krupnih sredstava koja će biti usmjerena od strane međunarodne zajednice za obnovu cjelokupnog područja Bosne i Hercegovine.

Vjerujemo da kod ključnih faktora koji si rukovodili mirovnim procesom, a koji će sasvim sigurno i pažljivo nadgledati njegovu implementaciju, neće manjkati odlučnosti da se suprotstave svim pokušajima naknadnog preinačavanja već utvrđenih utanačenja. Još važnije je, međutim, da se kroz predstojeće izbore u oba entiteta i u cjelovitoj BiH otvori prostor za glas građana, običnih ljudi koji nisu bili među nosiocima mitomanske histerije imperativa etničkog razdvajanja, i koji će znati da na političkoj sceni podrže sve one političke snage koje će se aktivno založiti za zaštitu svih građana i kolektiviteta, za odbranu ljudskih prava i principa pravne države, za

demokratske političke i ekonomske reforme, što će tek stvoriti neophodne uslove za trajniju stabilizaciju prilika i otvoriti pravce vraćanja Bosne i Hercegovine, kao uostalom i svih drugih zemalja sa prostora bivše Jugoslavije, u integracione procese, danas već toliko zahuktale u savremenim evropskim odnosima. Argumenat da mi takvoj Evropi prirodno pripadamo neće biti dovoljan, ukoliko ne bude praćen i djelotvornom spremnošću da se i ponašamo po standardima koje ona izgrađuje i stoga razumljivo očekuje da budu prihvaćeni od svih koji zaista žele da se tim procesima pridruže i sa svoje strane im također doprinesu.

Odgovor, decembar 1995.

Šta je sa Slovenijom?

Bilo je prirodno očekivati da nakon Dejtona i Pariza uslijedi brzim tempom i bez mnogih prepreka proces normalizacije odnosa između svih novostvorenih država na teritoriji bivše Jugoslavije. Očekivali smo da će Srbija, odnosno SRJ, u tome djelovati u istom kooperativnom duhu, ispoljenom već prema ključnim međunarodnim pregovaračima i posrednicima. Sada, na žalost, vidimo da je očekivana normalizacija, koja nužno sadrži i uzajamno priznavanje sa Slovenijom, zaleđena ili bitno usporena, za šta je teško naći i jedan racionalni razlog.

Što se tiče normalizacije odnosa između Republike Makedonije i SRJ, dešava se jedna neobična stvar, utoliko što Grčka prema SRJ, kako se čini, postavlja određene limitirajuće zahteve dok istovremeno u sedištu EU, kao i obično, bespogovorno slijedi većinski kurs. Treba se nadati da će sve te mere biti otklonjene i da će bez odlaganja završiti priznanjem Republike Makedonije.

Vreme, februar 1996.

Izgon i povratak u evropski raj

• Novak Pribićević, rođak najpoznatijeg srpskog političara iz predratne Hrvatske - Svetozara Pribićevića, radio je u jugoslovenskoj diplomatiji više od dvadeset godina. Bio je podsekretar u Saveznom sekretarijatu za inostrane poslove, saradnik za spoljnu politiku u Generalnom sekretarijatu predsednika Republike Josipa Broza, vodio je grupu za pripremanje Osimskih sporazuma, dva puta predstavljao zemlju kao ambasador u Austriji i Albaniji.

Diplomatsku karijeru završio je kao pomoćnik saveznog sekretara Budimira Lončara, i šef Sektora za multilateralne odnose SSIP-a. Kao Srbin iz Hrvatske ostao je dosledan u svom jugoslovenstvu i građanskom opredeljenju, često optuživan da je bio isuviše radikalan mirotvorac, bliži Hrvatima nego sopstvenom narodu. Ispostavilo se na kraju da su oni koji su ga optuživali došli na pozicije zbog kojih su ga napadali. U međuvremenu se dogodilo šta se dogodilo.

Šta je sve po vašem mišljenju potrebno da bi jedna država iškolovala vrsnu diplomatiju, ne mislim, naravno samo na formalno obrazovanje? Šta jednog diplomatu čini pravim zastupnikom svoje zemlje, njenih državnih i nacionalnih ciljeva?

- Da bi se diplomata mogao za tako nešto školovati i pripremati, moraju prethodno da bude jasno formulisani nacionalni državni ciljevi, što se, bojim se, u našem slučaju još uvek nije desilo. Sve ostalo spada u domen profesije, jer diplomatiju pre svega treba shvatiti kao profesiju, a ne kao političko opredeljenje. Uz obrazovanje, dobro znanje jezika, i sposobnost analize koja se vremenom stiče, pre svega je potrebna objektivnost utoliko da se može realno proceniti dokle su mogući dometi diplomatskih poteza sa svoje strane, i isto tako kakvi su očekivani potezi ili reakcije spoljnih faktora na poteze koje preduzima zemlja koju diplomata u svetu predstavlja. To je oduvek bio ključ dobro postavljene diplomatije. Niko ne povlači poteze sa svoje strane, a da unapred nije u njih ugradio očekivane reakcije partnera. To je naizgled jednostavna formula, ali ona traži sposobnost analize i pre svega predviđanja, koje je u našem slučaju, bojim se, u potpunosti izostalo.

U proleće 1991. godine govorili ste u hrvatskom Saboru, u svojstvu pomoćnika saveznog sekretara, i rekli, između ostalog, i to da su "hrvatski kadrovi u saveznoj administraciji anticipirali trendove u svojoj republici".

Znači li to, na primer, da srpski kadrovi nisu anticipirali trendove u svojoj republici?

- Ne, ne, ja sam rekao nešto drugo. Rekao sam da je jugoslovenska diplomatija u svom delovanju nastojala anticipirati jedan predvidiv razvoj, u tom smislu da će se odnosi između pojedinih činilaca tadašnje federacije morati menjati, i da će neke promene biti neizbežne i u diplomatskom nastupu. Kada već spominjemo to izlaganje, takođe sam rekao da je sasvim nemoguća situacija da pojedine republike nastoje u svom nastupu da već izgrade nekakvu mrežu svojih predstavništva u inostranstvu, što je tada već bio slučaj. Nisu to bila ni predstavništva, još manje ambasade, ali su već nastajali nekakvi punktovi u pojedinim stranim zemljama, kroz urede, biroe, i slično. Ja sam to osudio, jer sam smatrao da nije primereno statusu republika u tada još uvek postojećoj Jugoslaviji. To u Hrvatskoj nije baš dobro primljeno, jer su upravo oni to radili. Doduše, Srbi su smatrali da postojeće ambasade treba tako da rade vodeći pre svega računa o srpskom interesu, i toga je bilo. Naravno, ni jedno ni drugo nije dobro.

Ne tako davno, crnogorski premijer Milo Đukanović rekao je vrlo otvoreno da je jugoslovenska diplomatija doživela potpuni fijasko. Kako to da naše diplomate nisu uspele da objasne svetu "našu stvar"?

- Tu je glavno pitanje kakva nam je bila politika. Kada je reč, na primer, o Srbima u Hrvatskoj, politika iz Beograda išla je otvoreno na podsticanje oružanog ustanka ili oružane pobune. To se dogodilo, istina, u uslovima kada to i nije bilo teško, jer je karakter režima koji je uspostavljen u Hrvatsku, bio takav da je izazivao ozbiljna strahovanja među tamošnjim Srbima, a pogotovu među onima koji su živeli van urbanih struktura, da može doći do ponavljanja genocidnih iskustava iz prošlosti, naročito Drugog svetskog rata. Ta svest je postojala. Umesto da se tada išlo na upozoravanje međunarodne zajednice, što bi sigurno rezultiralo odgovorom koji bi bio povoljniji za srpsku stranu, išlo se ne rešavanje problema oružjem, uz podršku i podsticaj iz Beograda. Krajnji ishod je bio kakav je bio, ne treba na to podsećati. Kada je propao koncept da se srpsko nacionalno pitanje, koje svakako postoji u Hrvatskoj, rešava putem sopstvene države, došlo je do govoto biblijskog egzodusa Srba iz Krajine što je nesaglediva tragedija za taj narod, ali pokazaće se i za Hrvatsku, ukoliko ona zaista želi integraciju u Evropu, kao moderna i demokratska država. Bez prisustva tako velike zajednice kakvu je srpski narod predstavljao u Hrvatskoj, mislim da Hrvatska neće moći da stekne legitimaciju demokratske države. Vraćajući se na početak vašeg pitanja, mislim da je u Srbiji bilo potpuno odsutno predviđanje da će međunarodna zajednica koja je stala na poziciju poštovanja republičkih granica kao državnih, i istrajati na tom principu. Uprkos onoj besomučnoj kampanji koja je u delu ovdašnje štampe vođena protiv tih tzv. avnojevske granice, a isto se događalo i u Hrvatskoj i to se vrlo jasnim predznacima, pokazalo se i u Dejtonu i u Parizu da je to bila isprazna

politika, jer su upravo te granice prihvaćene kao osnova za rešavanje svih spornih pitanja na prostoru bivše Jugoslavije. Šta smo, dakle, dobili danas: to da Srbija ima itekako razloga da prihvati te granice koje je svojevremeno uporno odbijala.

Zašto mislite da ima itekako razloga?

- Zato što je suočena sa krizom koja traje na Kosovu, sa pitanjem Sandžaka, na kraju i sa pitanjem statusa Vojvodine. Mislim da je Srbiji danas to zalaganje međunarodne zajednice za nemenjanjem granica, zalaganje na kome međunarodna zajednica zapravo stoji od početka, itekako u interesu.

Vaša dva prethodna odgovora impliciraju dve stvari: ukoliko Hrvatska želi da se kao istinski demokratska država uključi u Evropu moraće da obezbedi povratak Srba u Krajinu, i drugo: Istočna Slavonija će biti integrisana u Hrvatskoj, tj. u okviru avnojevske granice?

- Mislim da je Hrvatskoj, istorijski gledano, u interesu da obezbedi i garantuje uslove za povratak te ogromne mase izbeglica sa teritorija Krajine, ali i iz urbanih sredina. Dok je velike egzoduse iz Slavonije, Pakraca ili Krajine, video ceo svet, uporedo se odvijao i jedan kapilarni, ali takođe dugotrajan i brojani egzodus Srba iz gradova, koji nije bio praćen gotovo nikakvom pažnjom medija, ali koji nije ništa manje tragičan, reč je o nekoliko stotina hiljada Srba. Hrvatskoj, ponavljam, nema povrtka u Evropu ukoliko ne obezbedi uslove za povratak Srba. Naravno, neće se svi vratiti, neki neće ni hteti da se vrate, a niko i nema prava da ih tera. Razume se, tog povratka ne može biti bez obavezivanja Hrvatske i bez čvrstih međunarodnih granica Srbima, za bezbednost, nediskriminaciju, sve ono što građanima svake zemlje treba da bude garantovano.

Kako ocenjujete današnji jugoslovenski diplomatski kadar u poređenju, recimo, sa diplomatijom bivših jugoslovenskih republika? Nije se lako oteti utisku kako su se Tuđman i Izetbegović ipak više šetali po Beloj kući, pa makar se sa Klintonom i Kristoferom slikali samo po hodnicima i u toaletima. Da li je to stvarni odraz povoljnijeg hrvatskog i muslimanskog položaja u svetu nego srpskog?

- To jeste odraz njihovog povoljnijeg položaja zato što se u oba slučaja nudio, a dobrim delom i prihvatao, njihov status žrtve. Ne mislim da je to rezultat koji su postigle njihove diplomatije, to je prosto rezultat toka ratnih zbivanja na našem prostoru. Kada je reč o našoj diplomatiji teško mi je da o tome govorim, jer je prošlo više od četiri godine kako sam napustio taj posao, ali ipak se može primetiti jedna trajnija orijentacija koja je rezultirala nizom pogrešnih procena, i koja bi morala izazvati zabrinutost kod svakog ko vodi računa o interesu Srbije i SR Jugoslavije. Nije se teško, na primer, prisetiti uvođenja sankcija našoj zemlji koje su dovele do teških posledica, koje će još dugo trajati, kada je vodeći čovek naše diplomatije, gospodin Vladislav Jovanović, izjavio kako je to jedna kratkotrajna, rutinska mera koja neće imati

nikakvog uticaja na status Jugoslavije. Tu svakako spada i odluka o uskraćivanju gostoprimstva misiji tadašnjeg KEBS-a (danas OEBS-a), posle koje odluke je i došlo do suspenzije Jugoslavije u OEBS-u. Tu svakako spada i stalno lutanje u izboru partnera, tako da danas gotovo komično deluje koga smo sve proglašavali za trajne, tradicionalne prijatelje Srba i srpskog naroda, da bi se na kraju shvatilo da razgovore moramo voditi sa ključnim zemljama međunarodne zajednice koji su se i okupile u tzv. Kontakt-grupi. Naravno da je oko svega ovoga ključne odluke donosio politički vrh zemlje, ali je diplomatija morala da ukaže na posledice koje će takvo ponašanje morati da izazove na spoljnom planu. Ili ta funkcija nije obavljena ili nije uvažena, ako nije uvažena zna se koji put jedino preostaje - ostavka.

Kad već govorimo o uvođenju sankcija i isključenju Jugoslavije iz svih međunarodnih organizacija, nije li to prevlika kazna, zasnovana na dvostrukim aršinima. Ni u Hrvatskoj, na primer, se ne mogu pohvaliti ni prevelikim poštovanjem ljudskih prava, ni mirotvorstvom. Uostalom, legalne hrvatske snage su ratovala u Bosni, pa je ipak, i uprkos svemu, Hrvatska prošla gotovo nekažnjeno?

- Nama su sankcije uvedene zbog rata u Bosni, a ne zbog ljudskih prava. Ali, vaše pitanje je, naravno, sasvim na mestu. Ne samo da su tamo ratovala hrvatske jedinice već je Hrvatska podržavala ratnu opciju, pogotovo kada je reč o Herceg Bosni, i o onim delovima BiH na koje ona i inače ima pretenzije. Tu je, jasno, došlo do jedne neadekvatne reakcije međunarodne zajednice i Saveta bezbednosti, ali se stvari u novije vreme znatno menjaju. Nije samo reč o kritikama, već stavljanju prepreka za komunikaciju sa postojećim institucijama.

Hrvatskoj je suspendovan tzv. Far-program u okviru Evropske unije, koliko juče je dobila upozorenje da će još biti uskraćen ulazak u Savet Evrope, i inače će proces njene komunikacije sa UN biti znatno otežan i usporen, ne samo zbog ovoga što se dešava u Bosni i Hercegovini, u Mostaru posebno, već i zbog statusa ljudskih prava u samoj Hrvatskoj.

Naš se međunarodni položaj ipak u poslednje vreme u mnogome poboljšao. Kakav je danas stvarni spoljnopolitički status Jugoslavije, posle Dejtona, Pariza, Rima, nakon Kristoferove posete Beogradu...?

- U svakom slučaju ne mislim da nas svet oberučke očekuje da mu se vratimo u zagrljaj. Ali mislim da je svet pružio jednu šansu za povratak Jugoslavije i Srbije u one prostore gde, u suštinskom smislu, one i pripadaju, dakle u evropski milje. Ta šansa je usledila nakon kooperativnosti Beograda u pripremi i prihvatanju mirovnog sporazuma. Međutim, bojim se da se ta šansa uopšte ne koristi na način na koji bi, ne samo trebalo, nego i moralo da se koristi. Pre svega zato što se izgleda potpuno zaboravlja na ono što se neformalno zove spoljni zid sankcija, i gde su pobrojani određeni uslovi koje međunarodna zajednica očekuje od vlasti u Beogradu da učine, kako bi bio

onemogućen pristup međunarodnim institucijama od najvećeg značaja, kakve su ne samo OUN i OEBS, već i MMF, Svetska banka, itd. Ti su uslovi, naravno, poznati, a svode se makar na početak ozbiljnog rešavanja problema Kosova, što pretpostavlja početak dijaloga sa predstavnicima albanske većine na Kosovu, na saradnju sa Međunarodnim tribunalom u Hagu, i na jedan drugačiji stav nego što se do sada zastupao u pogledu kontinuiteta i sukcesije. Dodao bih još nešto što nije među ova tri uslova, a što je Savet ministara EU jasno iskazao, a odnosi se na sve strane u bivšoj Jugoslaviji: dok ne naučite da sarađujete među sobom, i time stvorite osnove za trajniju stabilizaciju regiona, nema vam šanse za skori ulazak u šire integracione prostore u Evropi. Svi pomenuti zahtevi nisu nikakav diktat, nego su u interesu Srbije i našeg društva.

Kad već govorimo o putu punog povratka u međunarodnu zajednicu, šta su po vašem mišljenju osnovni zadaci politike na spoljnom i unutrašnjem planu, budući da tu treba da postoji određeni sklad?

- Iako je to teško odvojiti, počću od spoljnopolitičkog plana iz prostog razloga, jer mi je to profesija. Mislim da Jugoslavija mora učiniti jedan potpuno jasan i nedvosmislen napor da normalizuje odnose u svom neposrednom susedstvu, pre svega imam u vidu normalizaciju odnosa sa novostvorenim državama iz bivše Jugoslavije, a zatim i sa širim okruženjem. Drugo, moraju se pružiti uveravanja o spremnosti za jednu zaista iskrenu saradnju sa međunarodnim institucijama kroz nedvosmislen stav o poštovanju svih standarda koji su u okviru međunarodne zajednice uspostavljeni. To nas, naravno, onda vodi na unutrašnji plan: poštovanje ljudskih prava, što je odavno prestalo da bude samo unutrašnje pitanje jedne države ili zajednice, dakle uspostavljanje pravne države i dalja, sada zaustavljena, demokratizacija čitavog društva i političkog sistema. Tu je onda i jedan odlučniji kurs makar na započinjanju pravog procesa tranzicije i na privrednom i na društveno-ekonomskom planu: tržišna privreda i zaista neophodna privatizacija, kao uslov svake prave tranzicije. Ovo o čemu se danas kod nas govori kako velike svetske kompanije jedva čekaju da punom parom uđu u investiranje, saradnju i korišćenje naših kapaciteta, više je jedna propagandna manipulacija nego što je stvarni trend. Bojim se da do tog trenda neće ni doći pre nego što se pristupi korenitim promenama o kojima govorimo. Ne vidim da ta namera postoji.

Kada je reč o reintegraciji Jugoslavije u međunarodnu zajednicu postoje, kao što znamo, nekoliko osnovnih preduslova. Počnimo od, čini mi se, najlakšeg: priznavanja Makedonije. Da li će to poremiti odnose sa Grčkom, ili je Makedonija, kako se u poslednje vreme u nekim krugovima nagoveštava, u budućnosti viđena kao federalna jedinica u okviru SRJ?

- Ne znam kako je Makedonija u budućnosti viđena, ali bi o tome svakako najpre trebalo pitati Makedonce. Takođe ne vidim nikakvog razloga za ovoliko

odugovlačenje priznavanja Makedonije, a stalno se najavljuje "za nekoliko dana". Niti vidim ijedan racionalan razlog tom odugovlačenju, niti mislim da nekakvo uvažavanje interesa Grčke može biti razlog tom odugovlačenju. Uostalom, kao što je poznato, Grčka je normalizovala svoje odnose sa Makedonijom. Nikada nisam razumeo zašto bi se odnosi Grčke i Makedonije morali ticati Srbije ili Jugoslavije, osim ukoliko se ne misli da bi normalizacija odnosa sa Makedonijom štetila tzv. tradicionalnom prijateljstvu Srba i Grka, ili njihovim partnerskim kontaktima. Ali, ako pogledate poslednjih nekoliko godina, i pored izjava prijateljstva, i sa Grčke strane, koji su izražavali razumevanje i solidarnost, ja ne znam ni za jedan trenutak da je Grčka radi tih simpatija i solidarnosti učinila išta što bi odudaralo od glavnog kursa Evropske unije, pa i NATO-a. Ne znam ni za jedan slučaj da je ona glasala protiv odluka koje su u okviru EU i NATO-a donošene, a koje su ovde doživljavane kao negativne i štetne po Srbiju, i Jugoslaviju. Tako da je pitanje racionalnosti jednog takvog stava prema Grčkoj od strane Srbije veoma sporno, iako ne negiram i postojanje tradicionalnih veza, a još manje potrebu da se sa Grčkom razvijaju najbolji mogući odnosi, ali ne na štetu i preko leđa nekog trećeg, u ovom slučaju Makedonije.

Normalizacija odnosa sa Hrvatskom će, izgleda, ići najteže. Uostalom, veruje se da je međunarodna zajednica mnogo više gleda kroz prste Hrvatskoj, no Srbiji. Može li, posle svega, doći do normalizacije odnosa između Srbije i Hrvatske, nakon iskustava samo iz poslednja dva rata, koji se razumeju i doživljavaju kao ponavljanje istorije?

- Naravno da će to biti složen i težak proces. S jedne strane tu postoji sve ono što se u samoj Hrvatskoj dogodilo, uključujući i ovaj poslednji egzodus Srba, ali će na te odnose trajno uticati i uništavanje Vukovara i drugih hrvatskoj gradova, i, naravno, rat koji je na tom prostoru trajao. Ipak, komunikacija koja sada postoji između Beograda i Zagreba je mnogo bolja, no što se to čini ili vidi. Svaki napor u pravcu normalizacije odnosa neposredno je u interesu obe strane.

Koji su po vašem mišljenju osnovni problemi normalizacije srpsko-hrvatskih odnosa, budući da je to i ključ stabilizacije čitavog regiona?

- To jeste zaista ključ stabilizacije čitavog regiona, pa i šire. Postoje dva pitanja. Istočna Slavonija i Prevlaka. Što se tiče prvog, mislim da će to biti teritorija u sastavu Republike Hrvatske, a osnovno je pitanje kako obezbediti garancije za život Srba u tom regionu. Osnova za iznalaženje trajnijih rešenja je tzv. Erdutski sporazum, i mislim da se o tome može racionalno razgovarati, ali je bitno da međunarodna zajednica ponudi svoje usluge u pogledu garancija Srbima. O Prevlaci je bilo reči i u Dejtonu, ali, u maniru naših balkanskih naravi, sada su u optičaju postinterpretacije u pogledu tumačenja onoga što je tamo dogovoreno, ili nije dogovoreno. Zaista mislim da to ne bi trebalo da predstavlja trajni problem, i da se tu može iznaći jedno racionalno rešenje, pre

svega na liniji demilitarizacije tog užeg prostora.

Ni dijalog u vezi sa Kosovom neće ići lako, doduše još nije ni počeo. To, naravno, ostaje unutrašnje pitanje Srbije, ali je takođe bitan preduslov povratka u svet. Možemo li to pitanje da rešimo bez međunarodnog protektorata, ili će nam opet biti nametnuto neko rešenje zbog koga ćemo se kasnije češati po glavi?

- Mislim da tu ne bi trebalo da bude govora o nekakvom međunarodnom protektoratu, ali da će neka mera međunarodnog učešća ipak postojati, prosto je neizbežno. Situacija tamo je do te mere zaoštrena da verujem da bez prisustva tzv. trećeg faktora teško da bi dijalog, koji se već dugo najavljuje, mogao dovesti do nekih konkretnih i pozitivnih rezultata. Mislim da je preduslov za pravo započinjanje dijaloga ne samo u njegovim najavama, već mislim da bi trebalo da dođe do nekih poteza vlasti koji bi išli na smanjivanje nivoa represije koja se sada primenjuje prema albanskoj većini na Kosovu. Dakle, najpre nekoliko gestova dobre volje. Kada je reč o albanskoj strani treba podržati ono što ide na pravcu saznanja, inače neosporne činjenice, da međunarodna zajednica neće podupreti nikakav potez koji računa na menjanje grnaica, odnosno da je to pitanje koje će se morati rešiti u okviru Srbije i SR Jugoslavije. Ako se te dve stvari uvaži, onda ostaje široko polje za razgovore u kojima bi trebalo sa albanske strane da učestvuju oni koji tamo uživaju najveći autoritet, počevši od Ibrahima Rugove. Ne vidim da bi se na drugi način uopšte moglo razmišljati o nekakvom ozbiljnijem dijalogu.

Nakon početka implementacije mirovnog sporazuma za Bosnu, kako ocenjujete spoljnopolitički položaj Republike Srpske, njene perspektive na evropskom planu i na planu povezivanja sa SR Jugoslavijom?

- Dejtonski sporazum je dao legitimitet postojanju tog entiteta u okviru Bosne i Hercegovine, koji nosi naziv Republika Srpska. Perspektiva oba dela, ili oba entiteta, u Bosni zavisi od toga kako će se unutrašnji procesi odvijati pred najavljene izbore. Ukoliko bi ti izbori doveli do repetitive izbornih rezultata pred početak rata i potpune prevlasti nacionalno fundiranih stranaka, onda mislim da su šanse za stabilnost male. Spoljnopolitički položaj RS zavisiće i od toga, da li dolazi do obnavljanja, nasilno prekinutih, veza unutar same Bosne, pre svega ekonomskih pa i svih drugih, ili je treba vezivati za Srbiju i Jugoslaviju. Ako prevlada samo ova druga tendencija onda ne vidim da bi to moglo dobiti međunarodnu podršku, i mislim da bi dovelo do ozbiljnih posledica u pogledu raspodele i plasmana onih sredstava koja su najavljena kao međunarodna asistencija u procesu rekonstrukcije i izgradnje Bosne i Hercegovine, a ta sredstva, kao što znamo, nisu mala.

Sradnja sa Međunarodnim tribunalom u Hagu, ispostavilo se, nije zamearljiv preduslov povratka u svet. Međutim, u vezi s tim Sudom i njegovim radom postoje vrlo oprečna mišljenja, kao uostalom i u vezi s tim, treba li sa njim sarađivati ili ne, s obzirom na ono što je Haški sud do sad uradio, i

kako je radio, ispostavlja se da se uglavnom bavi krivicom Srba, kao da se druge dve strane potpuno nevine prošle kroz rat. Nije malo onih koji taj Sud smatraju političkim sudom. Kakvo je vaše mišljenje u pogledu njegovog rada i potencijalne saradnje iz Srbije?

- Koncept suda je usvojen na Savetu bezbednosti UN uz saglasnost svih vodećih svetskih sila, uključujući i Rusiju, i drugo, po statutu, njegova je obaveza da jednako tretira ratni zločin svih zaraćenih strana. Ne mislim da taj Sud ima antisrpsku poziciju kako što se to često čuje u našoj javnosti i pojedinim glasilima. S druge strane, zaista mislim da je saradnja sa Haškim sudom jedan od imperativa koji se pred Srbiju i Jugoslaviju postavlja na putu izjavljene želje i objektivnog interesa ponovne integracije u evropski prostor. Hitan zadatak vlasti u Srbiji i Jugoslaviji je, po mom mišljenju, da promene odnos prema tom Sudu, i da se oslobode uverenja da je to protiv srpskog naroda i srpskih interesa. Baš u cilju odbrane, na duži rok, srpskih nacionalnih ciljeva treba se zalagati za saradnju sa Međunarodnim tribunalom u Hagu. Postoji, naravno, i drugo mišljenje koje smatra da je to mešanje u unutrašnje poslove, da je to politički inhibirano, itd. Slična polemika vodi se i u Zagrebu. Na kraju će ipak preovladati opcija da se sa Sudom sarađivati mora i da bez toga nema nikakvog prostora da se ozbiljnije uđe u Evropu, jer nema sumnje da sve koji su odgovorni za ratne zločine treba izvesti pred lice pravde, ma sa koje oni strane bili.

Možemo li verovati u to da ćemo tokom ove godine normalizovati odnose sa svetom i vratiti se u sve one međunarodne organizacije i institucije iz kojih smo isterani: od OUN, preko OEBS-a, do Svetske banke?

- To mnogo više zavisi od nas nego od sveta. Ključni faktori međunarodnog poretka jasno su poručili da bi oni pozdravili ponovnu ulogu Jugoslavije u svim tim institucijama. Dakle, to će pre svega zavisiti od politike Beograda, ali i od naše diplomatije koja tu ima vrlo jasnu ulogu. Ukoliko je jasan smer kojim želimo ići, i ukoliko je jasan cilj, operacionalizacija ne bi trebalo da predstavlja veći problem.

Intervju: Slobodan Savić,
Intervju, mart 1996.

Kakva država - takva diplomatija

„Gospodin Novak Pribićević proveo je u diplomatiji bivše Jugoslavije oko 25 godina. Dugogodišnji ambasador SFRJ u Austriji i Albaniji i pomoćnik saveznog sekretara za inostrane poslove (Budimira Lončara) govori o današnjoj diplomatiji, srpskom okretanju Istoku i crnogorskom Zapadu, o tome da li crnogorsko rukovodstvo sa svojih putovanja može donijeti suverenost...

MONITOR: Gospodine Pribićeviću u diplomatiji ste proveli četvrt vijeka. Možete li uporediti sadašnju saveznu diplomatiju sa ondašnjom?

Pribićević: Takvu usporedbu je teško napraviti. Ali, ako se to napravi, onda je ishod te usporedbe sigurno na štetu sadašnje diplomatije SRJ. Time, naravno, nije rečeno da je sve u ranijoj diplomatiji bilo na svojem mjestu i na potrebnom nivou. Ipak mislim da primjedba koja se danas često još uvijek čuje po raznim, naročito "nacionalno svjesnim glasilima" o tome da je diplomatija radila na razgrađivanju Jugoslavije - jednostavno ne odgovara istini. Ta diplomatija je činila napore da održi zajednicu u njenom tadašnjem statusu i međunarodnom položaju, a istovremeno je vjerovatno potcijenila snagu svih tih talasa nacionalizma koji su u krajnjoj konsekvenci doveli do raspada bivše Jugoslavije. Današnja diplomatija ne nalazi odgovore da objasni angažman SRJ u ratu u Hrvatskoj i ratu u Bosni i Hercegovini. A ja mislim, osobno, da je taj angažman i to aktivno učesće van ikakvog ozbiljnog spora. Dok god se sa tom činjenicom na jedan razuman način ne suoči, vrše se razne kozmetičke radnje, kao na primjer tekući pokušaj da se dokaže da je Beograd uvijek bio na poziciji mirnog rješavanja krize u bivšoj Jugoslaviji, gdje se ustvari ne uočava, ili prikriva ta ranija angažovanost. To je izvorno gledano najveća unutrašnja suprotnost u kojoj se kreće savremena jugoslovenska diplomatija. Time, naravno, ja ne kažem da zaokret ka politici sporazumijevanja i mira, do kojega je došlo avgusta 1995. godine, nije nešto što samo po sebi ne treba cijeniti pozitivnim.

Rejting jedne diplomatije zavisi prevashodno od rejtinga države. Kakav je rejting srpsko-crnogorske diplomatije?

- Mislim da nije nikakva novina ako se kaže da je taj rejting danas loš, da proizilazi upravo iz činjenica o kojima sam govorio u odgovoru na prethodno pitanje, tj. odnosa prema ratnoj opciji kao metoda razrješavanja krize u

Jugoslaviji. To je sadašnju Jugoslaviju stavilo na nizak nivo međunarodne prihvatljivosti, iako s druge strane, naravno, činjenica da je došlo do Sporazuma u Dejtonu, do Pariškog mirovnog sporazuma, pružilo je šansu samoju Jugoslaviji, Srbiji i Crnoj Gori u njenim okvirima, pa onda shodno tome i, naravno, jugoslovenskoj diplomatiji da počne taj, inače, težak i mukotrpan proces reintegracije u širu međunarodnu zajednicu. Ta šansa - više je moje žaljenje, a manje osuda - se ne koristi adekvatno. Proces reintegracije mora započeti sa normalizacijom odnosa sa neposrednim susjedima. A to u našem konkretnom slučaju znači prije svega sa novostvorenim državama na prostoru bivše Jugoslavije, onda Balkana i južnog dijela srednje Evrope, pa onda dalje prema onim kapitalnim centrima političke, ekonomske pa i vojne moći, kakvi su SAD, Evropska unija, naravno i Rusija. Mislim da se ta šansa, zapravo, ugrožava već na prvom koraku. Vidjeli smo kako je dugo trajao taj postupak diplomatskog priznanja sa Makedonijom, a da se nije mogao uočiti racionalni razlog za to otklijevanje, sem ako neko pod racionalnim neće prihvatiti tumačenje da su Grci naši tradicionalni partneri i prijatelji. Tog koji se na to poziva ja bih podsjetio na činjenicu da je Grčka članica Evropske Unije i NATO-a i da nijesam do sada čuo da se ona na bilo kom od ova dva spomenuta vžna skupa igdje suprotstavila vladajućoj ili osnovnoj struji u korist interesa Jugoslavije ili Srbije.

Više zemalja je vratilo ambasadore u Beograd. Neki mediji to prikazuju kao priznanje SRJ. Šta ustvari znači povratak tih ambasadora u Beograd?

- Ti mediji koji govore o priznavanju Jugoslavije začudo su oni isti mediji koji se zalažu za koncept kontinuiteta SRJ sa bivšom SFRJ. Naravno, nije riječ ni o kakvom posebnom aktu priznanja, ali ima značaja po mojoj ocjeni to da se odnosi uzdižu na viši stepen, na ambadorski nivo. To je dio one šanse o kojoj sam govorio. Svijet želi dijalog sa Beogradom i on će nastojati u svakom slučaju da taj dijalog vodi. Od nas, mislim, da više zavisi kakav će sadržaj taj dijalog imati: da li će pokretati stvari ka razvoju odnosa, ka razvoju saradnje, ka otvaranju mogućnosti obnavljanja ekonomskih veza prekinutih u vrijeme rata i sankcija, ili ćemo se baviti raznim sofističkim temama kao što je ta o kontinuitetu koja je potpuno besmislena i nema nikakav praktičan značaj. Vidjeli smo da su ljudi koji bi morali znati koja im je odgovornost, faktički ugrozila dalji tok pregovora sa MMF-om, a zapravo to znači vrata za ulaz ka svim institucijama finansijskog karaktera u svijetu, radi te, da kažem, prosto sofističke priče o kontinuitetu.

Crnogorsko rukovodstvo, stiće se utisak, okrenuto je ka Zapadu i Americi. Srpsko rukovodstvo, sa druge strane, insistira na saradnji sa Istokom, odnosno sa Rusijom, Kinom, Korejom... Kako Vi gledate na ta dva različita nastupa i da li se tu, možda, radi o nekoj vrsti podjele posla?

- Ja lično mislim da kurs koji, barem po onome što čovjek može saznati iz javnih glasila, čini mi se, zastupa rukovodstvo Crne Gore je neuporedivo bliži

potrebama i interesima našeg prostora u cjelini, samim tim i Crne Gore. Jer, graditi perspektivu vlastitog razvoja na prijateljstvu sa Kinom, Rusijom, Sjevernom Korejom, sa Kubom - to nije racionalno. Ja, naravno, nijesam za to da mi kvarimo odnose sa bilo kojom zemljom, ali mi za jednu racionalnu politiku, ipak, moramo znati koji su dugoročno gledano i koncipirano naši interesi. A ti interesi su sigurno u tome da se što brže stvore uslovi za integrisanje u evropske prostore, ali to sigurno znači i unapređivanje odnosa, koliko god je to moguće, i sa Sjedinjenim Američkim Državama, danas vodećom ekonomskom, političkom i vojnom silom u svijetu. To je jedan racio koji, ja sam siguran, na primjer, rusko rukovodstvo kada razmišlja o usmjeravanju svoje politike - nikada neće izgubiti iz vida. I za Jeljcinovu Rusiju je svakako prioritet razvoj odnosa sa Sjedinjenim Američkim Državama i Evropskom unijom. Vjerujem, ako se desi da Zjuganov postane ruski predsjednik, što se ja nadam da neće biti slučaj, i on će sasvim sigurno, što je uostalom nedavno i rekao, prioritet postaviti u skladu sa nacionalnim interesima, a to znači u prvom redu odnose sa SAD.

Zanimljivo je posmatrati geostrateški položaj Srbije i Crne Gore. One su okružene zemljama NATO pakta, pa se stiče utisak da su Srbija i Crna Gora ustvari nekakva enklava u okruženju NATO pakta.

- Mislim da će pitanje odnosa sa NATO-om morati na kraju da se razrješava u opštoj orijentaciji jugoslovenske politike i ja se nadam da će ishod tog razrješavanja biti pozitivan, tj. da će biti na liniji saradnje gdje ja ne bih isključio, osobno, ni Partnerstvo za mir. Iako, istini za volju, to nama niko danas ni ne nudi - pa je preuranjeno o tome danas razmišljati. Kada je riječ o Rusiji ja mislim da je nama u interesu da imamo dobre i razvijene odnose sa Rusijom, ali da ti dobri i razvijeni odnosi ne smeju biti na uštrb naših odnosa sa našim prirodnim okruženjem. Rusija, sigurno, u to naše prirodno okruženje ne spada.

Crnogorski premijer Đukanović oštro kritikuje saveznu diplomatiju. Kao dugogodišnji diplomata da li dijelite njegovo mišljenje?

- Mislim da je kritička procjena djelatnosti aktuelne diplomatske službe opravdana. Ona zaista zaslužuje kritiku posebno zbog sistematskog procesa sijanja raznih zabluda, od onih koje pripadaju u okvir teorije konspiracije ili zavjera - a tih je obilovalo, kao što znamo - do onih koji stalno izmišljaju neke nove tradicionalne prijatelje, bilo to u prostoru pravoslavnog svijeta, ili u prostoru neke novosmišljene istočne orijentacije. Ja mislim da je to sve u suštini samo stvaranje zabluda i zamagljivanje pravaca kojima bi morala da djeluje diplomatija, ako vodi računa o nacionalnim interesima i interesima svih građana koji žive u Srbiji i Crnoj Gori.

U dijelu srpske javnosti vlada uvjerenje da crnogorsko rukovodstvo, prije svega premijer Đukanović, prilikom svojih čestih odlazaka na Zapad pokušava da Crnu Goru izvede na put samostalnosti. Da li se na taj način

može doći do suverenosti?

- Prvo, načelno bih htio da kažem, da je pitanje suverenosti Crne Gore nešto o čemu prije svega treba pitati crnogorski narod, i mislim da je tu ključ za svako racionalno rješenje. Nema sumnje da izvjesna pojačana aktivnost na spoljnom planu može doprinijeti tome da se bolje razumiju aspiracije crnogorskog, recimo, političkog vrha, a koje su to aspiracije to bih ja teško mogao da odgovorim. Ako su one usmijere na to da se Crna Gora brže i stabilnije razvija, da u tome nailazi na određenu međunarodnu podršku i pomoć, onda je to sigurno i nesporno u interesu građana i Crne Gore. Oko pitanja odnosa u samoj federaciji, ja mislim da će to pitanje morati doći na dnevni red i da će se ono morati na jednoj stabilnijoj osnovi rješavati nego što to nudi današnji, ili kako ga zovu Žabljački ustav. Mislim da će morati, u okviru tog traženja, da se određenije i jasnije precizira suverenitet Crne Gore, ja još uvijek mislim kao federalne jedinice, i čini mi se da je to i prirodna zajednica, federalna veza između Srbije i Crne Gore. Međutim, ako je većina građana Crne Gore za rješenje jedne pune suverenosti, nezavisne države, to bi se sa principijelnog osnova teško moglo dovoditi u pitanje.

Dakle, putovanja premijera Đukanovića i predsjednika Bulatovića po svijetu ne treba da brinu ljude koji se plaše da će oni otud donijeti suverenost Crnoj Gori?

- Pa, sigurno. Niko neće nikom suverenitet ponuditi na tanjiru, niti spakovati u prtljag na povratnom putu. To se tako ne dešava.

CRNOGORSKA DIPLOMATIJA

Kakav je, po Vama, učinak crnogorske diplomatije?

- Pa, ja ne znam da li se može govoriti o crnogorskoj diplomatiji, zato što bi to opet bilo suprotno ustavnim rješenjima. Mislim da je Crna Gora svojim istupanjem i djelovanjem, prije bih rekao na međunarodne teme, ali i takođe svojim iskustvom u unutrašnjem razvoju, na primjer svojim mjerama u pravcu ekonomskih reformi, uključujući tu privatizaciju, stekla određeni ugled u svijetu. Zato ne treba nikoga da čudi što taj svijet, koji traži partnere na cijelom prostoru bivše Jugoslavije, vidi Crnu Goru kao interesantnog partnera s kojim se može na jednoj dugoročnoj osnovi sa osjećanjem perspektive izgrađivati ekonomske, kulturne, sportske i sve druge odnose, gdje ne bih isključio ni političke.

Intervju: Šeki Radončić,
Monitor, jul 1996.

Srbiji je jasno da Istočna Slavonija pripada Hrvatskoj

Rođen na Baniji, odrastao i školovao u Zagrebu, Novak Pribičević je kao kadar Hrvatske bio ambasador SFRJ u Beču i Tirani. Sada živi u Beogradu i član je Predsjedništva Socijaldemokratske unije (SDU) u Srbiji. Pitamo ga kako, kao bivši diplomat i čovjek s prezimenom značajnim u povijesti hrvatsko-srpskih odnosa komentira priznanje Republike Hrvatske i SR Jugoslavije, odnosno, kako se izrazio umirovljeni general Martin Špegelj, najnoviju hrvatsko-srpsku nagodbu?

- Priznanje se mora pozdraviti kao značajan korak ka normalizaciji prilika ne samo na području bivše SFRJ, nego i čitavoj jugoistočnoj Europi. Ali, mislim da priznanje samo po sebi još uvijek ne donosi očekivani pomak u odnosima dvije susjedne zemlje, jer je taj čin samo formalni okvir koji tek treba biti ispunjen realnim sadržajem. Doduše, vidim ohrabrenje u sadržaju zajedničkog saopćenja o razgovorima Milošević-Tuđman u Ateni, gdje se nabrajaju područja i ciljevi suradnje - od bezuvjetnog opredeljenja za povratak izbjeglica i prognanih, do slobodne cirkulacije robe i kapitala. Zaista mislim da je to u interesu građana i privrede obje sredine.

Gljučno je, kojim će se tempom s deklarativnog prijeći na realizaciju i implementaciju. Izražavam oprez zato što smo poučeni iskustvom mnogih sporazuma, dogovora i svečanih izjava između pojedinih partnera, nerijetko antagonista, na našem području koji su često ostajali samo mrtvo slovo na papiru. Tako su se, na primjer u Parizu prilikom potpisivanja Mirovnog sporazuma iz Dejtona, Jugoslavija i BiH međusobno priznale, a do današnjeg dana ništa praktično nije realizirano. Zato mislim da treba pažljivo motriti tempo realizacije sporazuma o priznavanju kako bi mogli ocijeniti postoji li politička volja da se stvarno krene putem normalizacije međusobnih odnosa, čemu inače, po mom mišljenju treba dati punu podršku.

Zašto do normalizacije odnosa SR Jugoslavije i Republike Hrvatske dolazi upravo u ovom trenutku?

- Ono što se dogodilo u Ateni iznuđeno je približavanjem predsjedničkih izbora u SAD, kojima je odgovaralo da uporedo s izborima u BiH prikažu i dogovor Milošević-Tuđman kao jedan od znakova normalizacije prilika na području bivše Jugoslavije, u čemu SAD vide i vlastiti zaslugu. Moram reći da

su mnogi promatrači atenski sastanak vidjeli kao novu opasnost da se između Hrvatske i Jugoslavije, ključnih protagonista, nastavi razgovor o podjeli BiH.

Takvi strahovi su i razumljivi, jer očigledno u Beogradu i Zagrebu još nije konačno poražena ideja o "Velikoj Srbiji" i "Velikoj Hrvatskoj" na račun BiH. Mislim međutim, da bi bilo porazno i za narode koji žive na našem prostoru, ali i za međunarodnu zajednicu i za principe na kojima ona počiva, ako se dopusti verifikacija rata, masovnog etničkog čišćenja i podjela BiH po etničkih osnovama.

Prema najnovijim podacima UNHCR od potpisivanja Dejtonskog sporazuma u BiH se do danas od predviđenih 870.000 vratilo 100.000 izbjeglica, ali je istodobno 90.000 ljudi napustilo BiH. Isto toliko nepovoljna je situacija s povratkom izbjeglica i prognanika u Hrvatsku. Što možete reći o tome?

- Milošević i Tuđman su se opredijelili za pravo povratka izbjeglica i to svih izbjeglica - dakle i Srba i Hrvata koji su živjeli u SFRJ. Ali, na njihovom povratku se ne radi gotovo ništa. Rekao bih da režimi u Zagrebu i Beogradu i dalje opstruiraju svaki ozbiljniji pomak na ovom području i istodobno su angažirani makinacijama sa sudbinama tih nesretnih ljudi.

Niko se nigdje ne vraća. Povratak Srba u Hrvatsku je nešto što bi sa stajališta hrvatskog nacionalnog interesa moralo biti shvaćeno kao neizbježna potreba, ukoliko se želi dostići standard moderne demokratske zajednica koja i na toj razini može uspješno komunicirati s Europom. Hrvatska neće steći punopravno "europsko građanstvo" pod hipotekom da je nasilno eliminirala daleko najbrojniju nacionalnu manjinu koja je vjekovima živjela na njenom prostoru. Također, u interesu je i Srbije i Jugoslavije da se Hrvati u njoj, kao uostalom i pripadnici svih drugih naroda osjećaju ravnopravnim i nediskriminiranim, što danas nije slučaj.

Zakon o državljanstvu SR Jugoslavije, koji je u srpnju stupio na snagu, samo u izuzetnim slučajevima dopušta institut dvojnog državljanstva. Molim Vas da prokomentirate taj zakon.

- Institut dvojnog državljanstva trebalo bi koristiti kao realnu mogućnost, a ne samo kao izuzetak. Po tom zakonu uopće, prevelika su ovlašćenja Ministarstva unutarnjih poslova, što nije u skladu s europskim standardima na koje se Zakon poziva i pretendira na njih. To ostavlja mogućnost brojnih manipulacija, naročito velikom populacijom izbjeglica koja je danas u Jugoslaviji, a kojima se ne otvara perspektiva sigurnog povratka. Ukoliko se kao posljedica međusobnog priznanja Jugoslavije i Hrvatske bilateralnim sporazumima regulira to pitanje, to bi značilo korak k europskim standardima. Inače će ovo pitanje neprestano opterećivati odnose dviju država, a to nije u njihovom interesu, a još manje u interesu Srba i Hrvata?

U Srbiji, za razliku od Hrvatske, gotovo ni jedna opozicijska stranka, sa časnim izuzetkom Građanskog saveza Srbije i SDU ne inzistira na jedin-

stvenoj BiH. U Hrvatskoj je gotovo čitava opozicija za jednu BiH. Kako tumačite tu razliku?

- SDU je na poziciji jedinstvene BiH. Pri tome, kad kaže "jedinstvena", istodobno misli i na multietničku, multikulturalnu i multikonfesionalnu BiH, u kojoj će početi proces prevazilaženja etničkih podjela nametnutih nasiljem. Takvu poziciju zastupa i jedan broj nevladinih organizacija u Srbiji i udruženja građana koji čine alternativnu političku scenu. Ja manje znam kako hrvatska opozicija praktički djeluje na ovim pitanjima, ali znam da je vladajuća stranka u Hrvatskoj i dalje čvrsto orijentirana na ustoličenje HDZ kao jedinog reprezentira hrvatskog življa BiH, kao što uostalom, i iz Srbije filijale srpskih stranaka, od vladajućih, preko glavnine opozicionih stranaka, do radikala nastoji da učvrsti uporišta u BiH. Obje tenzije sadrže ideju podjele BiH.

Pitanje hrvatskog Podunavlja i Prevlake još nije riješeno. Koje bi principe u rješavanju pitanja tog područja trebalo zastupati?

- Jedini mogući okvir međusobnog priznavanja Hrvatske i Jugoslavije mora biti uvažavanje međunarodno priznatih granica, drugim riječima AVNOJ-evskih granica. Spekulacije oko zamjene teritorija, posebno u vezi sa Prevlakom, ne dolaze u obzir. Na kritičnom području Prevlake treba uspostaviti takav režim sigurnosti koji će osigurati dugotrajni angažman trećeg, odnosno, međunarodnog faktora. To bi omogućilo bezbjedan prilaz Boki Kotorskoj, ali i bezbjednost dubrovačkog zaleđa i Konavljia. U Srbiji je jasno da predstoji reintegracija istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema u Hrvatsku, ali mislim da je tu bitno da se osiguraju prava Srba koji su sada tamo, kako bi njihov ravnopravan tretman spriječio novi egzodus.

Javno ste, u "Našoj borbi" reagirali na TV prijenos rukometne utakmice Hrvatska - Jugoslavija na Europskom prvenstvu u Španjolskoj i tadašnju pobjedu Jugoslavije. Zašto?

- Na reakciju me ponukalo neodmjereno tendenciozno komentiranje novinara TV-Srbije koji je jedan sasvim korektan meč dva jaka rivala stalno opterećivao nacionalističkom retorikom koja je, po mom mišljenju sramotna. Formulacije kao "osveta za srpsku nejač" i sličan rječnik su iz vremena za koje smo se nadali da je čak i TV Srbija počela prevladavati. Drago mi je što mogu reći da nisam jedini ja reagirao, nego je takvih kritičkih reakcija bilo i u drugim sredstvima informiranja. Mislim da je to dobro, jer pokazuje prisutnost onih mislećih ljudi koji bi željeli da se odnosi dvije susjedne zemlje počnu razvijati u pravcu većeg međusobnog uvažavanja, a u perspektivi većeg međusobnog povjerenja. Međutim, što se ovdašnje javnosti tiče, taj proces otriježnjenja dobit će potrebne dimenzije tek onda kada se srpski narod suoči sa svim razornim dimenzijama nasilne politike koja se u njegovo ime, a na žalost i uz njegovu ne malu podršku, vršila na štetu interesa drugih naroda, a u krajnjoj liniji i protiv interesa srpskog naroda.

Krajem 1991. napustili ste jugoslovensko Ministarstvo vanjskih poslova.

Zašto?

- Ostaku na mjesto pomoćnika ministra vanjskih poslova sam dao kad sam vidio da je prevladala ratna opcija u državnom vrhu - u četveročlanom Predsjedništvu SFRJ i kod onih koji su stajali iza tog Predsjedništva. To je prijetilo katastrofom koja se kasnije i dogodila.

Intervju: Tamara Kaliterna (Stina),
Novi list, rujna 1996.

Odgovornost za podjelu Bosne

• Rezultati septembarskih izbora za federalna, kao i tijela etničkih entiteta u Bosni i Hercegovini praćeni su mnogim i različitim komentarima. Oni se kreću od optimističkih procjena da je, i pored svega, ipak uspelo uspostavljanje državnih institucija predviđenih Dejtonskim dokumentima, do kritike da su izbori u BiH ponovo odrazili apsolutno preimućstvo vodećih nacionalnih stranaka, koje su imale odlučujuću ulogu i u cijelom toku tragičnog rata u Bosni i Hercegovini.

Pri tome se, ipak, zaboravlja ili zanemaruje bitna i odlučujuća distinkcija koja nesumnjivo postoji između inače nesporno vodećih nacionalno fundiranih političkih partija, a koje su, na kraju krajeva, zaista i vodile, svaka na svoj način, svoje nacionalne entitete u vremenima najžešćih i najrazornijih konfrontacija. Naime, ako se procjenjuje njihova današnja orijentacija, nema sumnje da se one bitno razlikuju u odnosu prema osnovnom predmetu i cilju Dejtonskog sporazuma, tj. održanju Bosne i Hercegovine kao cjelovite i jedinstvene države. U odnosu na to ključno pitanje, naime, obje nacionalne stranke srpskog i hrvatskog izvorišta, tj. SDS i HDZ, stajale su, a i danas stoje, na poziciji podjele Bosne i Hercegovine, njenog eliminiranja iz sastava zemalja članica OUN, dok je bošnjačka SDA, što je također prirodno, stajala dosljedno, sve do današnjih dana, na poziciji očuvanja jedinstva Bosne i Hercegovine. Pored ostalog i stoga što ona jedina od spomenutih političkih grupacija nije imala vlastitu i rezervnu nacionalnu varijantu i opciju.

Time se, naravno, ne zanemaruje okolnost da i sama SDA nije imala dovoljno razumijevanja za neizbježni zahtjev pune ravnopravnosti, uzajamne tolerancije i time bitnih pretpostavki svakog suživota, za koje se, sudeći barem po javnom izjašnjavanju, zalaže SDA.

Štoviše, i u samoj predizbornoj kampanji, ta partija nije pokazivala razumijevanja za, inače po svakoj logici i pameti neizbježan i nezamijenljiv, zahtjev da Bosna i Hercegovina može funkcionirati - što je, razumije se, osnovni zahtjev - jedino na osnovama pune međusobne tolerancije i razumijevanja. Na tu poziciju su najozbiljnije primjedbe stavljale upravo opozicione političke snage, koje svoju osnovu nalaze u bošnjačkom nacionalnom korpusu.

Time, naravno, nije moguće apsolvirati centralni problem - pokušaj izjednačavanja političke odgovornosti za svu nesreću koja je tako žestoko pogodila Bosnu i Hercegovinu i njene građane, a u prvom redu one koji nisu srpske

nacionalnsoti. Očigledna je, naime, stalna težnja za izjednačavanjem ili niveliranjem odgovornosti, nacionalno i institucionalno, za nesreću koja nas je sve zadesila, ali, ponavljam, u prvome redu građane Bosne i Hercegovine.

Pod tom tezom o izjednačavanju krije se i jednak tretman nacionalnih partija, koje tobože, nose jednaku odgovornost za sve što se odigralo u Bosni i Hercegovini. Pri tome se previđa i činjenica da SDS i HDZ djeluju očima usmerenim prema Zagrebu i Beogradu, odakle primaju ne samo načelnu političku inspiraciju već, također, i konkretna uputstva za svakodnevno političko djelovanje. SDA nema takvog kontrolnog punkta, i stoga je prirodno okrenuta prije svega sopstvenoj sredini u traženju poticaja za formulisanje svoje političke platforme i pravaca djelovanja, a to je ujedno i bitno razlikuje od ostalih nacionalno fundiranih partija na prostoru Bosne i Hercegovine.

Helsinška povelja, oktobar 1996.

Događaji koji su odredili i današnja zbivanja

Obilježavanje 40-te godišnjice Mađarskih događaja daje mogućnost da se iz današnje perspektive izvrši njihova procjena nakon, dakle, konačnog raspada svih političkih i vojnih struktura Varšavskog pakta i urušavanja realističkog modela širom Istočne Evrope, najvidljivije simboliziranog rušenjem Berlinskog zida kao spoljnog zida jednog istrošenog i okoštalog društvenog i ekonomskog modela. Potres sa kraja 80-ih godina pokrenuo je burne i složene promjene, koje, praćene mnogim protivuriječnostima, usponima i padovima traju i danas, ipak jasno i nedvosmisleno usmjerene demokratskim ciljevima parlamentarne pluralističke demokratije, tržišne privrede i vladavine prava. U takvom kontekstu je skoro neizbježno pitanje, mogu li se revolucionarni potresi koji su 1956. uzdrmali ne samo samu Mađarsku nego i cio lager, kao uostalom i Evropu i svijet, smatrati ranim nagovještajem promjena koje će se pokazati neminovnim, ili su prije spontani izraz akumuliranog gnjeva usmjerenog prema jednom kranje represivnom režimu, ali ujedno i nacionalnog revolta prema grubom pritisku strane vlasti i njene oružane sile.

Nema uopšte spora da su događaji u Mađarskoj u mnogome obilježili ne samo vrijeme u kojem su se odigrali već također uticali i na tok kasnijih zbivanja. Nije također sporno da su oni, u slijedu sa događajima 1956. u Poljskoj, na neki način najavili prve korake na putu destalinizacije koji će uslijediti tek znatno kasnije i u ograničenom okviru. Za samu Mađarsku oni su najavili nespojivost uvreženog rigidnog modela sa razvijenim tradicijama privrednog, društvenog i kulturnog života i povijesnog pamćenja. Brutalnost intervencije sovjetske vojske, a zatim i ponovno uspostavljanje domaćeg represivnog aparata ostavila je takve tragove na unutrašnjem planu da je to iskustvo sigurno značajno utjecalo na oblikovanje kasnijeg toka vrlo opreznih reformi koje su označile evoluciju Kadarove vlasti. U toku samih mađarskih događaja privremeni kolaps i blokadu državnog aparata iskoristilo je nekoliko stotina hiljada Mađara koji su preko austrijske, ali i jugoslovenske granice krenuli prema slobodi i rasijali se širom Evrope i svijeta. Napuštajući domovinu, oni nisu gubili interes, a kasnije ni kontakt, i imali su uticaj u završnim fazama raspada partijske države i realističkog pokreta. U tom, dakle, smislu događaji od 1956. jesu imali prirodu nagovještaja budućega i stoga historijski

značaj. U isto vrijeme, međutim, u toku Mađarskih događaja jasno su se ispoljili i limiti mogućega u uslovima blokovske podjele svijeta i uzajamnog poštovanja blokovskih granica interesa i kontrole. Jer, i pored snažnog medijskog odjeka, koji je, čak i u ono vrijeme kada televizija još nije dobila svoju masovnu i globalnu primjenu, rezultirao širokim talasom simpatija i solidarnosti, ali ni koraka dalje od toga u smislu konfrontiranja jednoj arogantnoj manifestaciji velikodržavlja. Jasno se ispoljilo, već tada, ono isto što će biti potvrđeno 12 godina kasnije povodom oružane intervencije snaga Varšavskog pakta u Čehoslovačkoj, da je međunarodni sistem bezbjednosti zasnovan na Povelji OUN neprimenljiv u uslovima blokovske podjele i neograničenih mogućnosti upotrebe veta u Savjetu bezbjednosti OUN.

Mađarski događaji i pored spomenute historijske uloge glasnika neminovnih promjena, imali su i obrnuto dejstvo u jačanju predostrožnosti totalitarnih režima prema svakom ispoljavanju protivljenja i odstupanju od utvrđenih pravaca. Oni su uvijek korišteni kao dežurno objašnjenje za sve oblike ograničavanja i sputavanja i inače ograničenih sloboda i prava. Pred intervenciju u Čehoslovačkoj, rukovodeći ljudi SSSR su tumačili svoju "internacionalističku dužnost" da spriječe da ponovno "komunisti ne vise na banderama" kao u Budimpešti 1956. godine.

Nema sumnje da su događaji u Mađarskoj posebno snažno odjeknuli u susjednoj Jugoslaviji. Geografska blizina, priliv izbjeglica, ali i opasnost od ozbiljnijeg regionalnog zaoštavanja izazvali su dvojake reakcije. S jedne strane, bilo je snažno izraženo osjećanje simpatija sa mađarskim narodom u njegovom razumljivom otporu represiji i stranim trupama. Ne treba zanemariti, međutim, i opreznost vladajućih struktura od mogućih međunarodnih komplikacija, u regionu, ali i prema Sovjetskom Savezu, kao i od takođe mogućeg zaraznog uticaja "kontrorevolucionarnih tendencija" čije je ispoljavanje konstatovano, naročito pred drugu intervenciju. Stoga je prva intervencija nedvosmisleno osuđena, i onemogućen je prihvrat izbjeglica, dok je druga prećutno tolerisana kao izraz poimanja da postavljeni ciljevi nisu realno ostvarivi.

Naša Borba, oktobar 1996.

Srbija i svet

• Dugotrajnost unutrašnje krize u Srbiji, koja je uslijedila nakon prekrajanja rezultata novembarskih izbora za lokalne organe vlasti, ponovo otvara sada permanentno pitanje o mogućnostima brojnih inostranih faktora da savjetom, ali i pritiskom, utiču na ponašanje režima i time pomognu razrješavanje koje bi bilo u skladu sa međunarodno prihvaćenim standardima pravičnosti i demokratije.

U toku razbuktavanja i razornog razvoja krize na prostoru bivše Jugoslavije, od strane različitih foruma i tijela međunarodne zajednice primjenjene su gotovo sve moguće i raspoložive mjere uticaja, posredovanja, pa i direktnog nametanja rješenja u težnji da se zaustavi rat, kazne odgovorni za ratne zločine i otvori perspektiva mira i stabilnosti na ovom tradicionalno trusnom području. U svom nastupu predstavnici međunarodne zajednice su ispoljavali nedovoljnu odlučnost, prije svega radi objektivnih teškoća u usaglašavanju stavova brojnih angažiranih partnera, i, što je posljedica toga, često kasnili u projektovanim intervencijama.

U svojem ponašanju, vlasti u Srbiji i SR Jugoslaviji varirale su od konstruktivne suradnje, kada se to nikako nije moglo izbjeći, do otezanja do zadnjeg mogućeg trenutka, a i tada uz izbjegavanje i falsifikovanje često i svečano prihvaćenih obaveza. Režim se posebno izvještio u korišćenju svake, pa i najmanje pukotine u postavljanju međunarodnih foruma da bi na ispoljenim razlikama tražio puteve zaobilazjenja izražene političke volje međunarodnih činilaca uz providna obrazloženja o zaštiti od stranog miješanja u unutrašnje poslove suverene države i "junačka" suprotstavljanja izmišljenim namjerama da nam "strana ruka bude gospodar sudbine", što je naročito učestalo od izbijanja aktuelne krize izazvane krađom opozicionih glasova.

Podsjećanje na ovakovu predhistoriju ima značaja utoliko što su se, u kondenzovanom obliku, obrasci ranijeg ponašanja uveliko ponavljali i u toku sadašnje krize. Reakcija međunarodne zajednice i ovaj put je kasnila. Trebalo je da se snažni protesti studenata, građana i opozicije "Zajedno" razviju, ne samo u Beogradu nego i širom Srbije do punog i zaista impozantnog razmjera, da bi se oglasili ključni faktori međunarodne zajednice sa izrazima zabrinutosti i upozorenjima o imperativu izbjegavanja nasilja i neophodnosti strogog i potpunog poštovanja izborne volje građana.

I režim je nastavio sa svojim već provjerenim oscilacijama. Najprije je, u

prvom mjesecu krize, ponavljao staru i svugdje u Evropi potrošenu floskulu o odbijanju miješanja u unutrašnje stvari. U isto vrijeme koalicija "Zajedno" i studenti su optuživani za plaćeništvo, petokolonaštvo i služenje stranim interesima. Zatim je, pogrešno tumačeći zadržku u reagiranju međunarodne zajednice, došlo do novog iznenađujućeg obrta sadržanog u pozivu OEBS da uputi svoju misiju na visokom nivou u Srbiju, kako bi se utvrdilo činjenično stanje. Režim je svakako krivo procijenio domet ranijeg povoljnog tretmana predsjednika Miloševića kao mirotvorca i faktora stabilnosti na Balkanu, kao što je podcijenio i osjetljivost Zapada na korektnost izborne procedure, koja se u javnom mnijenju tih zemalja opravdano doživljava kao nervni centar svakog poretka koji pretendira na demokratsku kvalifikaciju. Riskantno poigravanje se nastavlja i nakon objavljivanja Gonzalesovog izvještaja koji ministar Milutinović prvo pozdravlja kao uravnotežen i pravičan doprinos, a zatim dezavuiše odbijanjem neposredne primjene, i konačno ismijava, tražeći od tima bivšeg španskog premijera dodatne podatke o izborima održanim kod nas, kako bi mogle da profunkcionišu "institucije sistema".

Uprkos nespretnoj i nesretnoj intervenciji italijanskog ministra inostranih poslova Lamberta Dinija, ignorantska reakcija u Srbiji vladajućeg kruga, ili naprosto familije, na ozbiljnu i veoma dobronamjernu intervenciju misije OEBS, pokazaće se kontraproduktivnom i poraznom i za interese samog režima, jedino što to glavnom gazdi više nitko nije smio da kaže. Jer, takovo osiono ponašanje samo je moglo da pojača utisak koji su već izazvale svojom dosljednošću, masovnošću, nenasiljem i imaginacijom, demonstracije studenata i građana širom Srbije, i posluži kao podsticaj za stvaranje jedinstvenog fronta SAD, Evropske Unije i OEBS, koji se sve više konsoliduje i u kojem su inače prirodne razlike danas svedene samo na nijanse, a ne i suštinu zahtjeva.

Suočen sa dvojnim efektom inostranog pritiska i odlučnosti pobunjenih građana, režim nastavlja sa batrganjem. Debakl opasnog kontra-mitinga koji je 24. decembra doveo do granice širokog građanskog sukoba samo je pojačao dezorijentiranost vladajućeg establišmenta uz njegovo istovremeno raslojavanje, kojega su itekako svjesni strani diplomatski promatrači i ogromna masa okupljenih predstavnika svjetskih medija.

Svakako najslabija točka ukupno krajnje haotičnog ponašanja vladajućih krugova u Srbiji, ispoljava se kroz njihovo neodgovorno poigravanje sa sudskim, upravnim, i političkim "institucijama sistema". Vjerujući, možda, da će poštovanje legalnih institucija i procedura naići na razumijevanje, pa čak i podršku na to inače sviknutog Zapada, režim predviđa da je, zahvaljujući upravo njegovom arbitrarnom i voluntarističkom siledžijstvu, došlo do potpune kompromitacije svih tih institucija, koje se neće moći rehabilitirati bez temeljitih promjena sistema, što i jeste jedan od ključnih zahtjeva demonstracija za promjene u Srbiji. Korumpiranost svih sudskih i upravnih struktura nanovo se manifestira posljednjih nedelja serijom kontradiktornih poteza izbornih

komisija, sudova i konačno i same Vlade, koji, sem što uvode dodatnu mjeru kofuzije, pojačavaju revolt probuđenih građana, i istovremeno potvrđuju svim inostranim promatračima potrebu pojačavanja pritiska protiv režima koji svojom autoritarnošću i ignoranstvom zaista predstavlja jedinstven primjer u Evropi.

Primjer takovog ponašanja očituje se i ponovljenim pozivima predstavnika režima i njegovih najodanijih saveznika na pristupanje dijalogu vlasti i opozicije. Ovo se čini bez obaziranja na potpuno očiglednu okolnost, da nikakvog dijaloga ne može biti bez prethodnog i potpunog priznavanja rezultata izbora od 17. novembra i svih drugih preporuka misije OEBS sadržanih u izvještaju Felipea Gonzalesa i prihvaćenih jednoglasno od sve 54 zemlje Organizacije evropske bezbjednosti i saradnje.

Koji je onda izlaz iz krize, ako ga uopšte ima na vidiku? Mislim da ne može biti nikakove sumnje da je prvi i neizbježan korak priznavanje svih rezultata izbora od 17. novembra i neodložno konstituisanje izabраних opštinskiх i gradskih skupština u što skorijem roku. Sledeći korak morao bi biti neodložno pristupanju stvaranju uslova za otvaranje dijaloga vladajuće koalicije, uz poželjno prisustvo relevantnih predstavnika međunarodne zajednice (recimo, OEBS), opozicionih političkih partija i predstavnika nevladiniх organizacija civilnog društva po modelu "okruglog stola". Kao najvažniji sadržaj nameću se teme vezane za etabliranje fer i poštenih izbornih uslova, puno oslobođenje medija i nezavisnosti sudstva. One će se kasnije moći proširiti u skladu sa opredijeljenjem svih učesnika i na pitanja koja se dotiču društveno-ekonomskog sistema.

Ostaje relevantno pitanje, kakove bi mjere mogle biti primjenjene od vodećih faktora međunarodne zajednice ukoliko se vlasti u Srbiji ogлуše na unisone zahtjeve unutrašnjih snaga protesta i međunarodne javnosti? Čini se da je režim u Srbiji našao značajno ohrabrenje u saopštenjima EU i drugih važnih činilaca koji se izjašnjavaju protiv ponovnog uvođenja sankcija Srbiji i SR Jugoslaviji. I bez sankcija, međutim, međunarodnoj zajednici stoje na raspolaganju mnoge ne manje djelotvorne mjere izolacije zemlje i režima. To će, iako prvenstveno upereno protiv režima i glavnih protagonista sadašnje politike, neizbježno pogađati i najšire stanovništvo. To je svakako skupa cijena ali će i ona doprinijeti prodiranju istine o tome koji je glavni vinovnik izolacije Srba i gdje se nalazi ključ izlaska u susret međunarodnoj zajednici i ravno-pravnom učešću u toliko neophodnoj međunarodnoj komunikaciji i suradnji.

Helsinška povelja, januar 1997.

Tuđa briga i Beograda i Zagreba

Valja podsjetiti da poslije masovnog gubitka života vojnika, ali još daleko više civilnog stanovništva, u razmjerama koje prevazilaze sve zlo koje se na cijelom evropskom prostoru zbilo u pedesetak godina od završetka II svjetskog rata, slijedeća po težini posljedica svakako je sadržana u masovnom i uvijek nasilnom izgonu više od tri miliona nedužnih građana koji su se našli, i danas ostaju razasuti po etnički očišćenim i nasilno nacionalno homogeniziranim prostorima u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini, ali i širom Evrope i svijeta. Srbija, odnosno, SR Jugoslavija, koja je opredjeljenjem za ratnu opciju prednjačila u izazivanju ovolike nesreće, danas je, skoro neizbježno, postala i glavni recipijent izbjegličke mase na prostorima bivše Jugoslavije.

Najveći broj izbjeglica, kako pokazuju sva još uvijek samo inicijalna i djelomična istraživanja, nije dijelilo stanovništva gospodara rata o nužnosti obezbijedivanja etnički očišćenih prostora. Većina njih danas kaže da nije imala problema da živi zajedno sa svojim susjedima drugih nacionalnosti, niti je slijedila zloslutne koncepte tzv. humanog preseljenja u cilju teritorijalnog razgraničenja, koje su aktivno zastupali i mnogi vodeći intelektualci pa i samozvani očevi nacije kao, na primjer, naš romansijer iz Velike Drenove.

Tek nakon što su počinjena tolika zlodjela, rastjerani ljudi, pokidane komunikacije, uništene spone međusobnog povjerenja i poništene vjekovne tradicije zajedničkog života, i međunarodna zajednica je nakon dugog kolebanja i oklijevanja, istraživanja različitih opcija, odlučila da upotrebom sile stvori neophodne uslove za otpočinjanje stvarnih pregovora u Dejtonu koji su pod snažnim i usredsređenim pritiskom doveli do sporazuma i svečanog potpisivanja Ugovora u Parizu.

Značajno je da je taj Sporazum pored očiglednog uspjeha u obustavljanju rata u Bosni i Hercegovini, jasno i nedvosmisleno utvrdio obavezu i princip vraćanja svih izbjeglica i raseljenih lica na svoje ranije životne prostore. Nakon Dejtona, ovakva formulacija je nebrojeno puta ponovljena u dokumentima OUN i Savjeta bezbjednosti, OEBS-a i EU, Savjeta Evrope i evropskih parlamenata, gdje se čvrstim diplomatskim jezikom odlučno afirmira princip povratka i time istovremeno odbacuje posljedice etničkog čišćenja, tog najružnijeg eufeminizma kojega je u svijet lansirao rat na prostoru bivše Jugoslavije.

Svakako pod uticajem takve atmosfere, koja se barem u proklamacijama

silovito nameće, i bilateralni sporazumi dojučerašnjih ratnih protivnika ponavljaju slične formulacije, bojim se u očekivanju da će ih vjerovatno uz prećutnu međusobnu saglasnost. Iako izbjegli u fazi provedbe.

Jugoslovensko-hrvatski sporazum od 23. VIII 1996. godine u svom članu 7. široko i bez ograničenja afirmira slobodan i siguran povratak izbjeglica i prognanika, vraćanje u posjed imovine, odnosno, kada to nije moguće, adekvatnu materijalnu nadoknadu. Dakle, ne manjkaju sporazumna utanačenja, ali sudeći po odsustvu ikakvog konkretnog napretka, nedostaje politička volja da se provedbeno dostignu dobro zacrtani ciljevi.

Režim u Srbiji kao da još nije definitivno odlučio kakvu politiku treba trajnije utvrditi u odnosu na izbjeglice, prognanike i raseljena lica. Za veliki dio ove populacije status još nije reguliran. Pomoć koja stiže iz inostranih humanitarnih izvora sve slabije dopiyeva do izbjegličkih porodica i centara kolektivnog smještaja. Mnoge indikacije ukazuju na namjeru vlasti da usmjeravanjem izbjegličkih tokova prema etnički tradicionalno miješanim krajevima Srbije, kao i prema Republici Srpskoj, ostvari političke ciljeve kroz nasilne demografske promjene, protiv svih demokratskih načela i prirodne potrebe normalizacije odnosa svih država nasljednica na našem prostoru.

U isto vrijeme, Vlada SR Jugoslavije, kao ni Srbije, u svojim brojnim javnim i povjerljivim kontaktima u Zagrebu, a također ni u svojoj još uvijek ograničenoj komunikaciji sa vlastima u Sarajevu, ne poduzima ništa kako bi se pitanje povratka izbjeglica tretiralo kao prioritetno i aktuelno, za čije riješavanje je nužno angažovanje i međusobna saradnja državnih organa svih država središnjeg prostora bivše Jugoslavije. I pored takve indolentnosti, ovdašnje vlasti ne propuštaju da istaknu problem velikog broja izbjeglica i prognanika kao dodatni teret za osiromašenu privredu, pri čemu se svjesno izaziva rast netrpeljivosti domaćeg stanovništva prema izbjeglicama kao vinovnicima za sve veće teškoće sa kojima se društvo u Srbiji suočava.

Sa svoje strane vlada Hrvatske ne priznaje spremnost da ispuni svoju obavezu iz spomenutog bilateralnog sporazuma i omogućiti povratak Srba, hrvatskih građana koji su Hrvatsku napuštali od 1991. godine, ili bili prognani "Bljeskom" i "Olujom" u 1995. I dalje je na važnosti stav o dozvoli povratka samo pod geslom spajanja porodica, uz odbijanje svih predloženih projekata kolektivnog povratka i uskraćivanjem djelotvornih garancija bezbjednosti i nediskriminacionog tretmana. Kao posljedica takve politike, broj onih koji su se vratili je zaista minoran, što potvrđuje namjeru utvrđivanja rezultata sprovedenog etničkog čišćenja. Opravdane osude pokušaja da se kroz Republiku Srpsku Krajinu teritorijalno i paradržavno riješava srpsko nacionalno pitanje u Hrvatskoj, ne može opravdati takav odnos hrvatskih vlasti prema svojim građanima, pripadnicima najveće nacionalne manjine u Hrvatskoj, kojima se faktički ukida prirodno i neotuđivo pravo povratka u svoj zavičaj i u svoju domovinu.

U uslovima takvog sustezanja Beograda i Zagreba da išta ozbiljno pokrenu u rješavanje problema izbjeglica, još više se povećava odgovornost svih ključnih faktora međunarodne zajednice, koji su se nebrojeno puta izjasnili u prilog stvaranja svih potrebnih uslova za povratak izbjeglica i raseljenih lica. Jedina specijalizirana organizacija u sistemu OUN, čije su nadležnosti isključivo okrenute staranju o izbjeglicama, sa izvjesnom frustracijom izvještava o gotovo zanemarljivim brojkama izbjeglica koji su se, u okviru njene aktivnosti zaista vratile. Vjerovatno je tačno da UNHCR, suočen sa tvrdim i nekooperativnim pozicijama ovdašnjih režima, i ne može da postigne bolje rezultate bez odlučnije podrške glavnih međunarodnih političkih institucija kao što su OUN i OEBS.

One moraju jasno naznačiti da konstruktivan i djelotvoran rad na rješavanju povratka ili integracije izbjeglica, uz puno poštovanje načela dobrovoljnosti, predstavlja ujedno i važan ako ne i odlučujući kriterij za omogućavanje željene brze integracije u sve međunarodne forume i institucije.

Otklanjanje prepreka na tom putu za Srbiju se ne svodi samo na njen tretman izbjegličkog pitanja. Uslovljenost je još više povezana za dramatične događaje koji su obilježili poslednja dva i pol mjeseca na ulicama Beograda i mnogih gradova širom Srbije, gdje građani, studenti i koalicija opozicionih stranaka "Zajedno" opravdano zahtjevaju priznavanje ukradenih rezultata lokalnih izbora od 17. novembra, kao preduslova dijaloga koji bi mogao povesti ka istinskoj demokratizaciji u Srbiji i SR Jugoslaviji. Ni za Hrvatsku, postignuti prijem u Savjet Evrope neće poslužiti neograničenoj međunarodnoj integraciji, a donijeće nove i čvršće obaveze u domenu punog i neselektivnog uvažavanja ljudskih prava, uključujući i prava nacionalnih manjina.

Međunarodna zajednica se više ne može zadovoljiti, kada je riječ o tretmanu manjinskog pitanja, samo pustim verbalnim izjašnjavanjem o demokratskim i humanim namjerama, već mora insistirati na faktičnom sprovođenju preuzetih obaveza svih državnih institucija, kao i brojnih međunarodnih i nacionalnih nevladinih organizacija, čija je uloga i neposrednom staranju, informiranju i pomoći tako velikoj izbjegličkoj populaciji zaista nezamjenjiva.

Ova nas sada vodi do pokušaja da odgovorimo na postavljeno pitanje, da li je koordinacija aktivnosti svih u nazivu teme pobrojanih organizacija uopće moguća. Iako se odgovor na postavljeno pitanje gotovo nameće, jer što bi bilo normalnije nego da svi angažirani na rješavanju problema izbjeglica ujedno usklađuju svoje napore, ostaje, međutim, potreba saglasnosti barem kada je riječ o preciznom definiranju željenog cilja. Kada je riječ o nevladinim organizacijama, onda je sigurno odlučujući zahtjev i njihova puna samostalnost u odnosu na državne organe, ali također i partijsko-političke centrale.

Budući da jedino mogu kvalifikovano govoriti o stanju u Srbiji, želim da

potvrdim da kod nas djeluje značajan broj nevladinih organizacija koje predano rade na zaštiti ljudskih prava, uključujući i prava izbjeglica. Većina njih opredijeljena je za iste ciljeve vezane za rješavanje brojnih problema izbjeglica. I pored takve bliskosti deklariranih ciljeva nisu rijetke pojave paralelizma, pa čak i konfrontacije, za koje lično ne vidim racionalne osnove. Takvo stanje šteti ispunjenju postavljenih zadataka, vodi parcelizaciji, i trebalo bi se prevazilaziti kroz otvoren i pošten dijalog, učvršćivanjem međusobne tolerancije kao bitnog preduslova sadržajne međusobne saradnje.

Ovo se, naravno, ne može odnositi na one organizacije i udruženja koja su nastala uz neposredan podsticaj i materijalnu potporu vladajućeg državnog i partijskog aparata. Među takve spada i Udruženje kojem predsjedava bivši predsjednik Vlade, bivše Republike Srpske Krajine, gospodin Boro Mikelić. Ne može biti sumnje da spomenuti gospodin snosi značajnu odgovornost za sve što se odvijalo na teritoriji Krajine i što je dovelo do njenog potpunog pražnjenja od srpskog stanovništva. Kako je onda uopšte moguće shvatiti osnivanje takvog tijela sem kao napor jedne paradržave koja je Srbima u Hrvatskoj donijela nesreću i iseljavanje sa prostora vjekovnog života.

Naša Borba, 7. februar 1997.

Realno i (ne)moguće

Sve više se zgušnjava vrijeme, ali i izbor mogućih opcija, za Srbe u Baranji, Istočnoj Slavoniji i Zapadnom Srijemu. Definitivno je utvrđen termin predstojećih izbora, podudaran sa izborima u cijeloj Hrvatskoj, a onim Srbima koji su obezbijedili dokumente o hrvatskom državljanstvu, nudi se punopravno učešće.

Pismom o namjerama hrvatske Vlade, koje je prihvaćeno od strane Savjeta bezbjednosti OUN, odbijeni su glavni zahtijevi istočno-slavonskih Srba u pogledu uspostavljanja jedinstvenog administrativno-političkog područja, kroz koje bi se mogla uspostaviti željena mjera autonomije, kao i u pogledu pune demilitarizacije cijelog područja, i napokon, odbijena nakana da početkom aprila organiziraju referendum.

U isto vrijeme, SB OUN se izjašnjava u prilog punog poštovanja Osnovnog (Erdutskog) sporazuma i obnavljanja multietničke prirode Istočne Slavonije i podstiče Vladu Republike Hrvatske da preduzme takve korake koji će doprinijeti stvaranju dobre volje, obnovi međusobnog povjerenja i izgrađivanja sigurne i stabilne sredine za sve ljude u Regiji.

Kako se približava 13. april, kao utvrđeni datum izbora, kao uostalom i 15. juli kao finalni termin funkcioniranja UNTAES, dramatično se povećava uznemirenost srpske populacije u Istočnoj Slavoniji, uz svijest da će se u svakom pojedinačnom i porodičnom slučaju morati da donese odluka, čije će posljedice dugoročno opredijeliti sudbinu svakog involviranog.

U atmosferi neizvjesnosti, dnevno se ispoljava sve veći "kapilarni" egzodus Srba sa raspoloživom pokretnom imovinom, prema već obezbijeđenom i najčešće neadekvatnom smještaju u Vojvodini i Srbiji. To, naravno, mogu da čine samo oni koji su obezbijedili određena materijalna sredstva koja pružaju takav manevarski prostor. Većina preostalih ne raspolaže takvim sredstvima i mogućnostima i sa velikom mjerom uznemirenosti čeka okončanje stvorenih dilema, ne isključujući i trenutni egzodus kakav je uslijedio poslije "Bljeska" i "Oluje".

Od strane istaknutih predstavnika međunarodne zajednice, kao što su, na primjer, američki ambasador u Zagrebu Piter Galbrajt, ili specijalni izvestilac za ljudska prava gospođa Elizabet Ren, čuju se ozbiljna upozorenja upućena hrvatskim vlastima o nužnosti garantovanja sigurnosti Srbima kao bitnom pre-

duslovu očuvanja multietničkog karaktera i sastava cijele Oblasti. Od strane hrvatskih vlasti bez sumnje je ubrzana procedura izdavanja dokumenata građanima srpske nacionalnosti, ali i dalje izostaju čvrsta i uvjerljiva svjedočenja o politici koja se realno može očekivati u toku i nakon sprovođenja procesa integracije ovog područja u sastav Republike Hrvatske.

Ni od strane vlasti u Srbiji još uvijek nema jasnije indikacije o namjerama u pogledu položaja Srba u Istočnoj Slavoniji, ukoliko se nedavni poziv tamošnjim Srbima da obavezno izađu na izbore, od strane bivšeg premijera bivše RSK, Bore Mikelića, s obzirom na njegov tradicionalno poslušnički odnos prema aktuelnoj političkoj garnituri u Srbiji, ne protumači kao poluzvanični signal sa vrha. Ostalo je neizvjesno u kojoj mjeri i u kojem pravcu je ova problematika razmatrana prilikom nedavnog susreta ministara spoljnih poslova Jugoslavije i Hrvatske u Beogradu, kao ni kakvo će mjesto ova matrija dobiti u ambicioznom projektu sklapanja čak 18 međusobnih sporazuma, što je najavljeno tom prilikom.

S obzirom na često protivurječan karakter raznih informacija i javnih saopćenja, logično je što su izbjeglice, trenutno locirane u Sremsko-baranjskoj oblasti, ali i autohtono srpsko stanovništvo, pitaju šta im je dalje činiti, s obzirom na skorbu integraciju i stupanje u funkciju hrvatskih vlasti. Krupna je odgovornost i pokušati da se utiče na takve sudbonosne odluke. Priličnije je poredati raspoložive činjenice koje bi mogle da pomognu prilikom konačnog opredijeljenja.

Nažalost, prije svega zbog neizjašnjavanja vlasti u Beogradu, propušteno je suviše mnogo vremena, od potpisivanja Osnovnog (Erdutskog) sporazuma, za samoorganizovanje srpskog stanovništva i političko artikulisanje njihovih vitalnih zahtijeva. To je, naravno neophodno i u susret predstojećim izborima, pa je svako daljnje odlaganje veoma opasno i štetno.

Sigurno je u interesu svih onih Srba koji prihvataju da žive u Republici Hrvatskoj da svoju odluku objelodane još u vrijeme prisustva snaga UNTAES koji svakako pružaju značajnu garanciju. No, i nakon 15. jula biće svakako neophodno da se obezbijedi produženi angažman međunarodne zajednice i funkcija međunarodnih promatrača, sa zadatkom "bliskog nadgledanja" kako je nedavno naglasio jedan istaknuti strani diplomata.

Prirodno bi bilo očekivati da vlade Srbije i SR Jugoslavije, u svojoj kontinuiranoj komunikaciji sa Vladom Hrvatske, počnu konačno da vrše svoju zakonitu ulogu matične zemlje u staranju o interesima srpskog življa u susjednoj Republici Hrvatskoj, kao uostalom i u drugim susjednim zemljama. Na to su, uostalom obavezne i po Ustavu, a realne mogućnosti sigurno prevazilaze sve ono što je do sada u tom smislu činjeno.

Poslije očekivanog povratka izbjeglih Hrvata, Mađara i pripadnika svih ostalih etniciteta u Baranju, Istočnu Slavoniju i Zapadni Srijem, a uz pretpostavku ostanka značajnije populacije Srba, ovaj će prostor za sada biti jedi-

no ostrvo multietničnosti na cijelom teritoriju Republike Hrvatske. Sasvim je sigurno da će svi ključni činioci međunarodne zajednice sa najvećom pažnjom pratiti proces normalizacije prilika i odnosa u regiji, svjesni da od uspjeha tog poduhvata u velikoj mjeri zavise i šanse za povratak višemilionske izbjegličke populacije na cijelom, ratom zahvaćenom, prostoru bivše Jugoslavije. Stoga ohrabruje i najnovija izjava Generalnog sekretara UN, Kofi Anana kojom poziva Hrvatsku da uoči izbora objavi garancije o bezbijednosti Srba u Istočnoj Slavoniji, čemu treba, naravno, dodati i ravnopravan tretman u svakom pogledu u političkoj, ekonomskoj, socijalnoj i kulturnoj oblasti.

Helsinška povelja, februar 1997.

Srbija u iščekivanju bavarskog premijera

Za moga sagovornika ne bi se moglo reći da je "bivši" diplomata, mada više ne radi u Ministarstvu inostranih poslova. Ovoj kući dao je sam otkaz, u jesen 1991. godine, "iz moralnih razloga, zbog ratne opcije koja je bila preovladala u ondašnjem četvoroglavom Predsedništvu". Nije ispunjavao uslove za penziju, pa da bi obezbedio sredstva za život zapošljava se u jednoj privatnoj novosadskoj firmi koja radi sa hemijskim izvorima struje. Nekadašnji ambasador, Novak Pribičević, danas se sa diplomatijom druži iz ljubavi. Kao alternativni ambasador ima mandat Foruma za međunarodne odnose Evropskog pokreta u Srbiji, i veliko poverenje nekadašnjih stranih kolega koje ga povremeno angažuju za misije dobre volje na prostoru bivše i sadašnje Jugoslavije. Rođen je u Petrinji. Početkom 60-ih godina bio je predsednik Saveza studenata Jugoslavije, zatim je radio u Saveznom sekretarijatu za informacije i u Titovom kabinetu (dve godine); bio je glavni za međunarodne odnose u Izvršnom veću nekadašnje jugoslovenske republike Hrvatske, u vladi Perišina, a 1973. prelazi definitivno u Beograd i započinje pravu diplomatsku karijeru. Radio je u užoj grupi koja je dve i po godine vodila mukotrpne i složene pregovore sa Italijanima i taj posao rezultirao je potpisivanjem Osimskih sporazuma. Bio je naš ambasador u Beču i u Tirani. Ovo njegovo drugo službovanje bilo je u vreme burnih zbivanja u Albaniji, od 1986. do 1990. godine. Ovih dana je Albanija ponovo u centru pažnje svetskih medija, pa je to bio i neposredan povodom da porazgovaramo za Dugu.

- Kad gledam TV dnevnik često čujem da se pominju dobri odnosi naše države sa Kinom, Severnom Korejom, Vijetnamom, Kubom... i to me jako podseća na godine moga službovanja u Albaniji. I ondašnja Albanija, koja je decenijama živea u izolaciji, imala je za prijatelje iste ove zemlje, počinje razgovor moj sagovornik, Novak Pribičević, jedan od koautora Predloga platforme za alternativnu spoljnu politiku Jugoslavije. - Ubrzo nakon smrti velikog vođe Albanija je počela polako da se otvara prema svetu. Ako bih izdvojio neke ličnosti čiji je dolazak u Tiranu posebno podstakao Albance da razmišljaju o svom drugačijem odnosu prema svetu onda bi to svakako bili nekadašnji bavarski premijer Štraus i Majka Tereza... Štraus je doveo prve biznismene koji su se brzo razmyleli po celoj zemlji, a pažnja koju je vlast ukazivala čuvenoj

misionarki bila je signal da će i u samom režimu nešto morati da se menja...

Kako su Albanci reagovali na rušenje Berlinskog zida?

- Oni su taj događaj pratili preko Drugog kanala Jugoslovenske televizije. Antene na albanskim kućama bile su masovno okrenute prema Podgorici. Nekad se zbog toga išlo u zatvor, a tih kasnih osamdesetih godina vlasti su to već tolerisale. Međutim, jedan drugi događaj mnogo je više zaokupljao pažnju TV gledalaca u Albaniji - skidanje sa vlasti Nikolae Čaušeskua i njegove žene Elene u Rumuniji. Albanci su te događaje pratili bez daha, iz sata u sat, kako ih je emitovala naša televizija. Sličan karakter režima u Rumuniji i velika porodična vlast bračnog para Čaušesku izazvao je asocijacije kod Albanaca na režim bračnog para Hodža u Albaniji. Utisak koji je pad čaušeskua izazvao u Albaniji bio je možda najznačajniji za podsticanje procesa demokratizacije i stvaranja pluralističkog sistema koji su potom nezadrživo krenuli...

Šta su pravi razlozi sadašnjih nemira u Albaniji? Ispod afere sa opljačkanim štedišama verovano nešto jače tinja?

- Ljudi su očekivali da će oslobođanje od tiranske vlasti dovesti i do boljeg života, a to se za mnoge kategorije stanovništva nije desilo. Istovremeno je u njihovoj sredini došlo do bogaćenja kriminalnih struktura i to mora da izaziva nezadovoljstvo, koje se onda proteže, ne samo prema onima koji su ih opljačkali, nego i prema vlasti koja je pljačku omogućila ili dopustila. Prema tome, ovi procesi u Albaniji imaju dublji koren, nego samo da se kazni pljačkaš, ili da se samo vrati novac prevarenim štedišama. Usput, ne vidim ni kako će se taj novac vratiti, jer je on već potrošen ili iznet iz zemlje, i sada se pere na raznim mestima u svetu.

Da li su, po Vama, moguće određene paralele, odnosno komparacije situacije u Albaniji sa situacijom u našoj zemlji?

- Nameće se više komparacija koje su nepovoljne po nas. Prvo, mi smo imali jedno dosta dugo iskustvo komuniciranja sa svetom, a danas smo se našli u poziciji kad je ta komunikacija bitno sužena, dok je Albanija koja je živela decenijama u samonametnutoj izolaciji sada članica Saveta Evrope i sigurno bolje komunicira sa svim međunarodnim organizacijama i institucijama nego što smo to mi u stanju da činimo. Drugo, Albanija je tranziciju prošla sa malim ljudskim žrtvama, dok smo mi imali ne samo raspad zemlje nego i strahovito krvave orgije sa gubitkom stotina i hiljada života na terenu bivše Jugoslavije. Treće, mi kasnimo sa tranzicijom, to je sasvim očigledno. U suštini, mi smo još u kontinuitetu jedne vlasti koja je danas izuzetak u celoj bivšoj Istočnoj Evropi. Ma koliko to izgledalo paradoksalno, Albanija je danas u mnogo čemu ispred nas. S druge strane, sadašnja SRJ po svom potencijalu stoji znatno ispred Albanije, po potencijalu u privredi, a naročito u pogledu iskustva koje nosi njeno stanovništvo i ako bi se stvorili povoljniji uslovi, ja mislim da bi taj potencijal veoma brzo mogao da dovede do obnavljanja i vraćanja povoljnijeg mesta Srbije i Crne Gore, ne samo u neposrednijem okruženju, već u

celokupnom evropskom prostoru.

Zar nije "nezavisno albansko Kosovo" na izvestan način anahronizam danas, naslonjen na onu problematičnu teoriju "krvi i tla", kao što je verovatno anahrono i uporno nastojanje administracije u Beogradu da na centralistički način upravlja lokalnim stvarima u sredini gde Šiptari imaju većinu?

- Koliko god pitanje Kosova izaziva međunarodnu pažnju, pa je i ugrađeno u tzv. "spoljni zid sankcija", uz jake zahteve međunarodne zajednice da se stvari kroz reforme dovedu u jedan viši demokratski standard, istovremeno, međutim, sigurno je da postoji međunarodna saglasnost da se pitanje Kosova mora rešavati u okviru Srbije, ili SRJ. Lično mislim da će biti lakše naći rešenje u okviru SRJ. Rešenje treba tražiti putem dijaloga vlasti u Srbiji i legitimnih predstavnika albanske većine na Kosovu. Takav dijalog će imati utoliko više šansi za uspeh ukoliko polazne pozicije budu manje fiksirane kao nepromenljive. To je veoma važno, jer tvrde pozicije otežavaju donošenje konsenzualnog rešenja. Ja se za to veoma zalažem i mislim da se mora onemogućiti svako odlaganje ozbiljnog dijaloga koji neće biti fingiranje, ili zamajavanje, nego koji će se zaista okrenuti suštinskim problemima i ekonomskog i političkog položaja Albanaca, kao većine na Kosovu; međutim, naravno i položaja i bezbednosti Srba, i svih drugih koji žive na Kosovu. Takav jedan proces je od vitalnog značaja i za Makedoniju, jer ako bi se umesto dijalogom, rešenja potražila putem oružanog sukoba, onda je neizbežno da Makedonija bude pogođena svim onim što bi se desilo. To bi, zapravo, značilo da bi stotine hiljada izbeglica kao reka krenule prema Makedoniji, čime bi bila bitno poremećena unutrašnja stabilnost u toj zemlji.

Šta bi se još moglo dogoditi ako bi situacija na Kosovu izmakla kontroli? Ako bi došlo do građanskog rata, da li bi se on uopšte mogao lokalizovati, kao što je to urađeno u Hrvatskoj ili Bosni i Hercegovini?

- Teško. To je veoma trusno područje koje obuhvata nekoliko zemalja jugoistočne Evrope ili Balkana, od Albanije i Makedonije do Grčke i Italije, pa bi takav sukob bilo teško lokalizovati samo na jednom prostoru...

Koliko je Americi stalo da se tu održi status quo?

- SAD su jasno stavile do znanja da one žele da budu faktor u rešavanju bezbednosne situacije u jugoistočnoj Evropi. Američko prisustvo i u Albaniji i u Makedoniji (bez obzira koliko je simbolično po broju), govori o tome da SAD nemaju nameru da prepuste samo evropskim faktorima regulisanje prilika u tom delu Evrope. SAD žele tu svoje prisustvo...

Da li to što su Amerikanci pokrenuli inicijativu za jednu široku saradnju u regionu jugoistočne Evrope (SECI), u stvari, znači da oni neće dozvoliti da u tom regionu više bude ugrožen mir, da neće dozvoliti bilo kakve sukobe u budućnosti?

- Apsolutno, ja mislim da će oni učiniti svaki mogući napor da ovde ne

dode do ratnog razvoja. Ja mislim da je otuda i pritisak prema rukovodstvu u Beogradu da dijalogom rešava kosovsko pitanje, koje nesumnjivo postoji, i pričati, kao što pričaju neki funkcioneri ovde, da se ljudska prava na Kosovu primenjuju prema najvišim svetskim standardima prosto je smešno, jer je sasvim jasno da to nije istina. Ko god to pokušava da radi mora da zna da se i međunarodno bruka.

Da li bi na Kosovu, i uopšte u regionu, bila drugačija klima kad bi Albanija uradila, recimo, isto što je uradila i Mađarska, da jasno stavi do znanja svojoj manjini u Jugoslaviji da nema ništa od secesije i da sa Srbima mora da živi u najboljoj slozi?

- To bi, naravno, bilo od velikog značaja. Ali, da bi onda bilans bio potpun, ja bih tome dodato i sledeće - da bi svako demokratsko rešenje kosovskog problema moralo da sadrži i jasnu, nedvosmislenu orijentaciju SRJ na razvoj dobrosusedskih odnosa sa samom Albanijom. I ekonomskih odnosa, i omogućavanja normalnih kontakata i komunikacija. To danas mnogima izgleda teško. Mnogi bi se verovatno tome i protivili. Ja se sećam koliko je bilo stvoreno nezadovoljstvo u pojedinim krugovima kod nas zbog izgradnje pruge Skadar - Podgorica. A to je bio samo jedan pozitivan korak koji je i Albaniju približio Evropi. I onoj nekadašnjoj, i ovoj sadašnjoj Jugoslaviji sigurno je u interesu da ima suseda koji komunicira sa Evropom i sa kojim može da deli standarde koji su u Evropi važeći i dominantni. Ne znam koji bi to bio naš interes da držimo Albaniju odstranjenu od nas...

Šta je Vaša procena, treba li Albaniji Kosovo?

- Ima mnogo razloga zašto se Albanija ne žuri da prigrli Kosovo i da ide nekom politikom stvaranja Velike Albanije. Prvo, zato što zna da bi to naišlo na krupnu međunarodnu osudu, a drugo, u južnom delu Albanije postoji i veliki strah od supremacije kosovskih Albanaca, iz više razloga. Na kraju ni Prizrenska liga nije nastala u Đirokatri nego na Kosovu, tako da sam ja ubeđen da Albanija ne hrli ka tome da se spaja sa Kosovom. Međutim, isto tako mi se čini da niko, ko politički deluje u Albaniji, neće biti spreman da trajno i definitivno zatvara vrata tome da albanski narod na Balkanskom poluostrvu bude u poziciji da međusobno usko komunicira. Ja pažljivo biram reči kad ovo govorim, jer to ne mora značiti da treba da žive u jednoj državi, ali mora značiti da granice budu tako postavljene da omoguće slobodnu komunikaciju, u jednoj dužoj perspektivi jednu takvu komunikaciju.

Šta bi značila ona izjava iz novogodišnje poruke albanskog premijera da će Albanija ukoliko bude potrebno i oružano podržati Šiptare, ukoliko dode do njihove pobune na Kosovu?

- Ko zna geografsku prirodu tog područja teško da može zamisliti da bi Albanija mogla da odigra neku vojnu ulogu na ovom našem terenu. Nikad nije dobro da se tako o susedima govori i dopušta mogućnost vojnog delovanja. Takve izjave ničemu dobrom ne vode, ali isto tako ni razmišljanja da se vojnim pri-

tiskom vrši neka pacifikacija na Kosovu što je takođe opasno i ne vodi ničemu.

Nedavno su i Azem Vlasi i Mahmut Bakali priznali da je u velike demonstracije 1981. na Kosovu direktno bio umešan strani faktor, albanska obaveštajna služba. Dok ste Vi službovali tamo, da li ste imali nekih saznanja da je i dalje bilo sličnih aktivnosti sa albanske strane?

- Mnogo se promenila situacija nakon smrti Envera Hodže. Bilo je i tada nekih pokušaja sa agenturama prema našoj zemlji, ali to nije imalo nikakvog efekta. U to vreme pokušali smo da se približimo preko sporta. Organizovali smo gostovanje podgoričke "Budućnosti" u Skadru i "Vlaznije" u Podgorici. To je bio prvi slučaj posle tri decenije da su u Skadar mogla da dođu tri autobusa sa našim navijačima. I jedan ili dva autobusa Albanaca su došla u Podgoricu. Međutim, tu je najmanje bilo fudbalskih navijača. Bilo je više rodbine koja je želela da iskoristi priliku za međusobne susrete. A bilo je bogami sa obe strane dosta i policajaca.

Kako je u Albaniji, kad ste Vi bili ambasador, shvaćena proslava Vidovdana 1989. godine na Gazimestanu, na Kosovu?

- Ona nije mogla da bude dobro prihvaćena. Nije ni za mene bilo shvatljivo da predsednik Srbije održi govor u sredini gde zna da živi više od milion i po Albanaca, a da ih ni jednom rečju ne pomene. I kad se setim da je taj govor sadržao i rečenicu o spremnosti na rešavanje problema, ako baš bude neophodno i oružanim sredstvima, onda to nije moglo da bude primljeno dobro, nego je primljeno sa velikom zabrinutošću.

Koji je za Vas bio najteži momenat u toku službovanja u Albaniji?

- Bilo je to kad je u demonstracijama povodom usvajanja novog Ustava Srbije na Kosovu došlo do pogibije nekoliko desetina mladih Albanaca. Ja sam to i lično teško doživeo... Svim stranim predstavnicima onda u Tirani teško je pala i azilantska kriza 1989. godine, kada je u stranim ambasadama potražilo utočište na hiljade Albanaca. Ta napetost je trajala punu nedelju dana i prebrođena je zahvaljujući intervenciji Ujedinjenih nacija tako da niko nije izgubio život. Svima je omogućeno da sa dokumentima koja su im donošena u ambasade napuste Albaniju...

Koliko je onda Albanaca potražilo azil u našoj ambasadi?

- Nije puno, svega dvadesetak, jer je obezbeđenje oko naše ambasade bilo tradicionalno najjače i svi koji su hteli da prebegnu nama morali su da preskaču preko visokih ograda, da budu izloženi riziku da se ozbiljno povrede. Imali smo dvojicu takvih, koji ni po koju cenu nisu hteli da odu u bolnicu. Onda sam ja zamolio mog kolegu, francuskog ambasadora koji je imao nekoliko stotina azilanata kod sebe u dvorištu i koji je zbog toga već bio doveo iz Pariza jednu medicinsku ekipu da mi pomogne; poslao mi je hirurga i bolničara, pa su ljudima spašeni životi. Posle im je omogućeno da budu prebačeni u Jugoslaviju.

Je li bilo ambasada u koje se nije bežalo?

- Niko nije potražio utočište u ambasadi Kine, Kube, Vijetnama, Severne Koreje...

Jeste li tokom službovanja u Tirani imali susrete sa suprugom Envera Hodže, drugaricom Nedžmijom?

- Sretali smo se na diplomatskim prijemima, ali po nekom prećutnom dogovoru nikad nismo prišli jedno drugom i razgovarali... Albanija je onda bila poznata po vladavini nekoliko moćnih porodica. Hodžina supruga bila je u Albaniji bog i batina, isto što i Elena Čaušesku u Rumuniji; mešala se u sve oblasti nauke i stvaralaštva; bila je član CK i predsednik Instituta marksizma-lenjinizma. I žena Mehmeda Šehua, Hodžinog najbližeg saradnika, bila je partijski funkcioner u Tirani. Kad je pao Mehmed Šehu, pala je i ona, poslata je na dugogodišnju robiju... Jedan sin Envera Hodže, Sokol, bio je zamenik direktora albanskih pošta, a drugi je radio kao inženjer u Ministarstvu odbrane. Hodžina ćerka, Pramvera (što znači proleće), bila je povlašćeni arhitekta i dobijala je da radi najznačajnije i najskuplje projekte u državi. Hodžina snaha, Sokolova žena, bila je jedan od najuticajnijih urednika u državnoj novinskoj agenciji, itd. Vladajuća nomenklatura u Albaniji živela je potpuno odvojeno od naroda u jednom svom svetu, živeli su u odvojenim delovima grada, gde je bio zabranjen pristup, vozili su se u najluksuznijim državnim kolima, ekstravagantno oblačili; deo plaže u Draču je bio potpuno zatvoren i rezervisan samo za njih... Oni su živeli na način koji nije imao apsolutno nikakvog doticaja sa životima normalnog albanskog stanovništva. Vládala je apsolutna podvojenost stanovništva. I normalno, to je moralo jednoga dana da dovede do velikog narodnog bunta...

Šta se kasnije desilo sa Nedžmijom Hodža?

- Mislim da je bila osuđena na devet godina robije, ali nije izdržala celu kaznu, puštena je nešto ranije iz zatvora.

Zašto je uhapšen ministar odbrane, Mehmed Šehu?

- Zato što je navodno bio jugoslovenski špijun...

Pa je li bio...?

- Naravno da nije, čak je on bio najglasniji kad je trebalo kritikovati Jugoslaviju. Ali su mu našli da je zavrbovan kad je putovao istim brodom sa Titom iz Francuske u Njujork, na zasedanje Generalne skupštine UN. Iz optužbe protiv njega bilo je jedino tačno da je bio u istom brodu kao i Tito, brod se zvao "Kvin Meri", ali celo vreme putovanja baš ih tih razloga Šehu nije ni izlazio iz svoje kabine. Nikakvog susreta sa Titom nije bilo.

Da li znate zašto Albanci nisu primili akreditivne za Ljubišu Igića da bude naš ambasador u Tirani?

- Tu se radilo o lošem izboru sa naše strane. Slanje "prvoborca sa Gazimestana" za ambasadora protumačeno je u Tirani kao provokativan gest prema albanskoj vladi i ona onda nije odgovorila na akreditivne. To je njeno diskreciono pravo i to nije ništa neobično u diplomatiji. Sad je tamo naš

otpravnik poslova. To je valjda jedan inženjer koji se više bavio poslovima veze u Ministarstvu, ali je ipak čovek iz službe...

Ne bi se reklo da je trenutno baš najbolja situacija u našoj diplomatiji. Koje su Vaše najveće zamerke na službu kojoj ste nekad pripadali?

- Kod nas još uvek vlada uverenje da, ako si dovoljno spretna u tome, da možeš partneru i lagati ako je to u nekom nacionalnom interesu. Ja mislim da je to potpuno besmisleno. Gledajte, ako bivši ministar spoljnih poslova koji je sad šef misije SRJ u UN može napisati da su u Srebrenici Muslimani jedni druge ubijali, jer se nisu slagali međusobno, to je dovoljno da se izgubi svaki ugled u toj svetskoj organizaciji. Ili, kad Milutinović kaže danas da je Gonzales, čovek sa velikim ugledom u svetu, 'pobrkao lončice' onda se na tom nivou ne može voditi ozbiljna politika. Treće, ja nikako ne mogu da shvatim njihovu politiku koju oni danas vode u domenu viza. Jednom većem broju ljudi koji danas nešto u svetu znače, uskraćene su vize, a to je suprotno interesu naše države. Morali bi se ponašati u skladu sa standardima koji u Evropi važe, a oni to na žalost ne čine...

Očigledno, ni diplomatija nije kao što je nekad bila?

- U profesionalnom smislu jako je opao nivo naše diplomatije zato što je vršena negativna selekcija u službi. Iz Ministarstva su odstranjeni ljudi koji su po svom stručnom znanju bili među najboljima. Nametnuto je jedno jednonumlje koje je veoma naglašeno i svako ko ima drugačije mišljenje morao je da napusti Ministarstvo, ili je iz njega isteran. Ja ne mogu da kažem da onda, kada sam ja radio, nije bilo grešaka, ali je danas zaista došlo do potpune devaluacije diplomatske struke.

Zato ste Vi i Vaše kolege u Evropskom pokretu napravili platformu za alternativnu spoljnu politiku?

- Tačno.

I šta biste Vi lično akceptirali iz Platforme?

- Za mene je posebno značajno što taj program nije partijski obojen. On doduše jeste okrenut onima koji žele promene, međutim, to nije partijski dokument, to je jedna platforma za bolju spoljnu politiku od one koju imamo, koju je napravila grupa eksperata, bivših diplomata i naučnih radnika u oblasti međunarodnih odnosa, a što treba da pomogne da se Jugoslavija ponovo vrati u međunarodnu organizaciju i asocijacije kojim je nekad pripadala. Da započne ozbiljan dijalog sa Evropskom unijom, a, zašto ne, i sa NATO-m... Faktički je jedino Jugoslavija ostala van Saveta Evrope. Prema tome, treba raditi da se i to što pre dovede u sklad sa nacionalnim interesima. Kad to kažem mislim na interese svih građana u Srbiji i na interese srpskog naroda. Strašno se mnogo gubi zbog izolacije, mnogo više nego što se može izmeriti sa šest godina. To je jedan zaostatak koji je ogroman i teško nadoknadiv.

Duga, mart 1997.

Ravnopravna federalna jedinica

Vjerujem da je naš današnji, mnogo ranije zamišljen, zatim višestruko odlagan, a na kraju i prostorno pomjeren iz razloga koji su poznati, srpsko-albanski dijalog ima šansu da bude uspješan iz nekoliko razloga. Prvi, svakako obavezuje na podsećanje, jer je reč o dvojici ljudi koji su, polazeći od uzajamnog, međusobnog poverenja zajednički formulisali predlog da Srbi i Albanci povedu neposredan razgovor u duhu međusobnog uvažavanja i tolerancije na domaćem terenu i uz dobrodošlo prisustvo dobronamernih promatrača iz inostranstva. Jedan od te časne dvojice ljudi, Adem Demaći je danas među nama, ne sustajući u svojim neumornim naporima u prilog dijaloga kao jedinog puta iznalaženja civiliziranog, pravednog i obostranog prihvatljivog rešenja.

Drugi, međutim, pokojni profesor Miladin Životić, nažalost nije više među nama što je svakako veliki gubitak za ciljeve kojima smo, vjerujem, svi posvećeni. Volio bih se nadati da uspeh našeg skupa bude na određeni način i prilog uspomeni na ovog humanog i mudrog čovjeka. Daljni razlog zašto mislim da se može realno očekivati uspešan tok i ishod našeg dijaloga leži u sastavu sagovornika koji, mislim, da svojim ukupnim javnim djelovanjem daju pouzdanu osnovu za očekivanje da će razmatranju ove toliko složene, a često i protivrječne teme moći da se priđe na racionalan način tražeći moguće prostore sporazumjevanja, a možda i rješenja koje bi moglo biti obostrano prihvatljivo.

Pokušaj da se takav pozitivan iskorak postigne na brojnim susretima kojih je u poslednje vrijeme bilo od Njujorka, Beča, Atine, Minhena, Rodosa, koliko se može zaključiti iz informacija sa kojima raspolazemo, nisu urodili takvim rezultatom kakav mi očekujemo od našeg susreta. Mi ovdje, naravno, dragi sagovornici i prijatelji, nećemo pregovarati. Taj zadatak, uostalom, predstoji predstavnicima vlasti u Srbiji i Saveznoj Republici Jugoslaviji kao i legitimnim i za to ovlašćenim predstavnicima kosovskih Albanaca. Ono što mi, međutim, možemo, a ja mislim, i trenutno učiniti jeste da unaprijedimo međusobnu razmjenu mišljenja, ideja, prijedloga, inicijativa, u traženju puta iz sadašnjeg ćorsokaka, koji mislim da je protivan interesima i srpskog i albanskog naroda.

Bitan uslov za takav kurs, mislim da je otvorenost mišljenja. Neće nas daleko dovesti ukopavanje u unaprijed fiksirana i stroga nepromenjiva

mišljenja i pozicije. Mislim da je razumno ispitivati različite raspoložive opcije, njihove prednosti i nedostatke. Bitno je, pri tome, da znamo da nam je zajednički cilj iznalaženje modaliteta koji će učiniti zajednički život na prostoru, koji povjesno dijelimo, ne samo snošljivim, nego možda u budućnosti i obostrano obogaćujućim. U tom cilju želio bih da vam predočim svoje poglede i razmišljanja, sa iskrenom nadom da će moći doprineti ozbiljnom razmatranju.

Sada ću pokušati da odgovorim na nekoliko bitnih pitanja. Vi znate da je kod ljudi koji danas stoje na čelu državnih i političkih institucija u Srbiji i Saveznoj Republici Jugoslaviji proširena teza o tome da je pitanje Kosova unutrašnje pitanje Srbije, a kod onih nešto tolerantnijih se čak dopušta reći i Jugoslavije. Mislim da je ta pozicija potpuno neodrživa. Pitanje Kosova je već dostiglo međunarodni status, ono je po svojoj prirodi internacionalizirano, i prilikom razmatranja pitanja Kosova neizbježno je voditi računa o stavovima ključnih međunarodnih faktora. Međutim, moram pre svega da kažem da ne vidim mogućnosti za postizanje rješenja, nego kroz dijalog, što je jedini put kojim je moguće tražiti, po sadržaju, demokratsko rješenje uz obustavljanje represije, koja se masovno, kroz dugi vremenski period, nemilosrdno surovo primenjuje prema većinskom albanskom stanovništvu na Kosovu. Ta represija je policijska, administrativna, sudska, vojnička. Ta represija ima i takve sadržaje da se gotovo svaka radnja u životu koja uključuje kontakt sa vlastima, neizbježno pretvara u šikaniranje albanskog građanina, radilo se to o dobijanju potvrde u nekom opštinskom organu, o dobijanju vozačke dozvole, o kretanju unutar Kosova i po prostoru Savezne Republike Jugoslavije. Ja predlažem da, kada budemo svodili zaključke, da se kao prvi korak u traženju razumnog, demokratskog rješenja za Kosovo postavi zahtjev za neodložno prekidanje represivnog režima koji se sistematski primenjuje prema jugoslovenskim građanima albanske narodnosti.

Često se postavlja pitanje ko bi te neophodne pregovore trebalo da vodi. Naravno, kada je riječ o Beogradu, onda tu moraju učestvovati legitimni predstavnici vlasti. Ja se nadam da to u budućnosti neće biti ona vlast sa kojom smo suočeni danas. Pitanje, ko je to sa albanske strane, je po mom mišljenju jednostavnije nego što se često prikazuje. O tome ko će te pregovore voditi može odlučivati jedino albanski narod, a ja sam siguran da će oni znati da izaberu i odrede one predstavnike koji će ih moći legitimno, a time i legalno zastupati.

Vraćajući se sada na držanje međunarodne zajednice, mislim da su u njenim vodećim krugovima izgrađena za našu temu dva bitna stanovišta. Jedno stanovište je da rješenje za kosovsko pitanje, a ja bih prije rekao za pitanje položaja albanskog naroda u Saveznoj Republici Jugoslaviji, treba tražiti unutar granica te zemlje. Nema spora da je ta pozicija prihvaćena od svih relevantnih međunarodnih faktora. Drugi dio zahtjeva međunarodnih faktora je da se u rješavanju položaja albanskog naroda u Jugoslaviji moraju primenjivati

najviši prihvaćeni standardi individualnih, ali i kolektivnih ljudskih prava. Ja mislim da te dvije bitne teze treba pokušati ispuniti realnim sadržajima.

Oni koji su pratili šta se u pogledu ove teme dešavalo na našoj javnoj sceni poslednjih godina, možda znaju da sam ja prije nekoliko godina u časopisu *Vreme* izneo poziciju o tome koju ću ponoviti i ovdje, bez detaljisanja i posebnog obrazlaganja, da se za Kosovo sa nespornom albanskom većinom treba tražiti rješenje u okviru jugoslovenske federacije kroz status ravnopravne federalne jedinice. Ja znam da to mišljenje nema većinu u srpskom narodu, ja znam da će ono naići na oštru kritiku, međutim, to nije razlog zašto čovek ne bi mogao da istraje u traženju rješenja na tom osnovu i ja sam u svakom slučaju za to raspoložen. Mislim da je važno reći da dijalog o kome govorimo mora prije svega biti dijalog između Srba i Albanaca. Ne vidim, međutim, nikakve mogućnosti da se iz tog dijaloga isključuje i učešće međunarodnog faktora. Međunarodni faktor ne treba da administrira ili arbitrira u tom razgovoru, ali sam siguran da može da pruži toliko potrebnu i neophodnu podršku i pomoć u zajedničkim naporima rješavanja jednog toliko složenog i mnogim historijskim naslagama opterećenog pitanja. Međutim, kada govorimo o historijskim naslagama onda mislim da je razumno danas postaviti još jedno dodatno pitanje, to jest, da li je zaista istina da su odnosi Srba, Crnogoraca i Albanaca uvijek bili opterećeni međusobnim nepovjerenjem, mržnjom, distanciranjem i odvajanjem. Ako se ozbiljno okrenemo historiji onda možemo sa ohrabrenjem konstatirati da ima perioda u našoj zajedničkoj prošlosti koji su bili kvalifikovani zajedničkom borbom srpskog i albanskog naroda protiv stranih zavojevača u traženju slobode i nezavisnosti. Nesreća je u tome što postignuta sloboda i nezavisnost nije bila jednake mjere za jedan i drugi narod i to ostaje jedna tema iz koje ćemo morati izvlačiti pouke za ubuduće.

I na kraju bih htio da ukažem na još jednu dimenziju koja se rijetko spominje i ja je zato uvodim radi vašeg razmatranja. Mislim da ne može biti stabilnog i trajnog rješenja u složenim srpsko-albanskim odnosima koje neće istovremeno sadržati, sa srpske odnosno jugoslovenske strane, jasnu i nedvosmislenu orijentaciju razvijanja dobrosusjedskih, ravnopravnih i obostrano korisnih odnosa sa susjednom Albanijom. Ja mislim da ta komponenta treba da ima presudan značaj za mogućnosti traženja stabilnog i sporazumnog rješenja, jer je naravno legitimno pitanje, da li na balkanskom prostoru ili na prostoru jugoistočne Evrope jedino albanski narod nema pravo da živi u najužoj međusobnoj komunikaciji. Ovako kako je danas podjeljen, ne više između dvije, nego između tri, a možda i četiri države. Nije odgovor na ovo pitanje, ukoliko se želi da bude primeren međunarodnim standardima, ako bi se reklo - *da*, ali u jednoj državi. Ja mislim da su iskustva na prostoru bivše Jugoslavije krvavo pokazala kako koncept jedne nacionalno homogene i etnički očišćene države stvara porazne rezultate. Ali, istovremeno da se u okviru regionalnog

koncepta koji inače počinje da prevladava u Evropi, stvara prostor i mogućnost i takve vrste međusobne komunikacije susjednih zemalja koje će omogućiti slobodan protok ljudi, ideja, robe, trgovine, ljudskih i porodičnih kontakata, svega onoga što bi trebalo da predstavlja jedan savremen, moderan, civilizovan, evropski orijentiran i evropskim standardima prilagođen život na ovom prostoru.

Govor na prvom okruglom stolu
("Srpsko-albanski dijalog, Ulcinj, 23-25 jun, 1997",
Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji,
Beograd, 1997.)

Pobjeda socijalista ne znači oživljavanje levice

Pobjeda Socijalističke partije Fatosë Nanoa, reformisanih nasljednika ozloglašene Partije rada Envera Hodže, mogla bi se doživjeti kao prvorazredno iznenađenje, kada se nezavisani promatrač prisjeti iskustva koje je albanski narod imao sa surovim režimom unutrašnjeg terora i spoljne izolacije vezanim, za više od četiri decenije njegove vladavine. Mnogi će se u svijetu, a posebno kod nas, ponuditi sa već ovještanim tumačenjem o ponovnom pobjedničkom nastupu ljevice širom evropskog kontinenta. Takvo objašnjenje češće proizilazi iz političkih potreba nosioca, nego iz realne procjene stvarnih uzroka i sadržine nastalih promjena.

U našim prilikama, kao nedavno poslije pobjede britanskih i francuskih socijalista, takvo tumačenje moglo je da se čuje od strane SPS i naročito JUL-a, uz zanemarivanje činjenice da niko iz tog pobjedničkog fronta i ne pomišlja da prihvati pripadništvo naše tzv. ljevice široj zajednici evropskih ljevih snaga. Biće interesantno, povodom ishoda albanskih izbora, vidjeti da li ćemo doživjeti od strane istih subjekata ponovo euforično nazdravljanje pobjedi zamišljenih saveznika.

Pobjeda albanskih socijalista, međutim, nikako se ne može pripisivati nekom ponovnom oživljavanju ljevičarstva, koje je svoje zvjezdane trenutke u Albaniji imalo u okviru njihove antifašističke borbe u toku Drugog svjetskog rata. Od svega toga ostala je samo razvijena partijska infrastruktura, i mali broj kadrova koji nije bio direktno kompromitiran svojom ulogom u poraženom i odbačenom režimu i njegovom partijskom, administrativnom i policijskom aparatu. Da je takvih ostalo ipak prilično i da su im se pridružili mnogi vjerujući u prononsirani zaokret prema kursu demokratskih sloboda, tržišne privrede, pravne države i vladavine ljudskih prava, pokazuju i rezultati vanrednih izbora od prošle nedelje.

Na te iste ciljeve pozivali su se, od stupanja na političku scenu, historijski svakako sa više opravdanja, i pripadnici Demokratske partije predsednika Saljija Beriše i drugih njemu savezničkih političkih partija. U trenutku njihovog stupanja na čelo državne vlasti, u albanskom društvu su ispoljena očekivanja brzih i korijenitih promjena koje će omogućiti vremenski dostižan prije-

laz u društvo blagostanja. Olako data obećanja vladajućih političkih snaga o brzom savladavanju naslijeđene zaostalosti i o prodoru prema prostorima evropske integracije, koja su dijelom i opravdana prijemom u Savjet Evrope i u Partnerstvo za mir, pojačala su veoma rasprostranjenu iluziju da će se željeni ciljevi dostići bez napora i žrtvovanja. Takvom raspoloženju doprinosio je i dosta živ priliv humanitarne pomoći zapadnog porijekla koji je Albaniju u cijeloj Istočnoj Evropi, doveo u prvi red primaoca pomoći, računato po glavi stanovnika. U isto vrijeme, Zapad je učinio veoma malo da podstakne pokretanje proizvodnje i provođenje nužne sistemske tranzicije koja bi omogućila strukturalne promjene i bolje korišćenje prirodnih resursa. Svi, za albanske uslove veliki sistemi, kao na primjer željezara u Elbasanu, i mnoge druge, obustavile su svaku proizvodnju, već prije nekoliko godina i do danas zvrje prazne.

U poljoprivredi, koja je u završnoj fazi režima Ramiza Aljije ipak uglavnom mogla da hrani stanovništvo osnovnim artiklima, a nešto od ranog povrća i agruma preostalo je i za izvoz, kroz proces reprivatizacije i dekolektivizacije, mogla je, istina, da bolje posluži onima koji su ponovo stupili u vlastite posjede, ali je presječen prtok tržišnih viškova. Značajnim, međutim, otvaranjem zemlje, otvoren je širok prostor za trgovinu i dijelom, također, za šverc.

Na socijalnom planu u poslednjih nekoliko godina došlo je do snažne socijalne diferencijacije. Na osnovu tzv. "sive ekonomije" i ordiniranog šverca, koji je posebno u vrijeme sankcija prema SR Jugoslaviji bio u velikoj meri usmjeren prema susjednim prostorima bivše Jugoslavije (Makedonija i Crna Gora), došlo je do, za albanske uslove, nečuvenog bogaćenja jednog relativno tankog sloja ljudi. U zemlji u kojoj još nedavne 1990. godine nije postojao doslovno ni jedan registrovan privatni automobil, uvezeno je nekoliko desetina hiljada vozila, najčešće sa različitih evropskih otpada. U još uvijek opstaloj praksi pune kontrole administracije u svim privrednim i finansijskim tokovima raspojasala se korupcija na svim nivoima i u svim oblastima privrednog života. To je prirodno stalno podgrijavao gnijev velike većine građana koji nisu bili obuhvaćeni talasom novog privredništva, a u isto vrijeme su izgubili onu siromašnu potporu izvjesnih ograničenih, ali stabilnih socijalnih garancija koje je pružao raniji staljinistički režim.

Snažno izražene socijalne tenzije su i u toku ranijih nekoliko godina dovodile do unutrašnjih nemira i sukoba. U zemlji u kojoj je smjena ranijeg komunističkog režima i uspostavljanje parlamentarnog višepartijskog sistema prošla, praktično bez ljudskih žrtava, sada su oko podjele humanitarne pomoći i prilikom provala u državna skladišta hrane počele da padaju glave u razmjerama koje su dovele do prve inostrane intervencije italijanskih policijskih snaga na zahtjev albanske vlade.

Sljedeći korak, u takvom privrednom i političkom sistemu u kojem je zakočen proces tek započete tranzicije, bio je, mislim, neizbježan, a nama u

vlastitom iskustvu dobro poznat.

U težnji da se od stanovništva prikupi što više od raspoloživih deviza stečenih prvenstveno švercom, a dijelom i putem doznaka iz inostranstva, počele su se stvarati tzv. "piramidalne finansijske institucije" koje su u suštini predstavljale samo, manje ili više vješto, postavljene mehanizme za pljačku. Naivno vjerujući u mogućnost brzog bogaćenja bez rada, veliki broj Albanaca nasjeo je ovoj podvali. Stoga je razumljivo da je neminovni kolaps ovih parafinancijskih institucija i bijeg njihovih manipulatora zajedno sa opljačkanim novcem u inostranstvo, izazvao žestoke reakcije pogođenog stanovništva. Kada se ima u vidu notorna činjenica da su i mnogi predstavnici vladajućih političkih krugova umiješali prste direktno ili preko korupcije u ovu otimačinu, prirodno je da je izazvani bunt ubrzo dobio i jasno izraženu političku ubojitost izraženu u sveopćim zahtjevima za smjenom režima, praćenim razaranjem svih njegovih i inače samo rudimentiranih ustanova.

Potpuni raspad svih važećih institucionalnih struktura, uključujući i redovne armijske jedinice i skladišta, doveo je do neopisive desiminacije uskladištenog oružja, do nivoa na kojem je svaki treći građanin Albanije došao u posjed različitih sredstava masovnog uništavanja. To je, na žalost, proizvelo i masovne sukobe u kojima je više od 1500 Albanaca izgubilo život, a još znatno veći broj je ponio trajne povrede.

Kakvu je dublju konotaciju moguće pripisati ovim dramatičnim i po posljedicama tragičnim događajima, kao i od međunarodne zajednice nametnutim vanrednim izborima? Mislim da ni u kojem pogledu ne može biti govora o lijevom ili bilo kojem drugom jasno označenom opredjeljenju albanskog političkog i biračkog tijela. U tom društvu u toku je još uvijek onaj proces političkog sazrijevanja koji će tek u doglednoj budućnosti stvoriti realan prostor za klasična politička usmjerenja i diferencijacije. Danas je snažan popularni bunt usmjeren, prije svega, prema hitnom i imperativnom zahtjevu za neodložnim društvenim promjenama. Nisu artikulirana preciznija utanačenja u pogledu pravaca željenog razvoja. Jasno je, međutim, da ne može biti mirenja sa nastavljanjem tekućeg nesnošljivog stanja.

Stoga će i prioritetan zadatak vlade koju će narednih dana formirati Nanosovi socijalisti, sami ili vjerovatnije u koaliciji sa još nekoliko manjih i njima bliskih stranaka, biti smirivanje unutrašnjeg stanja, obuzdavanje naoružanih i krajnje agresivnih bandi, posebno na jugu zemlje, i naravno, koliko to bude moguće, prikupljanje i evidentiranje razgrabljenog oružja. Tek nakon toga biće moguće prići fundamentalnim pitanjima izgradnji strategije ekonomskog i socijalnog razvoja usmjerenog ka izvlačenju Albanije iz krajnje zaostalosti i socijalnog kaosa u kojem se danas nalazi.

Da li će takav krupan i korijenit poduhvat biti moguć sa sadašnjim, ovim izborima stvorenim rasporedom političkih snaga, veliko je pitanje. Pri tome je sasvim nebitno da li će se pokušati sa modelom kohabitacije, ili će predsjed-

nik Salji Beriša izvršiti data obećanja o povlačenju u slučaju izbornog poraza njegove stranke. Po mojem mišljenju, prije se može očekivati, nakon neophodne unutrašnje konsolidacije, i formulisanja stvarnih programskih alternativa, da će tek novi izbori, za godinu ili godinu i po dana, stvoriti kompetentnu i operativnu političku konstelaciju sposobnu za suočavanje sa takvim historijskim izazovom.

No, to je naravno, stvar budućnosti. Ono što mislim da je važno naglasiti danas, jeste neosporna činjenica, da brza i temeljita stabilizacija, kojoj će sigurno doprinijeti direktnom materijalnom pomoći, kao i zadržavanjem multilateralnih oružanih snaga i ključnih faktora međunarodnih odnosa, nije samo u interesu građana Albanije, već također i svih zemalja iz njenog okruženja, uključujući i SR Jugoslaviju. Zato bi svaki mogući doprinos toj stabilizaciji bio ne samo znak spremnosti za normalne odnose susjeda, već, također, i pokazatelj ispravnog razumijevanja sopstvenog interesa.

Nаша Borba, 5-6. jul 1997.

Svi smo u dejtonskom ramu

Hrvatske vlasti nedavno su na gotovo spektakularan način izručile Haškom sudu grupu od deset osoba optuženih za ratne zločine. Zašto je hrvatska vlast u jednom relativnom kratkom periodu donela drugu takvu odluku i kakve su posledice tog izručenja?

- Mislim da se hrvatski vrh na čelu sa gospodinom Tuđmanom na ovaj postupak nije odlučio zato što je najedanput osetio da je potrebno da svi optuženi za ratne zločine treba da budu privedeni Hagu, već da je to reakcija na pritisak kojem su te vlasti bile izložene. Pritisak je, kao što je poznato, bio snažan i sadržao je ne samo komponentu javnog i političkog diskvalificiranja karaktera i prirode režima, nego je sadržao takođe i neposrednu pretnju da će i finansijske posledice po Hrvatsku biti nepovoljne. Kao što se moglo videti, na taj pritisak je hrvatski vrh reagirao veoma promptno. On će, pretpostavljam, i u budućim prilikama, kada pritisak bude dovoljno razvijen na sličan način postupati iako, dakako, time nije rečeno da će biti pokriveni, da tako kažem, svi ljudi koji su na teritoriji Republike Hrvatske i takozvane Herceg Bosne suspektibilni za te zločine.

Kako će se ovakav potez odraziti na budući unutarnji status hrvatskih vlasti, posebno u kontekstu javnog mnjenja, s obzirom na to da se radi o izruženju dojučerašnjih heroja?

- Tu treba imati u vidu da glavnina izručenih nisu Hrvati iz Hrvatske već iz Bosne i Hercegovine, a znamo da tuđa rana boli manje nego vlastita. Ono što je, međutim, važnije, jeste ranjivost hrvatskih vlasti u pogledu budućih pritisaka. Ja mislim da je u Hrvatskoj ovo pitanje uvek povezano sa idejom i pozicijom tisućljetnog sna o sopstvenoj državi. Tuđman sa tom argumentacijom još uvek ima izvesnog prostora za delovanje. Drugo, onaj bolji dio opozicije u Hrvatskoj, kao što je HSLS sa Gotovcem na čelu, pa na neki način i Račanov SDP, koji je izrastao u dosta značajnu političku snagu, neće napadati Tuđmana sa ovog stanovišta. Mislim da će reakcija biti snažnija u Tuđmanovoj stranci, u ekstremnom krilu HDZ-a, a Tuđman je, što se toga tiče, razvio određenu veštinu da kontroliše i te ekstreme, nacionaliste i šovinate profašističke ili neofašističke orijentacije. Mislim da ovaj čin neće ozbiljnije ugroziti Tuđmanove pozicije u Hrvatskoj.

Jugoslavija je odavno doživela pritisak s kojim je Tuđman tek nedavno

suočen. Ostao je spoljni zid sankcija i procene međunarodne zajednice da predsednik SRJ, Slobodan Milošević, ne sarađuje dovoljno u ostvarivanju Dejtonskih sporazuma. Da li u perspektivi ovde možemo očekivati poteze slične Tuđmanovim ili status quo može da traje i sto godina?

- Gospodin predsednik je na početku uvođenja sankcija rekao da Jugoslavija može pod sankcijama da živi hiljadu godina. Mislim da je kasnije ipak preispitao tu ocenu. Nesporno je da u SRJ, odnosno u Srbiji, žive barem tri osobe optužene za ratne zločine, general Mrkšić, pukovnik Šljivančanin i još jedan oficir, čini mi se oficir Radić. Mislim da oštrica pritiska sa strane međunarodne zajednice, a pre svega SAD, nije osobito zaoštrjena kada je reč o ovoj trojici. Njima možemo dodati i jedan broj ljudi koji nisu, koliko je javno saopšteno, optuženi za ratne zločine, a koji sigurno spadaju u tu kategoriju - od Arkana do samog predsedničkog kandidata Vojislava Šešelja. Mislim da iz sveta, što se tiče ovih osoba, nema jačeg pritiska prema Miloševiću, iz prostor razloga što je središte pažnje međunarodne zajednice na izručenju optuženih za ratne zločine iz BiH, to jest, kada je o Beogradu reč, iz Republike Srpske. U prvom redu mislim na Karadžića i generala Mladića i još jedan broj ljudi koji su imali prominentnu ulogu u tragediji, koju su dobrim delom sami izazvali i vodili. Time se, međutim, ne briše pitanje odgovornosti što se tiče osoba optuženih za ratne zločine koji žive u Srbiji.

Vidite li ikakvo razrešenje te vrlo komplikovane situacije sa izručenjem Karadžića i generala Mladića?

- Pre svega, uopšte ne vidim mogućnost sređivanja prilika u BiH bez privođenja ratnih zločinaca. To se odnosi na srpsku, ali isto tako na muslimansku i na hrvatsku stranu. Jer, to je trauma koja se mora ukloniti, ili, bolje rečeno, izvor te traume mora biti uklonjen. Potpuno je neizbežno da će se i Karadžić i Mladić i svi drugi, pre ili kasnije pojaviti u Hagu. Više je pitanje koja će metodologija biti primenjena. Tamo sigurno ima oružanih snaga koje bi mogle da sprovedu i obezbede izručenje. S druge strane, oni se jako čuvaju situacije u kojoj bi došlo do većeg broja žrtava inostranih snaga, a nisam baš siguran da bi broj žrtava na srpskoj strani bio kriterijum koji bi mogao da na njih utiče. Prema tome, oni će sigurno nastojati da te operacije izvedu na što bezbedniji način. Mislim da će ih izvesti pred sud, u to sam sasvim siguran.

Da li nova kooperativnost Biljane Plavšić u odnosu na međunarodnu zajednicu i razlaz sa paljanskim krugom uvodi u neku vrstu pripreme javnog mnjenja na neminovnost izručenja?

- Moguće je i to, naravno, iz prostog razloga što onda postoji neko uporište na koje se može u pogledu sprovođenja Dejtonskog sporazuma osloniti. Sve je, zapravo, u kontekstu sprovođenja Dejtonskog sporazuma, uključujući i privođenje ratnih zločinaca. Iskreno rečeno, ne mislim da je međunarodna zajednica, ili njeni ključni faktori, u jednom trenutku rekla, e, sad ćemo mi podržati gospođu Plavšić. Pre svega, desio se sukob unutar tog, inače, tvrdog

jezgra velikosrpske politike u BiH, a njemu je bez sumnje pripadala i gospođa Plavšić. Na tu osnovu se nadovezuje očekivanje Kontakt-grupe da će u tim okolnostima moći naći uporište koje će potom biti efektivno.

Kada se radi o Dejtonskom sporazumu, pored optuženih za ratne zločine, koje su ostale najbitnije obaveze SRJ, odnosno potpisnika, gospodina Miloševića?

- Gospodin Milošević ima dva skupa, ili dva kruga obaveza. Jedan je, dakako, vezan za Dejtonski sporazum, a to je pre svega staranje i podrška povratku izbeglica. Bez povratka izbeglica u značajnijem broju ne bi bilo šanse za obnavljanje multietničke i multikonfesionalne Bosne i Hercegovine. A to je sadržano u Dejtonskom sporazumu. To je ključna obaveza i ona predstavlja uspostavljanje i normalno komuniciranje centralnih organa BiH kao jedinstvene zemlje. To bez daljega znači i obezbeđivanje slobode kretanja, što je obaveza svih strana, ne samo srpske. U tom smislu se očekuje Miloševićev pozitivan i konstruktivan prilaz. To je jedan krug. Drugi krug se ne tiče BiH i Dejtonskog sporazuma, već Srbije. Središte spoljnog zida sankcija je u većoj meri vezano za prilike u Srbiji. Tu kao središnju tačku vidim Kosovo i demokratsko razrešenje kosovskog pitanja. Na to se nadovezuju, kao šira tačka, pitanja tranzicije, a to znači pitanja ekonomskih reformi, političke demokratizacije i zaštite ljudskih prava na celoj teritoriji Srbije, sa posebnom osetljivošću na ona područja gde je jače izražen mešoviti karakter stanovništva. Mislim na Vojvodinu, Kosovo i Sandžak.

Da li vlasti u Srbiji prave u tom smislu bilo kakav pomak, imaju li barem viziju rešenja problema na Kosovu?

- Mislim da tu vizija manjka. Manjka pogled u budućnost zasnovan na jednoj ozbiljnoj i delotvornoj političkoj orijentaciji. Ima, naravno, signala da će doći do izvesnog pomaka u pogledu primene ugovora o školstvu, koji su još pre gotovo godinu dana potpisali Milošević i Rugova. To je upravo sada u toku i za nadati se, da će do toga zaista i doći i da će na taj način do izvesne mere biti denfana tenzija koja raste na Kosovu, naročito među mladim ljudima. Među mladim ljudima na Kosovu je, čini mi se, sada prisutan jedan revolt protiv vlasti u Beogradu i Miloševićevog režima. Ali, do izvesne mere je prisutno i nezadovoljstvo politikom koju zastupa Rugova, a kojoj se prigovara da je kroz koncepciju nenasilnog otpora, dakle gandijskog stava, u suštini bila neefikasna. Taj je spor nešto što će sami Albanci morati među sobom da razreše. Ono što se manje spominje, a za šta ja mislim da je centralno, jeste neprekinuti nivo represije srpske, ili srbijanske vlasti, dakle represije koju Beograd neprekidno vrši na teritoriji Kosova. Upravo ovih dana čitam u novinama da se ponovo priprema suđenje za dvadesetak ljudi i da će uskoro započeti. To je, ne znam više, koji u nizu procesa kojim se dvadesetak ili dvadeset pet ljudi šalje na dugoročne vremenske kazne, dok se istovremeno na Kosovu za Albance svaki kontakt sa vlašću, bilo to produženje vozačke ili saobraćajne dozvole, ili neke

potvrde za dete u školi, uvek završava jednom vrstom šikane i maltretiranja od strane nadležnih organa. To je nesreća koja veoma sužava mogućnost bilo kakvog dijaloga, a dijalog je jedini put za nalaženje demokratskog rešenja.

Da li u akcijama sadašnje diplomatske postave na čelu sa ministrom Milutinovićem ima nekakve težine, ili pak pomaka na planu popravljavanja pozicija Jugoslavije u svetu?

- Jugoslavija nema normalnu diplomatsku komunikaciju sa svetom, što je, naravno, razumljivo i stoga što je suspendovan, zaleđen njen status u većini međunarodnih organizacija, a što je u velikoj meri posledica ne samo sankcija. Sankcije su, na kraju krajeva, završile. Prije svega, to je, po mom osećanju, posledica jednog tvrdoglavnog, upornog insistiranja na takozvanoj politici kontinuiteta koja bi trebalo da obezbedi preostalim dvema republikama bivše SFRJ pravo da one, baš one, predstavljaju u svakom pogledu ulogu bivše Jugoslavije. To, naravno, nije moguće i ne može biti međunarodno prihvaćeno, pa je prema tome to insistiranje na poziciji koja u sebi sadrži ideju poraza.

Otkuda toliko insistiranje na kontinuitetu?

- Tu se vraćamo na ono ključno i prvobitno pitanje, a to je pitanje odgovornosti za rat i za svu tragediju koja je tako žestoko potresla područje bivše Jugoslavije i koja je dovela do gubitka stotine hiljada ljudskih glava, do egzodusa blizu tri miliona izbeglica, do poremećaja ogromnih razmera. Teza da su Srbija i Crna Gora obezbeđivale kontinuitet, a da su svi drugi išli u separatizam nekako se zgodno uklapa u drugu tezu da stoga oni nose i odgovornost. Mislim da to ne može i neće proći. Ono što bi jugoslovenska spoljna politika mogla da napravi je da odgovori svojim obavezama o kojima smo govorili. Ne mislim da bi je u tom slučaju neko baš terao da stane ispred šaltera u Ujedinjenim nacijama, Međunarodnom monetarnom fondu, Svetskoj banci, itd., i da se sa šaltera očekuje prijem. Mislim da bi se lako moglo naći rešenje koje bi bilo pragmatično i koje bi Jugoslaviji moglo omogućiti da zauzme mesto koje joj inače prirodno pripada. Jugoslavija, naravno, pripada ne samo Evropi, njenom jugoistoku, već i međunarodnoj zajednici. Nisam siguran da način delovanja spoljne politike danas daje nade da će se ti zadaci u nekom razumnom roku realizovati. Naravno, kreacija spoljnopolitičkog nastupa nije u samom Ministarstvu spoljnih poslova. Znamo ko tu spoljnu politiku vodi, čak i u vreme kada je bio na čelu Republike Srbije, a ne federalne Jugoslavije. To je njegovo delo i oni koji rade u spoljnim poslovima izvršavaju njegove naloge. Takođe, mislim da je opasno da se u javnom mnjenju stvaraju iluzije. Gospodin Milutinović je nedavno bio desetak dana po kuloarima Ujedinjenih nacija i to treba otvoreno reći. On je bio u hodnicima UN. Ja tu zgradu znam, jer sam često tamo dolazio u nekim ranijim vremenima i znam dokle on može da stigne - do hodnika i do "launge of delegates" (prostorije za odmor) gde može da popije viski. On ne može da ide u zvanične prostorije. Mislim da se

nepotrebno u našoj javnosti stvara utisak da je to vrlo živa i dinamična komunikacija koja je sadržajna i koja otvara perspektive razvoja odnosa na svim područjima. Mislim da je glavni motiv (Milutinovićevih) sagovornika u tome da čuju šta trenutni jugoslovenski ministar ima da kaže u objašnjenju jugoslovenske pozicije i taj interes njegovih sagovornika je prirodan. Drugo, a to je ovde dosta zloupotrebjeno u javnom prezentiranju, svet ima interes da sarađuje sa jednim prostorom na kojem živi deset miliona ljudi, sa prostorom koji ima takvu geostratešku poziciju kakvu ima i koji je imao određenu ulogu u međunarodnim odnosima, koja apsolutno nije za potcenjivanje. Ta komponenta je trajna i to se neće menjati. Međutim, čini mi se isto tako da taj svet predstavnika zemalja sa kojima se Milutinović sreo, isto tako kažu, a to ne čujemo, da svi očekuju da će i u Srbiji doći do promena. Jer, ako su promene u jednoj Bugarskoj, Rumuniji, pa i u jednoj Albaniji nastupile i u toku su, onda je teško pretpostaviti da bi se svet mogao miriti sa cementiranjem situacije kakva vlada u Srbiji. Mislim da rezultati poslednjih izbora posebno učvršćuju tu bojazan da se Srbija nalazi na jednom opasnom kursu koji je neprijatan za njeno okruženje, ali tragičan za nju samu. Neće okruženje stradati od toga što u Srbiji nema demokratije i nema zaštite ljudskih prava, i što nema ekonomske reforme. Svetu će to smetati, ali on zbog toga neće stradati. Zbog toga će stradati ljudi u Srbiji.

Postoji li u opoziciji u celini, a posebno u građanskim općijama, a onda i u stranci kojoj Vi pripadate, bitno drugačija vizija o povratku Jugoslavije u međunarodne institucije i da li je ona u tim krugovima jasno definisana?

- Na žalost, mislim da nije. U slučaju boljeg definisanja tog historijskog zadatka verovatno bi i ishod izbora mogao biti drugačiji. Mislim da su Srbija i Beograd na jedan dramatičan način demonstrirali u toku zimskih meseci demokratski potencijal koji je zaista zadivio svet i međunarodnu zajednicu, i pokazali da u Beogradu, Čačku, Kragujevcu, Nišu, Kraljevu, Novom Sadu, i drugim gradovima u Vojvodini, i dalje, postoje ljudi koji imaju sposobnosti da evropske misli, koji imaju jednu meru decentnosti, koji su sposobni da komuniciraju mentalno i politički sa svetom. Bojim se da je taj potencijal zloupotrebljen. On nije do kraja odigrao svoju političku ulogu. On, međutim, nije izgubljen i nalazi se, ili krije, bolje rečeno, u onih pedeset odsto građana ili birača koji nisu izašli na izbore. A to, ipak, nije mali broj ljudi koji su na taj način demonstrirali svoj politički stav. Jako greše oni u političkim strankama koji su se zalagali za bojkot ukoliko misle da svih tih pedeset odsto pripada njihovoj kontroli. To nije tačno. Međutim, u Srbiji ima političkih stranaka, a među njima je i Socijaldemokratska unija u kojoj ja djelujem, mislim da je to sigurno Građanski savez Srbije, zatim jednim delom članstvo SPO i Demokratske stranke, koje to shvataju. Postoje, dakle, snage koje bi bile sposobne da se suoče sa tim velikim zadatkom demokratskih promjena. Ono što se obično zaboravlja je, da se u Srbiji značajan dio snaga okrenutih prema

budućnosti i promjenama nalazi van političkih partija, u različitim nevladinim organizacijama, u udruženjima građana, u humanitarnim, mirotvoračkim i sličnim organizacijama. Ta se snaga potcenjuje i od strane političkih partija, iako ona nosi značajan potencijal. Iz tog sklopa treba očekivati sa nekom nadom i poverenjem u budućnost nailazak novih snaga. Apsolutno, njima pripada budućnost. Ali, mislim veoma i na sindikalni pokret, na primer, na onaj dio sindikalnog pokreta koji je nezavisan i koji se, korak po korak, probija na javnu scenu i koji će, po mom mišljenju, u uslovima jedne sveopšte pauperizacije položaja građana u Srbiji i jedne besperspektivnosti, u takvoj jednoj katastrofi, moći da odigra značajnu ulogu. Mislim da će sindikat "Nezavisnost" nastaviti sa svojim rastom koji je u toku.

Prema mnogim mišljenjima, međunarodna zajednica, ili pak institucije za to zadužene, ne pomažu dovoljno demokratske i opozicione snage u Jugoslaviji. Da li to smemo da tvrdimo i da li je ta pomoć, s obzirom na iskustva istočnih zemalja presudna?

- Teško da bih mogao kvalifikovano da kažem da li je presudna, ali da je nema dovoljno, to je sasvim sigurno. Vidite, mi smo imali jedno proleće 1997, kad se činilo da je ceo svet jako uzbuđen u težnji da podrži Koaliciju "Zajedno". Znamo da je bilo mnogo govora u pogledu pojedinih sredstava javnog informisanja, koja će, kao, dobiti veliku podršku. Mislim da se to nije u dovoljnoj meri realizovalo. Ja se nadam da će možda rezultati ovih izbora tu poruku učiniti jasnijom, da bez podrške nezavisnim sredstvima informisanja - ne govorim o političkim partijama, ja govorim o nezavisnim sredstvima informisanja - da je bez te podrške, koja bi ipak morala imati element stabilnosti, teško očekivati da dođe do dramatičnih promena na političkoj sceni u Srbiji. To je prije svega zato što režim kontroliše veoma snažna sredstva informisanja, počev od televizije, do tako moćnih kuća kao što je *Politika*, sa tako poznatom tradicijom u srpskom narodu, koja nije za potcenjivanje i zanemarivanje. Prema tome, ja mislim da je taj razvijeni svet ponešto još dužan da pokuša pomoći. Kad o tome govorimo, ja ne razmišljam "beogradcentrično". Takvu podršku zaslužuju glasila i u Novom Sadu i u Prištini, Nišu, Kragujevcu, dakle svugde gde ima iskrenja koje bi moglo da deluje u pravcu rađanja jednog jačeg demokratskog talasa.

Zašto kod nas, za razliku od drugih zemalja Istočne Evrope, nisu moguće velike koalicije i snažno potiskivanje pojedinačnih interesa zarad pokreta koji se potom preobražava u vlast?

- To je, naravno, središnje pitanje cele naše situacije. Mislim da smo mi ipak ušli u ono što danas možemo zvati višepartijskim ili parlamentarnim demokratskim životom u uslovima u kojima nije došlo do diskontinuiteta političke vlasti. Mi smo jedini takav primer u celoj istočnoj Evropi. Svugde je došlo do diskontinuiteta, do pada ranije vlasti. To se desilo i u Albaniji, gde je režim bio možda najtvrdi od svih komunističkih režima. Kod nas se to nije desilo.

Cijela infrastruktura kod nas ostala je u rukama reformisanog SKS koji je prosto prerastao u sadašnji vladajući SPS. Tome još treba dodati jednu posebno virtuelnu dimenziju koju nosi gospođa Mirjana Marković, sa tim levičarenjem koje u celom svet podseća jedino na režim Fidela Kastro. Tu ja ne vidim druge paralele. I pored toga što smo mi imali nasleđe koje nije usporedivo sa Kubom i Severnom Korejom, mi danas dolazimo u stanje koje sve više liči na te pozicije. A to je neprirodno za naša mjerila.

Da li je u međunarodnoj politici Jugoslavije ostalo nešto od velikih tema predratne diplomatije SFRJ, na primer u vezi sa nesvrstanimima?

- Mislim da nije. Što se tiče nesvrstanih, ceo prostor bivše Jugoslavije je više nego mi, više nego Srbija i SRJ, održao neku vrstu odnosa sa Pokretom nesvrstavanja. To su učinili Slovenci i Hrvati i Bosanci i Makedonci. Svi su tu u nekom promatračkom statusu. Mi nismo sudelovali u tome. A nisam siguran i da bi baš jako dobro bili primljeni u tom krugu, imajući u vidu značaj arapskih zemalja, a njih je skoro šezdesetak, i njihovu veoma kritičku procenu onoga što se Muslimanima desilo u Jugoslaviji. Naravno, ta opcija nije zatvorena. Mislim da postoji nivo izvesne spremnosti da se Jugoslaviji izvestan status omogući, iako je to danas donekle kontradiktorno sa najavljenom orijentacijom približavanja evropskim integracijama. To ne isključuje jedno drugo, ali se mora dati jasan račun - šta hoćeš, gdje i na kojoj strani.

Kako procenjujete perspektive saradnje između zemalja bivše Jugoslavije? Neke od njih su ratovale, rat je završen i nedavno je prohujao jedan talas obnovljenih priča o nekoj vrsti makar ekonomske integracije na Balkanu, odnosno na prostoru bivše Jugoslavije.

- To je, naravno, veoma relevantno pitanje. Ja bih lično mogao da se ubrojim u kategoriju takozvanih jugonostalgičara, utoliko što mi je žao da se Jugoslavija raspala. Naročito mi je žao što se raspala uz tolike žrtve. S druge strane, apsolutno ne verujem u mogućnost reintegracije tog prostora u državno-političkom smislu. Stoga je još važniji zahtev i obaveza, ako smem tako da kažem, da se radi na normalizaciji i uspostavljanju normalnih dobrosusedskih odnosa koji će uključivati i ekonomsku saradnju za koju inače ima mnogo sasvim evidentnog interesa kod poslovnih ljudi sa svih strana. Normalizacija znači otvaranje komunikacija u domenu saobraćaja, olakšavanje putovanja, mogućnost susreta porodica. Niko još nije ozbiljno izračunao koliki je broj ljudi na prostoru bivše Jugoslavije porodično pogođen raspadom zemlje, onih koji imaju rođake i prijatelje na drugoj strani. To je cilj kojem treba težiti i čini mi se da je to shvaćeno od vodećih međunarodnih faktora koji svima nama poručju - gospodo, vi ne možete ići u evropske integracije noseći prtljag neraščišćenih unutarjugošlovenskih, balkanskih svađa i antagonizama. Mislim da će Slovenija najlakše sama ući u evropske integracije, a za sve druge ovo vredi, kao i za naše spoljne susede.

Kakve su sadašnje pozicije Socijaldemokratske unije u kontekstu ovih i

unutrašnjih zbivanja?

- Mi smo još uvek mala partija koja traži svoje mesto u jednom dosta osporavanom prostoru. U Srbiji je registrovan veliki broj partija koje na neki način nose ime socijaldemokratije, uključujući i generalsku verziju socijaldemokratije koja, inače, u svetu i u Evropi nije poznata. Mi smo mala partija, ali sa konceptom koji mislim da nudi perspektivu, i sa jednom sjajnom mladom generacijom. U sastavu SDU postoji veoma borbeni i sposoban kontingent mladih ljudi koji su u vrijeme studentskih događaja u Beogradu do današnjih dana odigrali veoma krupnu ulogu i upravo njihovo prisustvo je garancija da će se to dalje razvijati. S druge strane, jako nas često optužuju za mondijaliste i tako dalje. SDU nema materijalnih sredstava u usporedbi sa nekim partijama koje su na javnoj sceni u Srbiji i mi nastojimo da to prevladamo. U konceptu, koji je SDU razvio u sklopu spoljnopolitičke materije, sadržana je i ideja normalizacije odnosa na teritoriji bivše Jugoslavije. Mislim da je SDU demonstrirao sposobnost da razgovara otvoreno i prijateljski sa nama bliskim partijama u Sloveniji i u Hrvatskoj, kava je SDU profesora Branka Horvata. Isto tako, u BiH postoje dve socijaldemokratske partije, s kojima možemo dobro da razgovaramo, kao i sa socijaldemokratima u Makedoniji, i, dakako i pre svega, sa Socijaldemokratskom partijom u Crnoj Gori. To daje jedan prostor koji je ohrabrujući. On, naravno, nije odlučujući. Osnovno je pitanje da se politička platforma na kojoj mi stojimo ponudi građanima Srbije na način koji bi bio uverljiv. U tome verovatno nismo imali dovoljno uspeha do sada ali ćemo sa tim naporima nastaviti i verujem da predsednik SDU, profesor Žarko Korać, koji spada sigurno među one intelektualce u Beogradu i Srbiji koji su časno prošli celu ovu ratnu kataklizmu, i krug oko njega daju nekog osnova da čovek očekuje uspeh.

Intervju: Sanja Ćosić,
Nezavisni vojvođanski građanski list,
Novi Sad, oktobar 1997.

Moramo u svet i sa svetom

Novak Pribićević, sada potpredsednik SDU, više decenija službovao je u diplomatiji. Bio je dva puta ambasador u Austriji i u Albaniji i pomoćnik ministra inostranih poslova. Ostavku na tu funkciju podneo je 1991. godine.

Gospodine Pribićeviću, kako vidite aktuelni sukob Banja Luka - Pale?

- U središtu ovog sukoba, po mom mišljenju, nije pitanje odnosa prema kriminalu. Kriminal jeste rak koji razjeda ukupno tkivo RS, ali to i nije neki novum koji se tek od skoro pojavio. Središnja stvar u tom sukobu je činjenica da je Biljana Plavšić potpunije shvatila da komunikacija RS sa ključnim faktorima međunarodne zajednice mora biti zasnovana na spremnosti da se realizuje Dejtonski sporazum. Vrh na Palama izgubio je osećanje realnosti i krivo tumači poruke iz sveta, a svoje tvrdoglavo odbijanje objašnjava borbom za srpski nacionalni interes. U stvari, posredi je najdirektnije ugrožavanje tog interesa i za to se moraju povući konsekvence.

Otkuda, po Vama, promena u stavovima Biljane Plavšić?

- Biljana Plavšić pripadala je tvrdom jezgru rukovodstva RS i bila je možda najekstremnija u njemu. Ali, od kada deluje na funkciji predsednika RS, verovatno je bila u poziciji da bolje sagleda šta se mora učiniti da bi se uspostavila komunikacija sa svetom. Tvrdoglavo opstruiranje sa Pala zaustavilo je mnoge oblike ekonomske i humanitarne pomoći RS. Biljana Plavšić je odgovornije procenila koji su stvarni interesi RS.

Da li je ovaj sukob u funkciji konačnog uklanjanja gospode Karadžić i Mladića i njihovog isporučivanja Haškom tribunalu?

- Ne može se više govoriti o uklanjanju Karadžića i Mladića. Oni su već uklonjeni sa političke scene i njihov odlazak u Hag je samo pitanje vremena. Nisam siguran da je tekući sukob moguće vezati za njihovo izručenje. Ali, nema ozbiljne nade za stabilizaciju stanja u BiH dok su na vlasti vrhuške nacionalnih partija. Ti ljudi bili su nosioci rata i tek kada na scenu stupe snage koje nemaju nacionalni barjak kao jedini, već imaju razumevanja i za druge demokratske tekovine i načela, tek onda možemo očekivati da će BiH moći da se konstituiše kao stabilan državni organizam.

HAG IMA REČ

Kako Vi vidite ličnost Radovana Karadžića?

- Radovan Karadžić ima ogromnu odgovornost za ono što se dešavalo u BiH, počev od hiljadudnevne opsade i bombardovanja Sarajeva, preko etničkog čišćenja, do Srebrenice i Žepe. Za takve stvari mora se odgovarati. Naravno, nije na meni da procenjujem pravne kvalifikacije. To će uraditi sud u Hagu. Ako Radovan Karadžić misli da je sledio nacionalne interese Srba, nema bolje prilike no da to dokaže u Hagu.

Kako vidite funkciju Haškog tribunala?

- Haški tribunal je izraz čvrstog ubeđenja vodećih faktora u međunarodnoj zajednici da bez kažnjavanja ratnih zločinaca nema perspektive za vraćanje međusobnog poverenja i međuetničke tolerancije. Haški sud može da koristi pre svega ljudima na našem prostoru da se izbegne model kolektivne krivice pojedinih naroda, ako hoćete, pre svega srpskog naroda.

Zašto su pred Haškim tribunalom optuženi samo bivši srpski rukovodioci?

- Sve će doći u svoje vreme. Danas je pred Hagom više optuženih Hrvata, nakon ove grupe od deset ljudi koji su tamo otišli. Treba pustiti Haški tribunal da radi i dati mu vremena da sredi dokazni materijal koji mu stoji na raspolaganju.

Čini li Vam se da je zvanični Beograd počeo da podržava Biljanu Plavšić?

- Mislim da se zvanični Beograd još nije jasno i nedvosmisleno opredelio. Samo par dana pre intervjua u kome je gospodin Milošević kazao da Krajišnik treba da se povuče, gospođa ministarka sa Pala u MPC je dobila priliku da histerično diskvalifikuje prisustvo međunarodne zajednice u RS i BiH. Ima i drugih signala koji govore da Slobodan Milošević nastoji da zadrži uverenje da je on i dalje faktor među bosanskim Srbima i da bez njegove saradnje nije moguće očekivati da se stvari ozbiljnije pokrenu u ključnom pitanju, a to je realizacija Dejtonskog sporazuma.

NETAČNO

Koliko su sredstva koja SAD koriste demokratska?

- Oni koriste sredstva koja donose rezultate, najmanje su skupa ona sredstva koja nisu nasilna. Nasilje ugrožava ne samo građane BiH, nego i vojnike SFOR-a, pa dakle i SAD. Ne mislim da je tačna teza da SAD kao jedina supersila besomučno i nekontrolisano primenjuju svoju moć na RS. Ne vidim zašto bi to bio interes SAD. Oni primenjuju kompilaciju sredstava - pritisak kad druga sredstva ne daju rezultate i šargarepu kao odavanje priznanja za kooperativnost, a sve u cilju sprovođenja Dejtonskog sporazuma.

Zbog čega je Radovan Karadžić u jednom trenutku izgubio podršku

Slobodana Miloševića i zvaničnog Beograda?

- Slobodan Milošević ne samo da je podržavao politički i vojni napor vrha RS, nego je kroz koncept "svi Srbi u jednoj državi", on na tom projektu izgradio svoju popularnost i ovde u Srbiji i u RS i u RSK. Mislim da je u jednom trenutku bio suočen sa rastućim otporom međunarodne zajednice i sa njenom nespremnošću da prihvati nasilno uspostavljanje ovog koncepta. Tada je Slobodan Milošević pokušao da svoju raniju ulogu zameni ulogom mirotvorca. Pri tome, mislim da Milošević nije konačno odustao od, barem delimične, realizacije projekta Velike Srbije putem održavanja predsudnog uticaja u RS.

Koji su, po Vama, ciljevi SAD u RS i BiH?

- SAD su glavni projektant Dejtonskog sporazuma. Kao što znate, Dejtonski sporazum nije rezultat pregovora među zaraćenim stranama, jer se pokazalo da tim putem ne može da se postigne mir. Neosporno je da ovaj sporazum mora biti sproveden, a to podrazumeva celovitu BiH, uz ona ustavna rešenja koja se tiču oba entiteta. U Kongresu i javnosti SAD prisutan je pritisak da se američke oružane trupe povuku iz BiH. To povlačenje je teško zamisliti bez stabilizacije političkih i bezbednosnih prilika. Američki interes je u toj stabilizaciji i oni će izraziti spremnost da je podrže i političkim i materijalnim sredstvima.

Intervju: C. V.
24 časa, oktobar 1997.

Jugoslavija je glavni problem, a ne ključni faktor Balkana

Novak Pribičević je u jugoslovensku diplomatiju ušao kao vrlo mlad, da bi postao jedan od naših najcenjenijih ambasadora u svetu. Nezadovoljan vođenjem državne spoljne politike, prerano je prekinuo diplomatsku karijeru. O Osimskim sporazumima za koje je najzaslužniji, stanju u današnjoj jugoslovenskoj diplomatiji, Samitu balkanskih zemalja na Kritu i predstojećim predsedničkim izborima Novak Pribičević govori za Demokraciju

- U Jugoslovenskoj diplomatiji sam kao vrlo mlad, sticajem okolnosti, vršio vrlo odgovorne dužnosti. Radio sam u jednom malom timu koji je tada vodio tajne pregovore, koji su zatim doveli do poznatih Osimskih sporazuma 1975. godine. To smo radili Boris Šnuderl i ja sa grupom saradnika. Ti pregovori su imali, sa stanovišta tadašnje Jugoslavije, veliki značaj, utoliko što su konačno skidali sa liste nerešenih pitanja to famozno razgraničenje između bivše zone A i zone B Slobodne teritorije Trsta. Oni su definitivno ustanovili tadašnju jugoslovensko - italijansku, a danas slovenačko - italijansku granicu na način koji je bio prihvatljiv za obe strane. Istovremeno, taj sporazum ima značaja utoliko što je postignut u godini kada je donet Helsinški završni dokument, tj. Finalni akt u Helsinkiju koji je utvrđivao principe nepovredivosti granica. Pojavio se kao anticipacija dve zemlje različitih međunarodno-političkih statusa i različitih sistema koji su uspele, da autonomno, jedna sa drugom, reše jedan složeni, osetljiv istorijski problem. Sa tog stanovišta meni je i danas drago da je taj napor uspešno završen. Žao mi je kada se sada, od pojedinih krugova sa italijanske strane osporava sam sadržaj Osimskih sporazuma.

Relativno rano ste izašli iz diplomatije s obzirom na bogatu karijeru.

- Nakon što sam se vratio sa mesta ambasadora u Tirani, krajem 1990. godine, postavljen sam na mesto pomoćnika, tada se to zvalo saveznog sekretara, pomoćnika ministra spoljnih poslova, gde sam bio odgovoran za sektor multilaterale. Krajem sledeće godine dao sam ostavku kao izraz protesta prema tendenciji koja je vladala na našim prostorima i uspostavljenom režimu Slobodana Miloševića, a to je da se ratnom opcijom rešava pitanje položaja Srba u Hrvatskoj i konstituisanje Bosne i Hercegovine. Bio sam uveren da će

takva politika dovesti do katastrofe i da je to anticivilizacijski i antiistorijski način rešavanja problema. Dao sam ostavku i napustio službu.

Ko je tada bio ministar inostranih poslova Jugoslavije?

- Jednako u odlasku kao i ja, ministar spoljnih poslova Jugoslavije je bio Budimir Lončar.

Kako Vam danas izgleda jugoslovenska diplomatija i ko zapravo vodi spoljnu politiku?

- Jugoslovenska diplomatija je doživela profesionalni i moralni pad. Kvalitetni ljudi su ispustili službu spoljnih poslova, a došli su neki novi, potpuno nepoznati. Međutim, središnje pitanje nije u izboru ljudi, već u kvalitetu i karakteru politike. To Ministarstvo, koje je moralo da doprinosi u izgrađivanju jednog spoljnopolitičkog doprinosa, to nije činilo u onoj meri u kojoj je to neophodno. Poznato je da je spoljna politika u rukama jedne ličnosti na našim prostorima. Mislim da u tom Ministarstvu nisu učinili taj profesionalni napor, nisu dali doprinos koji bi se svodio na to da se ukaže na stvarne istine o složenim odnosima koje imamo u svetu. To se stalno ponavlja do današnjeg dana.

Sada se Samit zemlja jugoistočne Evrope na Kritu prikazuje kao veliki uspeh srpske, odnosno jugoslovenske spoljne politike u kome je Jugoslavija navodno, igrala ključnu ulogu. To nije tačno, jer su Srbija i Jugoslavija više glavni problem balkanskog prostora, nego što su ključni faktor na tom terenu. Ne samo sredstva javnog informisanja, nego bi i diplomatija ovom narodu konačno trebalo da kaže istinu o tome.

S obzirom da je dobro poznato da među pojedinim balkanskim zemljama već decenijama postoji netrpeljivost, zašto su se, premijeri i predsednici ovih država odlučili da ipak upriliče ovaj susret?

- To je jednim delom rezultat izvesnog pritiska iz sveta, kruga Evropske unije i transatlantskih zemalja, SAD-a. Oni stalno upućuju poruke balkanskim zemljama, koje su doduše različitih statusa, o potrebi izgrađivanja regionalnog, tolerantnog međusobnog odnosa. Te inicijative se svode na bazičnu postavku da jugoistočni deo Evrope pripada evropskom, ne samo geografskom, već i političkom i ekonomskom prostoru. Međutim, tu je i poruka da će učešće tog dela Evrope u integracionim procesima na ovom kontinentu biti znatno otežan dok među njima postoji taj stepen netrpeljivosti koji ste vi spomenuli. Sve te zemlje imaju interes da međusobno izgrade neki sistem odnosa koji bi bio tolerantniji. Ta saradnja je neophodna i radi kompatibilnosti privrede, zbog istorijske povezanosti i zato što delovi nacija balkanskih zemalja žive u drugim, susednim zemljama. Zato je prirodno da idu putem razvijene međusobne saradnje.

Osim toga, nije istina, što se sada često govori, da je ovo prvi put, posle pedeset godina, od Drugog svetskog rata, da je napravljen korak napred u razvijanju balkanske saradnje. Zaboravlja se da su krajem osamdesetih godina

održane dve konferencije ministara spoljnih poslova balkanskih zemalja u Beogradu 1988. i u Tirani 1990. godine. Tada su uspostavljeni mnogi mehanizmi međusobne saradnje na koje se poziva sadašnji Samit na Kritu. Saradnja na raznim privrednim nivoima je još tada započeta i taj proces bi svakako vodio prema samitu balkanskih zemalja, o čemu je bilo razgovora i u Beogradu i u Tirani. Ja vam o tome govorim kao sudeonik na oba skupa. Taj započeti proces je međutim zaustavljen krizom u bivšoj Jugoslaviji, a kasnije i njenim raspadom. Dakle, ovo je vraćanje na jedan stari, već započeti trend.

U jednom trenutku Slobodan Milošević je predložio formiranje neke vrste konfederacije sa Grčkom, što je naročito zgranulo same Grke, pa i ceo svet.

- Kada je Milošević izneo tu inicijativu, ja sam o tome i javno pisao. To je zaista zgranulo Grčku, pa i ceo svet, ali je naročito pogodilo naše sugrađane Makedonce. Time bi oni bili pretvoreni u tampon između Srbije i Grčke koji bi se potom mogao progutati da je došlo do takve konfederacije. To je bila jedna besmislena ideja sa demagoško-propagandnim karakterom.

Odnosi između Srbije i Grčke, su u jednom trenutku, kada je Jugoslavija priznala Makedoniju, bili uzdrmani.

- Odnosi između naše dve zemlje su relativno razvijeni, što je dobro i što odgovara interesima obe zemlje. Međutim, ja ne verujem u priče o nekom velikom prijateljstvu i bratstvu dva pravoslavna naroda, jer se danas odnosi u savremenom svetu ne grade na takvim osnovama, već samo na osnovama gde se može utvrditi realno postojanje zajedničkih interesa i da se na takvim interesima razvije saradnja. To je model koji vlada svuda u svetu.

Druga zablude koja je širena je ta, da Grčka stalno nastupa braneći interese Srbije i Jugoslavije. To jednostavno nije tačno. Kroz celo razdoblje sankcija Grčka je bila članica EU i NATO-a, a ne znam ni za jedan slučaj da je glasala protivno važećem trendu ovih organizacija, a u prilog Srbije i Jugoslavije. Ona to nije ni mogla da učini, jer je interesi vode da svoju poziciju izgrađuje u okviru tih struktura kojima pripada.

Na Samitu na Kritu najviše pažnje je privukao susret Milošević - Nano. Bili ste naš ambasador u Tirani. S obzirom da se duhovi na Kosovu sve više uzburkavaju, mislite li da taj susret može nešto da promeni i kako Vi vidite rešenje kosovskog problema?

- Mislim da je korisno da je do tog susreta došlo. Sporovi između SRJ i Albanije su bili veliki i dobro je da se stupilo u dijalog. Najavljena namera obe strane da se ide na normalizaciju odnosa, moralo bi da uključe i unapređenje bilateralnih odnosa, proširenje međusobnih komunikacija koje bi vodile otvorenijim granicama. Na izvestan način taj susret bi mogao da doprinese i rešavanju složenog problema Kosova i položaja Kosova unutar SRJ, samom promenom atmosfere. Međutim, bila bi opasna iluzija ako neko misli da problem Kosova može da se rešava dijalogom između Beograda i Tirane. Taj problem se može rešavati samo dijalogom između vlasti u Beogradu i legitimnih

predstavnik kosovskih Albanaca, kojima, kao što smo videli iz reakcija nakon Samita, na pamet ne pada da prepuste Fatosu Nanou, ili bilo kome drugom od strane Tirane, da rešava njihove interese i preuzima neke obaveze u njihovo ime. Dijalog Beograda i Tirane ne može biti supstitucija za dijalog između Beograda i Prištine.

Da li je problem Kosova unutrašnji problem Srbije?

- Taj problem je davno internacionalizovan, izaziva međunarodno interesovanje i budi težnju međunarodne zajednice da doprinese u njegovom demokratskom rešenju. Taj problem se ne može smatrati samo unutrašnjim problemom Srbije i Jugoslavije, ali će konačno rešenje morati da se traži unutar SRJ. Pitanje Kosova je prestalo da bude unutrašnje pitanje Srbije pre deset godina.

U početku ste bili član Građanskog saveza Srbije. Danas ste član predsedništva Socijaldemokratske unije. Zašto ste izašli iz GSS-a? Kako vidite trenutnu srpsku opozicionu scenu i zašto je toliko teško naći zajedničkog predsedničkog kandidata?

- Izdvajanjem jedne grupe ljudi koji su bili vrlo angažovani u GSS-u, uključujući skoro celi tadašnji omladinski sastav stranke, a usled nemogućnosti da se nađe zajednički jezik oko nekih vrlo važnih opredeljenja stranke, napustio sam GSS. Napuštajući ovu partiju nisam prestao da verujem da su GSS i novoosnovana Socijaldemokratska unija dve partije koje su po mnogo čemu bliske.

Što se tiče stanja u srpskoj opoziciji, tu postoje velike teškoće, a ja sad ne bih ulazio u analizu svih tih razloga i koje sve to štete ima, a štete su ogromne. Radije bih rekao nešto o našem savezu demokratskih partija, koji čini šest stranaka. Taj savez ima nešto neobičnije karakteristike za naš teren, s obzirom da se radi o multietničkom sastavu. Savez čine: Savez vojvođanskih Mađara, Koalicija "Sandžak", Liga socijaldemokrata Vojvodine, Reformska partija Vojvodine, Koalicija "Vojvodina" i naša partija. Time, taj krug nije zatvoren već je otvoren prema drugima. Mislim da će još neke stranke naći interes da nam se priključi.

Mislite li da će sledeći predsednički izbori biti uspešni?

- Uspehom izbora se smatra da će Srbija dobiti predsednika sledećim izborima, a ja sumnjam da će se to desiti. Ne verujem da će biti dovoljan odziv birača koji bi izborima dao legitimet. Time će se produžiti politička i ustavotvorna kriza koja je u toku u Srbiji.

Intervju: Ana Marinković,
Demokratija, oktobar 1997.

Daleko od dijaloga

Vijesti sa Kosova u poslednjih nekoliko nedelja, iako često protivuriječne, ipak zajednički karakterizira održavanje visokog stepena tenzije, dok istovremeno nema naznaka koje bi mogle predstavljati pravce bar početnih koraka u razrješanju duboke i sveopšte krize srpsko-albanskih odnosa, kako na samom Kosovu, tako i na liniji Beograd-Priština. Upravo ovih dana čitamo najave da će rad mješovite grupe "Tri plus tri" o sprovođenju Sporazuma o školstvu biti nastavljen "ove nedelje" na još neizvjesnoj lokaciji i sa još neizvjesnim dnevnim redom. Javnost, naime, još uvijek nije dobila pouzdanu informaciju o uzrocima neuspjeha nedavne runde pregovore iste grupe, sem što je bila suočena sa neodmjerenim uzajamnim optužbama srpske i albanske strane, a sve to bez i jednog podatka o prirodi i dimenzijama konkretnog spora. Ono što se svakako sasvim i neoprostivo predviđa u likujućim komentarima srpske, tj. režimske strane o tome da je ponovo potvrđen "separatizam albanskih predstavnika", jeste najznačajnija činjenica da svako dalje otezanje u provedbi davno sklopljenog sporazuma samo odlaže ostvarenje prirodnog prava albanske omladine da se normalno i na svom jeziku školuje u redovnim obrazovnim institucijama.

Predstavnici organizacija albanske studentske omladine, čije su mirne demonstracije, upravo potaknute neuspjehom razgovora o sprovođenju Sporazuma o obrazovanju, bile razbijene silovitom policijskom intervencijom, ovih dana su oročili domet svojeg strpljenja do ponoći 15. oktobra. Ukoliko do tog termina ne dođe do "nekog dogovora o normalizaciji školstva na albanskom jeziku "studenti će zasjedati i donijeti odluke o daljnim aktivnostima i protestima", dodajući pri tome da im nije namjera prijavljivati proteste kao i da na očekivanu ponovnu primjenu policijskog nasilja neće odgovoriti silom.

Poblize smo opisali trenutni status na jednom jasno omeđenom segmentu srpsko-albanskih odnosa - o kojem čak postoji Sporazum potpisan na najvišem političkom nivou obe strane, a postignut uz asistenciju jedne inostrane nevladine organizacije - zato jer nam se čini da je to stanje simptomatično za cijelinu odnosa Srba i Albanaca na Kosovu i u Srbiji, gdje svi uzajamni signali nailaze na potpuno odbacivanje, ili, u najboljem slučaju, pogrešnu interpretaciju. Time se u prvi plan neizbježno istura nasilje i karakterističan odnos prema njegovim pojavnim oblicima. Na povećan broj terorističkih napada na pojedine

kosovske bezbjednosne institucije i snage, srpski režim i njemu odana ili službujuća sredstva javnog informisanja gnjevno reaguju tumačeći te pojedinačne incidente kao prirodan epilog "djelovanja separatističkog vođstva albanskih političkih organizacija". Pri tom se potpuno zanemaruje očigledna okolnost da je dugotrajna i sistematska represija režima, koja se kontinuirano i svakodnevno primenjuje već više od jedne decenije prema većinskom albanskom stanovništvu na Kosovu, morala dovesti i do ovakovih reakcija, a koje će se najlakše spriječiti upravo otklanjanjem primarnog uzroka koji ih je izazvao. Albanski predstavnici ove pojedinačne pojave vide samo kao oblik provokacije od strane režima zamišljen kao opravdanje za sve buduće policijske, istražne i sudske represivne radnje prema albanskom stanovništvu. Pri tom zaboravljaju da je duga primjena politike nenasilnog otpora, za koju su se listom zalagali, morala, u odsustvu bilo kakvog realnog pomaka, da dovede do, makar pojedinačnih i izoliranih akata nasilja od strane mladih, nestrpljivih i ogorčenih Albanaca koji više ne vjeruju u mogućnost postizanja napretka primjenom dosadašnjih metoda.

U isto vrijeme, uprkos brojnim pozivima od strane mnogih inostranih vladinih i nevladinih, nacionalnih i međunarodnih institucija o što hitnijem otpočinjanju dijaloga, kao jedinog puta za traženje demokratskog i obostrano prihvatljivog rješenja, na političkoj sceni Kosova, Srbije i SR Jugoslavije još uvijek nema nikakove naznake o spremnosti za pokretanje ozbiljnog političkog razgovora, koji, da bi bio takav, mora biti oslobođen prejudiciranih i unaprijed definitivno fiksiranih pozicija. To svakako dobro ilustrira dubinu i rasprostranjenost međusobnog nepovjerenja i nevjerice u mogućnost nalaženja sporazumnog rješenja.

Kako je, vjerujem, izvan svake sumnje da bi inicijativa za pokretanje takovog dijaloga, po prirodi stvari, morala poteći od relevantnog vrha srpskog režima, mislim da njeno trajno odsustvo jasno demonstrira pomanjkanje bilo kakvog osmišljenog i konzistentnog koncepta za rješavanje kosovskog pitanja u vladajućoj političkoj strukturi Srbije. Nažalost, šansu koju takova praznina pruža nisu znali ili smjeli da iskoriste ni predstavnici opozicije. Pri tome se, naravno, od Šešeljevih radikala i nije moglo očekivati ništa drugo sem osornih prijetnji o protjerivanju "nelojalnih Albanaca" preko Prokletija. Simptomatično je da je sasvim podudaran riječnik upotrebio i kandidat tzv. ljevog bloka Zoran Lilić u svojem natjecanju da bude predsjednik svim građanima Srbije. Čudi, međutim, da se niko od (samo)proklamovane demokratske opozicije nije suprotstavio ovakvom ekstremnom šovinističkom velikosrpskom nacionalizmu, gradeći time poziciju koja bi im omogućavala, u neko buduće vrijeme, da preuzmu inicijativu u izgrađivanju tolerantnijih i sadržajnijih odnosa sa kosovskim Albancima. Njihova procjena bila je, očigledno, da kosovsko pitanje predstavlja suviše kontroverznu temu čije bi demokratsko tretiranje, u skladu sa međunarodno najšire usvojenim načelima, moglo djelovati kon-

traproduktivno u svjetlu stanja društvene svijesti koja je demonstrirana na upravo završenim parlamentarnim i predsjedničkim izborima u Srbiji. Sa stanovišta opskurnog političkog pragmatizma ovo može izgledati realnom računicom, ali sigurno ne i sa stanovišta najavljenih ambicija demokratske opozicije da odigra odlučujuću ulogu u demokratizaciji Srbije i njenom integrisanju u šire evropske civilizacijske tokove. U tom pogledu je svakako najveći gubitnik Vuk Drašković koji je, vraćajući se u prošle vekove sa tezom o Kosovu kao Staroj Srbiji izgubio svaki kredibilitet da bi ikada mogao odigrati pozitivnu ulogu u nalaženju demokratskog i sporazumnog rješenja položaja Kosova u odnosu na Srbiju i u okviru SR Jugoslavije. Ostaju, i dalje, doduše, na margini srpske političke scene malobrojne, ali veoma aktivne i prisutne političke i društvene snage, stranke, udruženja građana i humanitarne nevladine organizacije koje će nastaviti da se u dijalogu i suradnji sa svojim albanskim prijateljima i partnerima bore za stvaranje pretpostavki za pravedno, stabilno i demokratsko rješenje statusa Kosova, koje će sadržati sve potrebne ustavno-pravne političke, ekonomske, kulturološke komponente.

Među tim pretpostavkama značajno mjesto ima i angažiranje vodećih faktora međunarodne zajednice. Nema, naravno, nikakove potrebe dokazivati da je kosovsko pitanje već davno i nepovratno internacionalizovano. Povećano prisustvo predstavništava državnih i nevladinih organizacija na Kosovu svakako ima kapitalan značaj kao upozorenje protiv daljeg nekažnjenog i brutalnog kršenja ljudskih prava pripadnika kosovskog većinskog albanskog stanovništva. Takovo prisustvo, iako dobrodošlo, ne može biti i dovoljno. Potrebna je elaboracija inicijative međunarodne zajednice uz najširu i punu saglasnost, za održavanje međunarodne konferencije uz učešće svih zainteresovanih i involviranih domaćih snaga, plus kompetentnih predstavnika međunarodnih faktora, posvećene utvrđivanju elemenata rješenja za Kosovo i obezbjeđivanju saglasnosti za njegovo prihvatanje. Mislim da se sa pokretanjem takove međunarodne akcije ne bi smjelo više oklijevati, jer dalje održavanje nestabilnog *statusa quo* u svakom trenutku prijeti izbijanjem konfrontacije širih razmjera koju neće biti moguće kontrolisati, a još manje lokalizovati.

Gotovo u fusnoti ovog osvrta treba zabilježiti nedavno izjašnjavanje albanskog MIP-a o tome da albanska strana odbija sudjelovanje na susretu na vrhu između SR Jugoslavije i Albanije, "dok se ne zadovolje njeni uslovi", a o čijem karakteru javnost nije obaviještena, iako se njihov sadržaj može pretpostaviti. Na pripremi ovakvog susreta radila je grčka strana, svakako u dosluhu sa Slobodanom Miloševićem. Sasvim je u skladu sa njegovim političkim manirom da u komunikaciji sa jednim spoljnim, tj. albanskim faktorom pokušava prejudicirati rješenje za jedan problem koji leži u njegovoj obavezi i odgovornosti, što naravno ne može donijeti rezultate, jer ništa ne može supstituirati nepostojeći dijalog vlasti u Beogradu i legitimnih političkih predstavnika kosovskih

Albanaca. Time se, dakako, ne izjašnjavamo protiv dijaloga Beograda i Tirane. On je svakako neophodan, prvenstveno u cilju normalizacije odnosa dvaju susjeda, stvaranja pretpostavki za uspostavljanje više međusobnog povjerenja kao nužne pretpostavke otvorenije međusobne granice i svestrane saradnje u uzajamnom interesu.

Helsinška povelja, oktobar 1997.

Arogantno odbijanje

Ne može, vjerujem, biti nikakove sumnje da je nužnost rješavanja nadasve složenoga i mnogim historijskim naslagama opterećenog pitanja Kosova i njegovog položaja na prostoru bivše Jugoslavije izraslo u jedan od ključnih uslova pod kojim će se odlučivati o mogućnostima, a eventualno i tempu početka približavanja Jugoslavije integracionim procesima u našem širem regionu, ali i u Evropi i, na kraju, u svijetu.

Poslednjih nedelja došlo je do novog zaoštavanja već duže vrijeme, inače, krajnje napete situacije. Policijska, vojna, sudska i administrativna represija vlasti prema albanskom stanovništvu, koje na Kosovu živi u tako velikoj većini ne jenjava. Niže se serija montiranih procesa na kojima se na osnovu torturom iznuđenih priznanja i oskudnog ili nikakvog dokaznog materijala, izriču drakonske kazne. Dugogodišnje trajanje takovog stanja podstiče, naročito kod mladih Albanaca, koji su rasli i sazrijevali u uslovima državnog terora, okretanje ka traženju radikalnijih rješenja. Oni, naime, procjenjuju da politika pasivne rezistencije, za koju se opredijelio paralelni vrh albanske političke i paradržavne strukture, nije doveo ni do kakvoga pozitivnog pomaka. Što više, čak i onaj jedini Sporazum koji je upravo zahvaljujući posredovanju jedne inostrane nevladine, zapravo crkvene institucije, prije više od godine dana zaista i postignut, tj. Sporazum o obrazovanju na nacionalnom jeziku, nije doživio ni početak implementacije, čime se samo produbljuje jaz nepovjerenja albanske populacije prema namjerama i politici vlasti.

Svako dalje zaoštavanje prilika imanentno sadrži i prijetnju izbijanja oružanih sukoba koji bi nosili karakteristiku lokalne gerile većinskog stanovništva protiv represivnog režima, širom Kosova. Mogućnost takovog razvoja najozbiljnije uznemirava, prije svega zemlje u neposrednom susjedstvu, kao što su Grčka i sama tj. matična Albanija, ali i više od toga Republiku Makedoniju, koja zna da bi svako tektonsko političko pomjeranje na Kosovu neizbježno uzdrmalo njenu vlastitu i inače labilnu stabilnost. No, i ostale zemlje u regionu, kao i na širem evropskom prostoru, pa i na prekoatlanskoj razdaljini izražavaju veliku zabrinutost mogućim opasnim ishodom kosovskih konfrontacija.

Stoga se umnožavaju različite inicijative, podsticaji, pa čak i apeli, od različitih institucija i krugova, prvenstveno evropskih zemalja, kao i

Sjedinjenih Američkih Država, koje sve, bez izuzetka, zahtjevaju ili očekuju nalaženje sporazumnog rješenja, na obostrano prihvatljivoj osnovi kroz dijalog vlasti u Beogradu i legitimnih predstavnika kosovskih Albanaca. U većini tih obraćanja, ne ulazeći u definiranje poželjnog rješenja, naglašava se potreba ulaženja u dijalog bez prethodno fiksiranih i nepomjerljivih pozicija, koje bi svojom tvrdoćom prejudicirale predstojeći dijalog. Naglašava se, također, potreba nalaženja demokratskog, konsenzualnog rješenja, koje će već time morati da sadrži i mjeru kompromisa i uzajamnog izlaženja u susret. Na različite načine, zavisno od nosilaca inicijative, izražava se spremnost različitih segmenata međunarodne zajednice da politički, ali također i materijalno podrže i samo otpočinjanje ozbiljnog dijaloga sa izgledom mnogo bogatije nagrade u slučaju uspješnog završetka. U tom kontekstu se SR Jugoslaviji stavljaju u izgled znatno brže pokretanje procesa razgrađivanja spoljnog zida sankcija, i otvaranje perspektiva integracije u mnoge evropske i globalne institucije i organizacije političke, ekonomske i posebno finansijske prirode, prema kojima su joj pristupi, u sadašnjim uslovima potpuno zatvoreni.

U svim tim inicijativama neizostavna je konstanta insistiranje na traženju rješenja unutar SR Jugoslavije, ali istovremeno i zahtjev da se za Kosovo mora obezbijediti status autonomije i garancije ljudskih i manjinskih prava u skladu sa najšire međunarodno prihvaćenim standardima. Ti parametri pružaju i okvir mogućeg rješenja utoliko što odbacuju zahtjev za nezavisno Kosovo, ali također i tezu da je Kosovo isključivo unutrašnje pitanje Srbije, o kome jedino ona sama, ako treba i na unitarnoj osnovi, može autonomno odlučivati.

I najnovija franko-njemačka inicijativa precizira da ni nezavisnost Kosova, ni pozicija *status quo* ne mogu da budu dugotrajno mirno rješenje. Poruka dvojice evropskih ministara ponavlja da se samo putem pregovora može postići prihvatljivo rješenje. Poruka je, vjerovatno, svjesno manje određena. Tako se, na primjer, preporučuje učešće u pregovorima treće strane prihvatljive za partnere, bez jasnije naznake kome bi takva uloga mogla biti povjerena. Nadalje, kao model trajnog rješenja imperativno se zahtjeva uvođenje specijalnog statusa za Kosov, bez pokušaja da se pobliže odredi što bi takav status mogao da sadrži.

Mislim da je i logična izvjesna suzdržanost u definiranju ciljeva, jer se time upućuje buduće pregovarače da bez preduslova zajednički priđu traženju obostrano prihvatljivog rješenja. Isto tako, izostavljanje konkretnog prijedloga u pogledu mogućeg izbora treće strane odražava svijest da će upravo to pitanje biti svakako jedno od najspornijih, što su potvrdile i do sada izrečene reakcije Milana Milutinovića i Ibrahima Rugove. One su i inače do te mjere indikativne da zaslužuju nešto iscrpniji komentar, kao uostalom i sama inicijativa.

Ibrahim Rugova, da počnemo od njega, izjasnio se u prilog pregovora na osnovu franko-njemačke inicijative, obraćajući se istovremeno Evropskoj uniji i njenim zemljama članicama, kao i SAD, sa zahtjevom da one posreduju u pre-

govorima. Ovakvim postavljanjem, koje je svakako pozitivan pomak u odnosu na ranije isključivo opredjeljivanje na opciju nezavisnog Kosova, dijelom je svakako rezultat pritiska mnogih zapadnih uticajnih faktora koji insistiraju na traženju sporazumnog rješenja u okviru Jugoslavije. U isto vrijeme, međutim, Rugova nastoji da ponovo konsolidira svoju donekle uzdrmanu, a ranije toliko moćnu i ovjenčanu odlučujućim autoritetom, poziciju među kosovskim Albancima.

Ministar inostranih poslova SRJ, sada i u funkciji predsjedničkog kandidata; arogantno je odbio ovu inicijativu, izlažući se podsmjehu, jer se, kaže on, Jugoslavija nije pismom obraćala nosiocima ove inicijative oko rješavanja problema vezanih za Sarsku oblast. Što se tiče eventualnog, a ponuđenog posredovanja treće strane u pregovorima, po Milutinoviću to "ne dolazi u obzir". Jer, to je, po njemu, unutrašnje pitanje Srbije, i svi koji govore o internacionalizacije vrše sumnjivu rabotu.

Time je, međutim, kandidat za predsjednika možda i nehotice zapravo dezavuisao jedinog stvarnog predsjednika i svog rodonačelnika. Jer, jedini sporazum koji je uopšte nastao u posljednjoj deceniji odsustva svakog srpsko-albanskog dijaloga, tj. onaj o školovanju na materinjem jeziku, potpisali su Slobodan Milošević i Ibrahim Rugova zahvaljujući baš pomoći treće inostrane nevladine zajednice Sant'Egidio. A onog časa kada se ovaj Sporazum, koji je svojim nastankom ohrabrujuće djelovao, utopio u vode naše unutrašnje politike došlo je do potpune blokade i izostao je bilo kakav rezultat u njegovoj implementaciji.

No, ministar i kandidat nas je obogatio još jednim neočekivanim saznanjem, posebno u pogledu utvrđivanja krivnje za sadašnje stanje. Ne leži, dakle, po Milutinoviću, krivnja u decenijskom trajanju grube represije usmjerene protiv albanske populacije na Kosovu. Nije, međutim, krivica ni na paralelnim strukturama koje su Albanci izgradili odbijajući da priznaju državu koja im je nasilno ukinula autonomiju. Čak ni inače dežurni krivac, zaogrnut omiljenim atributom separatističke politike i njezinih omraženih nosilaca, nije ovoga puta kriv. Od jučer znamo, zahvaljujući Milanu Milutinoviću: kriv je, zapravo, Arsenije Černojević koji je započeo politiku iseljavanja, a koju će Milutinović sada preokrenuti u politiku ponovnog naseljavanja Srba na Kosovu, lako i ovlaš, ne pitajući perspektivne naseljenike, a još manje sada raspoređeno kosovsko stanovništvo.

No, vraćajući se ozbiljnijim temama, a prije svega samoj inicijativi, valja se upitati koji su izgledi na njen uspjeh, barem kao pokretača toliko neophodnog i odlaganog srpsko-albanskog dijaloga. Prije svega mislim da je potrebno dinamičnije povezivanje konkretnih zahtjeva spomenutih u zajedničkom pismu dvojice ministara, kao što je vraćanje misije OEBS i uspostavljanje predstavništva EU u Prištini, sa nagradama koje su istim pismom stavljene u izgled. U pogledu prirode specijalnog statusa, mislim da je potrebno i od strane pred-

lagača takvog rješenja pojasniti da će krajnji ishod moći da predstavlja samo ono što je prihvatljivo za obe strane i do čega će se doći tolerantnim dijalogom, bez majorizacije i uslovljavanja. Lično mislim da bi takvo rješenje mogla predstavljati formula statusa Kosova kao federalne jedinice u okviru Savezne Republike Jugoslavije, čiji, međutim, status ne mora biti simetričan sa položajem Srbije i Crne Gore. Možda, će, međutim, i neko drugačije rješenje moći da posluži kao osnova sporazuma. To, uostalom, zavisi prije svega od onih koji će voditi pregovore, uz - treba se nadati - aktivnu i djelotvornu podršku inostranih učesnika ili medijatora.

Helsinška povelja, decembar 1997.

Mimo parlamenta i vlade

Parlament naše savezne države, kao uostalom i Skupština Srbije, ne samo što ne utvrđuju pravce i načela spoljne politike, već se spoljnom politikom i ne bave, čak ni utoliko da im se bar povremeno ponude izveštaji o tome kako su realizovane određene aktivnosti prema spoljnom svijetu, za što su parlamentarna tijela po Ustavu nadležna, ali nikada nisu čak ni konsultovana. Spoljna politika se utvrđuje, mimo ili protiv Ustava SRJ, od strane jedne političke ličnosti i njenog neposrednog i familijarnog okruženja, bez obaveze i spremnosti da se ikome odgovara za posljedice često sudbonosnih odluka, donijetih po strani od ikakve parlamentarne, a još manje javne kontrole i nadzora.

Ni Savezna vlada ne vrši, u oblasti međunarodnih odnosa, ovlašćenja koja joj po Ustavu pripadaju. Povremeno joj podnesu izveštaje o realizaciji negdje drugdje utvrđenih projekata, kako bi njena očekivana pohvala pružila potrebnu legitimaciju pred međunarodnom i domaćom publikom.

U takvim okolnostima vanustavnih postupaka i procedura bile su, naravno, otežane mogućnosti da diplomatija, kao profesionalna služba spoljne politike izvrši svoju stručnu i zakonsku ulogu. Jer, u osnovi, sadržaj djelovanja spoljnopolitičke službe zavisi prije svega od suštine i kvaliteta spoljne politike koja se formuliše u politički odlučujućim institucijama, a u našem slučaju - krugovima. Ta politika u našem nesretnom primjeru, umjesto da bude okrenuta traženju puteva saradnje i razumijevanja prema međunarodnoj zajednici, bila je obilježena mrgodnim i sumnjičavim, u suštini negativnim, procjenjivanjem svega što je prema nama dolazilo iz svijeta. Znajući dobro da se u političkom vrhu učvršćuje ksenofobična predstava o neprijateljskom odnosu ključnih faktora međunarodne zajednice prema ulozi Srbije u procesu razbijanja bivše Jugoslavije i ratu na njenim prostorima, diplomatija je uslužno nudila nove dokaze postojanja različitih politika zavjere protiv Jugoslavije sa zlokobnom namjerom kažnjavanja srpskog naroda. U takvom svom lažnom djelovanju diplomatija je naišla na odobravanje političkog vrha, topao prijem kod dobrog dijela nacionalističkim strastima sludenog stanovništva, i uz obilje kvazinaučnih i parahistorijskih argumenata, također i značajnu podršku nacionalističke intelektualne elite. Takvim svojim djelovanjem jugoslovenska diplomatija je značajno doprinjela jačanju našeg vlastitog unutrašnjeg zida

ksenofobičnih ograda, prema takvom ponašanju najčešće zapanjenom, spoljnom svijetu. Zaslepljenost predrasudama često dovodi do pogrešnog tumačenja signala koji dobijamo iz svijeta. Izražavanje zabrinutosti radi povećanja tenzija na Kosovu i dobronamjeren savjet da se rješenje treba tražiti kroz demokratski dijalog, potpuno neosnovano je protumačeno kao miješanje u jugoslovenske unutrašnje stvari i iskorišteno kao povod za napuštanje Bonske konferencije o sprovođenju mira. To je samo najnoviji u nizu poznatih primjera gubljenja kredibiliteta i ponašanja na način koji je potpuno nesхватljiv pretežnoj većini zemalja koje djeluju na međunarodnoj, ne samo na evropskoj sceni već i u globalnim razmjerima.

Šta je tu zapravo posrijedi? Da li manjka sposobnost razumijevanja prirode realnih odnosa koji su prihvaćeni kao adekvatni najšire prihvaćenim u ovom slučaju evropskim standardima, ili je riječ o svjesnom nastojanju da se umjesto kretanja prema i u susret međunarodnoj zajednici okreće od nje i ograđuje svojim barijerama. Bojim se da je prije u pitanju takova svjesna odluka koja samo produbljuje samonametnutu izolaciju. Jugoslavija nije prva zemlja koja se tako ponaša, čak ni u našem neposrednijem okruženju. Nekoliko decenija je Enver Hodžina Albanija živjela u skoro potpunoj izolaciji, koju je sama izabrala, održavajući samo rudimentarne odnose sa zemljama kao što su Sjeverna Koreja, Vijetnam i Kuba, sve u strahu da bi sadržajnija komunikacija sa okruženjem mogla da ugrozi despotsku vlast. Krećemo li se i mi sličnim putem?

Ako jedna služba izgubi kredibilitet govoreći neistine o stranom svijetu, onda joj sigurno niko neće vjerovati kada govori hvalospjeve o svojoj zemlji. Zato se treba dobro zamisliti na kakav međunarodni prijem mogu da naiđu prognoze da nam predstoji period brzog i svestranog razvoja, bez premca u savremenom svijetu, ili da je zaštita manjinskih prava u SR Jugoslaviji, pa dakle i na Kosovu, u skladu sa najvišim međunarodno prihvaćenim standardima. Politika nadigravanja s najznačajnijim međunarodnim faktorima manipulacijom i prevarom tako se okreće i povratno djeluje prema sopstvenoj sredini i interesima postajući na taj način samoporažavajućom.

Naša Borba, decembar 1997.

Nemirenje sa ratnim porazom

Novak Pribićević (59), bivši diplomat SFR Jugoslavije i višegodišnji njezin veleposlanik, podrijetlom je iz poznate obitelji hrvatskih Srba Pribićevića, koji su ostavili dubok trag u hrvatskom političkom životu.

Njegov znameniti rođak jest i Svetozar Pribićević, jedan od vodećih srpskih političara u Hrvatskoj, početkom XX stoljeća pobornik ujedinjenja Južnih Slavena, kasnije, u Kraljevini SHS, prvi ministar unutrašnjih poslova, a potom žestoki protivnik režima kralja Aleksandra te politički emigrant u Pragu.

"Prijeteljevao sam s njegovim sinom Stojanom i unukom Tinom, koja danas živi u Londonu. Prevodi sa srpskog i hrvatskog" - kaže elegantno odjeveni Novak Pribićević.

Danas je još jedan njegov rođak aktivan u hrvatskoj politici: dr. Đorđe Pribićević, hrvatski veleposlanik u Grčkoj.

Novak Pribićević rođen je u Petrinji. Na početku Drugoga svjetskog rata sklanja se u Vojvodinu, kod rođaka.

Nakon uspostave NDH otac mu završava u zatvoru, odakle na spektakularan način bježi, te se priključuje partizanima. Postao je i vijećnik na Drugom zasjedanju AVNOJ-a, u studenom 1943. Na tom je zasjedanju ušao u tadašnju prvu partizansku vladu.

Nakon Drugoga svjetskog rata obitelj se vraća u Zagreb, gdje Novak nastavlja školovanje. U razred je išao s Draženom Jerkovićem, kasnije poznatim nogometašem "Dinama", te Jovanom Mirićem i Brankom Caratanom, danas profesorima na Fakultetu političkih znanosti.

Upisuje se na Pravni fakultet u Zagrebu.

"Studirao sam zajedno sa Stipom Mesićem i Stipom Šuvarom", kaže.

Početkom šezdesetih Pribićević postaje predsjednik Saveza studenata Hrvatske.

Početkom sedamdesetih postao je ministar vanjskih poslova u tadašnjoj hrvatskoj republičkoj Vladi, kojoj je predsjednik bio Dragutin Haramija.

Nakon toga odlazi u Beograd, u Sekretarijat za vanjske poslove.

Događaji koji će dovesti do raspada Jugoslavije, početkom devedesetih, zatječu ga na mjestu jugoslovenskog veleposlanika u Albaniji.

Na početku svoje karijere bio je blizak tzv. srpskim liberalima oko Latinke Perović i Marka Nikezića ("Cijenim ih, jer nikoga iz tog kruga političara

Milošević nije uspio upregnuti u svoju velikosrpsku politiku"). Devedesetih pristaje uz Antu Markovića, tadašnjeg predsjednika Vlade SFRJ, čije su mu se političke i gospodarske reforme činile svrsishodnima.

Nakon završetka veleposlaničkog mandata u Tirani, zimi 1990, kad su već provedeni prvi višestranački izbori, Pribićević se vraća u Hrvatsku.

Nakon vašeg povratka u Zagreb, koliko je poznato, pozvao vas je predsjednik Tuđman...

- Da, uskoro nakon mogega povratka susreo sam se - na njegovu inicijativu - s predsjednikom Tuđmanom. Razgovarali smo u prosincu 1990, u njegovu uredu, tada u Visokoj ulici, na Gornjem gradu. Rekao mi je da su nastupila vremena za povijest te da mi nudi priliku u skladu s takvim trenutkom i da očekuje da se tako i ponašam. Predložio mi je da se vratim u Hrvatsku i da osnujem snažnu i utjecajnu srpsku političku stranku koja će onda, u suradnji ili koaliciji s HDZ-om, raditi na oživotvorenju suživota Hrvata i Srba u Hrvatskoj.

Rekao sam mu da mi ni na kraj pameti nije da osnivam bilo kakvu svoju, ponajmanje srpsku, stranku.

To bi se kosilo sa svim mojim političkim i moralnim načelima. Nisam vjerovao, a ni danas ne vjerujem, da bilo kakvo političko okupljanje na nacionalnoj osnovi ima perspektivu.

Rekao sam mu da se, od našega razgovora, već zbilja dosta toga što je izazvalo, ili moglo izazvati, uznemirenost Srba u Hrvatskoj, pogotovu onih izvan urbanih središta, poput Zagreba, Rijeke ili Pule. Otvoreno sam kazao da ja to niti mogu niti želim. Završio sam svoj odgovor Tuđmanu rekavši: ako bih čak i osnivao svoju stranku, onda to ne bih napravio u suradnji s njim nego protiv njega!

Nije mu bilo drago to čuti. Ali, upitao me zar ne vidim da je sve to nezadovoljstvo Srba u Hrvatskoj zapravo režirano iz Beograda? Napomenuo sam da je to, svakako, istina, ali tek dio priče, a da su i mnogi postupci nove hrvatske vlasti dali povoda za uznemirenje.

Je li na toj ponudi sve završilo?

- Ne. Dva mjeseca nakon tog razgovora, u Beogradu, gdje sam živio s obitelji, javio mi se Hrvoje Šarinić, ali je sve skupa kratko trajalo, s istim ishodom.

Osim toga, nedugo nakon tog razgovora ja se više nisam ni imao kamo vratiti u Zagreb, jer se u moj stan, u Bauerovoj ulici, uselio jedan sadašnji visoki dužnosnik.

Zašto se niste željeli uključiti u politički život Hrvatske, pogotovu jer su već tada počeli "balvani" oko Knina?

- Smatrao sam da je prekasno. Čak i da sam prihvatio Tuđmanovu ponudu, teško da bih išta pozitivno napravio. Već su u Hrvatskoj bile donesene ustavne

promjene u kojima Srbi više nisu bili konstitutivan narod, a ovi u Krajini počeli su svoju suludu političko-ratnu igru s kojom se, isto, nisam slagao...

Bojali ste se da vas ne proglase izdajnikom?

- Ne, o tome nisam razmišljao. Biti nacionalni lider, to me nije privlačilo, a bio sam, među ostalim, svjestan i toga da bih teško mogao utjecati na Srbe u kraljinama, jer su oni tada bili već poneseni ludilom. Doduše: da sam tada prihvatio Tuđmanovu ponudu, našao bih se u poziciji da me proglašavaju izdajnikom. Mislim da je prijedlog došao prekasno.

• Međutim, to me nije spasilo, jer su u vrijeme rata beogradski mediji o meni govorili kao o Tuđmanovu špijunu, nacionalnom izdajniku...

Da vam je ponuda stigla prije višestranačkih izbora, biste li je prihvatili?

- Tada bih, sigurno, mnogo ozbiljnije o tome razmišljao, te bih, vjerojatno, ušao u neku stranku, ali ne s nacionalnim predznakom, jer u to ne vjerujem. No, sigurno bih aktivnije sudjelovao u hrvatskome političkom životu.

Zašto se tada među Srbima u Hrvatskoj nije mogao naći netko poput vašega pretka Svetozara Pribičevića?

- To je, svakako, pitanje na mjestu. Međutim, kad je Franjo Tuđman rekao da je NDH, doduše, bila kvislinška tvorevina, ali istodobno i odraz težnji hrvatskoga naroda za državom, većina Srba, ni uz najbolju volju, to nije mogla prihvatiti.

Osim toga, mislim da ta njegova konstatacija, odnosno njezin drugi dio, jednostavno nije točna. Povijesne činjenice govore da NDH nije bila odraz državotvornih težnji ni velikoga broja Hrvata, jer su oni u mnogo većem broju sudjelovali u antifašističkoj borbi.

Ipak, politički ste se aktivirali u Beogradu?

- Nakon moje ostavke u Saveznom sekretarijatu za vanjske poslove - jer više ni tu nisam nalazio svoj politički interes - uključio sam se u srbijansku demokratsku oporbu, prvo u Građanskom savezu, ali kad smo osjetili da Vesna Pešić, na neki način, svojim potezima ugrožava njegov načelni antiratni i antinacionalistički identitet, te pogotovu kad je nekontrolirano pristala surađivati s politički diskutabilnim Vukom Draškovićem, pa i sa Zoranom Đinđićem, nas nekolicina osnovali smo Socijaldemokratsku uniju, malu, zasad marginalnu, ali intelektualno jaku i poštenu stranku. Cijelo vrijeme sukoba i u Hrvatskoj i u BiH istupao sam sa svojim istomišljenicima protiv rata.

Kako ste doživjeli rat u Hrvatskoj? Je li vam tada, možda, bilo žao što niste prihvatili ponudu predsjednika Tuđmana?

- Još od rata u Sloveniji, pogotovu u Hrvatskoj, osuđivao sam to, i smatram da je to zločin. Javno sam se suprotstavljao ratu te osuđivao spregu ovdašnjeg Miloševićevog režima s Palama i Kninom: velikosrpski val zahvatio je Krajinu, a zlo se sručilo na tamošnje Hrvate. Kad je počeo rat, nisam se više opterećivao mišlju o tome jesam li ispravno postupio ili ne, odbijajući ponudu Franje Tuđmana.

Mislim da ipak jesam, jer mi je to najzornije pokazala i sudbina Jovana Raškovića. On je pokušao urazumiti one ljude tamo, čak i na neki način im povlađujući, ali kad je vidio da ne može kontrolirati situaciju, onda je odustao od svega. Mislim da ga je to sve skupa slomilo te ubrzalo njegovu smrt. Razgovarao sam s njime nekoliko puta, iako se mi politički i ideološki posve razlikujemo i nemamo dodirnih točaka. On je došao u Beograd vrlo potišten. Rekao mi je da je razočaran time što su tamošnji Srbi prihvatili rat. Govorio mi je da nikoga nije želio voditi u rat. Mislim da je bio iskren u tome. Rašković je bio čovjek Dobrice Ćosića.

No, smatram da je predsjedniku Tuđmanu moralo biti jasno da Milošević, zapravo, iskorištava hrvatske Srbe više kao detonator budućega sukoba u BiH, oko kojega se, sad je jasno, već bio dogovorio s njime u Karađorđevu na proljeće 1991. Postoje mnogi izvori koji tvrde da se Tuđman vratio s toga razgovora s Miloševićem vrlo zadovoljan.

Jeste li o ponudi predsjednika Tuđmana razgovarali s Antom Markovićem i Budimirom Lončarom? Jesu li vam oni savjetovali da ne prihvatite Tuđmanov prijedlog?

- Ne, o tome s njima nisam razgovarao. Mi smo i dalje ostali u dobrim odnosima: čujemo se, razgovaramo. Obojicu i sad vrlo cijenim.

Ante Marković potpisao je naredbu za intervenciju JNA u Sloveniji...

- On je izmanipuliran, pa se njegov potpis našao na toj nesretnoj naredbi. No, njegova orijentacija nije bila ratna. On je radio na demokratizaciji i reformi zemlje. Osim toga, znam da je u trenutku vojne intervencije u Sloveniji Budimir Lončar napisao ostavku na položaj saveznog sekretara za vanjske poslove. No, nije je bio ponudio smatrajući da se još nešto može spasiti mirnim putem. Ali, i on je nedugo potom otišao.

Kako vi gledate na današnju srpsku političku scenu u Hrvatskoj?

- Mislim da se ona profilira sve više u građansku, a sve manje u prvenstveno nacionalnu opciju. Za ovo drugo postoje kulturna i slična društva koja se brinu za nacionalne tekovine. Među urbanim Srbima prevladao je isti onaj odnos kao prije stotinjak godina kad su srpski intelektualci iz Hrvatske govorili o svojoj srpskoj naciji i hrvatskoj domovini. Mislim da se, uz malo pametniju politiku s obje strane, to moglo potencirati i na početku devedesetih.

Koliko, po vama, ljudi u Srbiji sad osjećaju da su Hrvatska i Srbija dvije države?

- Sve više. Sad mnogi Srbi počinju postavljati i ono pitanje koje su trebali postaviti odmah: Zar se nismo mogli rastati kao Česi i Slovaci? I ta, makar i kasna, promjena u razmišljanju dobar je zalag za normalizaciju odnosa naših - i mojih - dviju zemalja.

Je li u Srbiji konačno došlo vrijeme otrežnjenja?

- Apsolutno! Pazite, 1991. na Novom Beogradu tenkovi koji su bili slani na Vukovar obasipani su cvijećem. To spada među najveće sramote srpskog

nacionalnog bića koje ja mogu uopće zamisliti. Danas je većina Srba promijenila mišljenje o tome...

Bez obzira na to što je više od 1,5 milijuna Srba glasovalo za Vojislava Šešelja?

- Bez obzira čak i na to. Jer, dvaput više Srba - napominjem Srba, tu ne računam Albance - nije izašlo na izbore, ne želeći ni vladajuću, a pogotovu ne Šešeljevu opciju. No, svakako je šokantno da je nakon svega - rata, sankcija, izoliranosti, slabog standarda - toliki broj Srba glasovao za Šešelja. Riječ je o tome da se dio Srba ne miri s ratnim porazom, a srpski je režim doživio nekoliko vrlo dramatičnih ratnih i političkih poraza. No, mislim da budućnost Srbije ipak leži u onih 50 posto Srba koji nisu izašli na izbore.

Može li u Srbiji doći do političkih promjena na vrhu? Kakve su, zapravo, te mogućnosti, ako znamo da, iz hrvatske perspektive, ne vidimo veliku razliku između Šešelja, Draškovića i Đinđića?

- Da, to mi je razumljivo. No, iako nisam sklon teorijama da se iz svjetskih centara moći vodi globalna politika, evidentno je da je međunarodna zajednica, na neki način, "izabrala" Miloševića kao čovjeka preko kojega, i s kojim može provoditi Dejtonski sporazum u BiH.

Međutim, po meni je bitno pitanje Srbije suočavanje s vlastitom odgovornošću za rat, za raspad Jugoslavije, za čiji se kontinuitet, groteskno, zalaže ovaj režim... O tome mnogo razgovaram s bliskim prijateljima poput Latinke Perović, koja je rekla da Srbija treba svoga Vilija Branta, misleći pri tom na onu njegovu veliku gestu u Poljskoj kad je klekao na koljena i ispričao se za sva nedjela nacističkog režima, u kojemu, međutim, on nije sudjelovao i protiv kojega se, štoviše, osobno borio.

Intervju: Vlado Vurušić
Globus, studeni 1997.

Ne potcijeniti protivnika

Sa opravdanom strepnjom očekivani dan predaje vrhovne vlasti i inauguracije novog izabranog predsjednika Crne Gore prošao je ipak po utvrđenom protokolu i što je sigurno najvažnije, bez izgubljenih ljudskih života. U igri je bilo više međusobno suprotstavljenih ili ukrštenih faktora. Poraženo krilo DPS okupljeno oko poraženog predsjedničkog kandidata Momira Bulatovića demonstriralo je najveći stepen arogancije odbijanjem da prizna izborne rezultate i spremnošću da rizikuje izazivanje građanskog rata kako bi po svaku cijenu zadržali izgubljenu vlast. U tome su imali svestranu podršku vlasti i režimskih medija u Srbiji koji su razvili neviđenu kampanju uvredljivog diskvalifikovanja novoizabranog predsjednika Mila Đukanovića, njegovih sljedbenika i prije svega reformskog kursa za koji se on predijelio. Ne precjenjujući njihovu ulogu, u front retrogradnih snaga treba ubrojati i otepljene Bojovićeve "narodnjake", više kao produkt na našim prostorima udomaćene policijske kombinatorike, nego stvarne političke reprezentativnosti koja je krajnje ograničena.

Đukanovićev DPS i sam predsjednik nisu bez grešaka prolazili kroz nametnutu konfrontaciju. Umjesto da istrajavaju na racionalnim vrijednostima svoje opcije, u pojedinim trenucima, reagujući na inače neosnovane optužbe za separatizam, počeli su da se nadmeću sa suprotstavljenom političkom strujom dokazujući svoju odanost srpstvu i pravoslavlju. Karakteristično je, primjerice, da u toku cijele predizborne kampanje, kao i u periodu porasta tenzija nakon izbora, pitanje rata na prostoru bivše Jugoslavije, kao i odgovornosti za involviranost Crne Gore u njemu, nije ni spomenuto. Ipak, osnovna poruka Đukanovićeve opcije nedvosmisleno je ukazivala da su demokratizacija, privredna reforma, uključujući i privatizaciju, kao i odlučno opredjeljenje za otvaranje prema svijetu i odbacivanje duboko usađene ksenofobičnosti osnovna obilježja njegovog programa. Na toj osnovi lako je razumjeti i iskazanu spremnost gotovo svih vodećih međunarodnih faktora da podrže regularnu smjenu vlasti, odnosno da unaprijed zaprijetе ozbiljnim posljedicama svima koji pokušaju da nasiljem spriječe realizovanje volje birača. Pored toga - što je upečatljivo demonstrirano prilikom svečanosti ustoličenja na Cetinju - najveći dio srpske opozicije izrazio je podršku izvršenoj promjeni, više, pretpostavljam, u kontekstu odmjeravanja sa vlastima u Srbiji, nego kao istinski iskorak

u pravcu moderne evropski orijentisane opcije za koju se Đukanović opredjeli i koju je počeo da simbolizira na našim prostorima.

Iako je kombinovana spoljna i unutrašnja podrška imala veoma veliki značaj u prenošu vlasti, najgore je izbjegnuto prije svega zbog manjeg odaziva građana Crne Gore nego što je Bulatovićev štab očekivao i javno predskazivao. Upravo toj činjenici treba pripisati i njihov neuspjeh tokom pregovora, kada su odustali od gotovo svih pompezno sročених zahtjeva, da bi na kraju ostali samo na onome što je Đukanović prije nekoliko mjeseci već usaglasio sa liderima opozicionih stranaka. Drugim riječima, Bulatović se našao na poziciji koju je toliko oštro kritikovao u vrijeme zaključivanja sporazuma tadašnjeg predsjednika vlade i opozicionih prvaka, tj. da vanredni parlamentarni izbori budu zakazani do kraja maja mjeseca ove godine.

Sada predstoji složen postupak konstituisanja nove Vlade Crne Gore i priprema za novo izborno odmjeraivanje, koje će uslijediti za četiri mjeseca. To nije mnogo vremena i iz te činjenice za Đukanovića i njegove potencijalne saveznike izviru mnogi neodložni i hitni zadaci.

Prije svega ne bi smjeli u bilo kojem trenutku podcijeniti potencijal protivnika. Činjenica da su se mnogi sljedbenici Bulatovićevog krila DPS kolebali da izađu javno na ulice i time rizikuju i eventualan sukob sa policijom, ne znači da oni neće, iza izbornog paravana, ponoviti podršku staroj vlasti i potrošenim konceptima. U izgrađivanju izborne strategije mora se imati u vidu da je razlika između dva kandidata na predsjedničkim izborima bila zaista veoma mala, što pitanje opredjeljenja građana u parlamentarnim izborima ostavlja otvorenim. Mnogi ozbiljni analitičari iz Podgorice, ali i iz Beograda, predviđaju čak, da će Bulatovićevo krilo izaći sa blagom prednošću, iako im malo tko u izgled stavlja prelaženje odlučujuće granice od 50 odsto osvojenih glasova. U slučaju takovog ishoda, ili u slučaju potpune izjednačenosti glavnih pretendenta, kao veoma vjerovatna ostaje takva konstelacija novog parlamenta u kojoj će Perovićevi liberali biti onaj jezičak koji će odrediti sastav buduće vlade. Ne treba sumnjati da će iz takve pozicije oni nastojati da izvuku za sebe i svoju politiku što povoljniji udio u vršenju vlasti.

Izborna kombinatorika biće, svakako, preokupacija svih izbornih štabova, i nema potrebe u to ulaziti u ovoj fazi. Ono što se, međutim, čini nesporim kada je riječ o jačanju šanse reformskog bloka je svakako potreba da se što hitnije počnu konkretno oformljivati programi koji su u oblasti privrede, uspostavljanju vladavine prava, zaštite ljudskih prava i, naročito, prava manjina na tako ohrabrujući način najavljeni tokom predizborne kampanje na prošlim izborima. Ako se takav kurs započne ozbiljno i bez kolebanja sprovoditi, onda se može realno očekivati i pristizanje toliko neophodne međunarodne podrške i pomoći.

Helsinška povelja, januar 1998.

S verom u posrednike

Riječnik i rukopis kojima se manipulativno ispisuju najnovije stranice kosovske drame, u širokom dosluhu vlasti i opozicije, uz udarno i agresivno poentiranje dirigovanih medija, toliko su bezočni u izvrtanju činjenica i zamjeni teza, da traže prethodno dešifrovanje radi uočavanja stvarne sadržine poturenih klišeja.

Gotovo horski odzvanja sveopšti zahtjev, upućen odgovornim predstavnicima kosovskih Albanaca, da osude terorizam koji se ispoljio na Kosovu. Pri tome sasvim izostaje bilo kakav pokušaj objašnjenja što je dovelo do toga da u narodu skoro cijelu deceniju opredeljenom za pasivan otpor, slijedeći politiku tih istih vođa, najednom dolazi do posezanja za oružjem. Da bi se to protumačilo neophodno je priznati kontinuitet policijskog, sudskog i upravnog terora lokalnih i središnjih vlasti nad Albancima na Kosovu. A žestina i trajanje tog terora morali su na kraju da dovedu do radikalizacije rastućeg broja mladih ljudi rješениh da se od nasilja brane oružjem.

Mnogi odgovorni predstavnici albanskog naroda na Kosovu izjašnjavali su se, a to čine i danas, protiv primjene nasilja, izražavajući uvjerenje da samo politički proces može dovesti do rješenja. Smije li se, međutim, od njih zahtijevati da kao teroriste označe porodice Ahmeti, Sejdiu i druge, sve od reda civile, među njima i djecu, starce i žene, masakrirane prošlog vikenda na prostoru Drenice. Ili se od njih možda očekuje da u kontekst terorizma stave i učesnike mirnih demonstracija u Prištini i drugdje širom Kosova koje je brutalnom silom rastjerala policija.

Kada je već riječ o osudi nasilja, za koju se zdušno zalažu naročito predstavnici i vođe tzv. demokratske opozicije, izmiče sjećanju barem pojedinačan primjer njihovog ograđivanja ili protesta protiv sistematske represije prema Albancima na Kosovu, od masovnog otpuštanja, hapšenja i prebijanja, upućivanja na višemjesečnu "izolaciju", monstr procesa u kojima je zbir drakonskih kazni prelazio više stotina godina robije, preko diskriminacionog i protivustavnog sprečavanja slobodnog raspolaganja vlastitom imovinom, do, konačno, stanja u kojem se svaki kontakt kosovskog Albanca sa vlastima i činovništvom pretvara u šikanu, sa jasnom aparthejdskom porukom politike koja Albance svodi na građane drugog reda.

Tako je, uostalom, postupio i savezni parlament, odajući poštu poginulim

pripadnicima snaga bezbjednosti u nedavnim oružanim sukobima, a ignorišući činjenicu da je u istom vremenu i na istom prostoru izgubilo živote još dvadesetak građana SRJ, što predstavlja uvredu za sve Albance u našoj zemlji i još više produbljuje provaliju stvorenu politikom nipodaštavanja.

U novije vrijeme najviši predstavnici vlasti i svi opozicioni prvaci unisoni su u prilog političkog dijaloga kao puta traženja rješenja za Kosovo. Načelno, ovome se niko razuman ne može suprotstaviti. Ali, iz retorike u prilog dijalogu, ne vide se uopšte što se zamišlja kao predmet razgovora. U pogledu autonomije ili nekog drugog statusa Kosova nema ni naznake kao o mogućoj prihvatljivoj opciji. U pogledu ljudskih prava uporno se ponavlja da su ona na Kosovu već garantovana u skladu sa najvišim međunarodnim standardima, pa i tu nema prostora za promjene, ni sadržaja za dijalog. Ukoliko se možda, ne misli da različiti prijedlozi o regionalizaciji Kosova, iza kojih se krije zamisao podjele, praćene novim masovnim etničkim čišćenjem, mogu predstavljati predmet razmatranja.

Neizbježno je i pitanje zašto se tek danas govori o dijalogu. Zašto baš ništa nije u prethodnom razdoblju učinjeno kako bi se počelo strpljivo graditi razoreno međusobno povjerenje, koje je i ranije, obostranim greškama, bilo krajnje limitirano. Zašto nema implementacije jedinog do sada postignutog sporazuma, onoga o obrazovanju, koji, uostalom, ne bi bio ni sklopljen bez međunarodnog posredništva.

Bez međunarodnog posredovanja nije ni danas moguće zamisliti početak ozbiljnog političkog dijaloga o Kosovu. Stoga vehementno odbijanje učešća "trećeg faktora" zapravo znači da se stvarni pregovori i ne žele. Jer, zaklanjanje iza zaštite suvereniteta i odbijanja miješanja u unutrašnje stvari, u stvorenim uslovima, svode se na težnju održavanja statusa quo, što je naravno i očigledno neodrživo.

Dva su bitna razloga koji upućuju međunarodnu zajednicu da izrazi tako živ interes i spremnost angažmana u vezi rješavanja problema Kosova. Jedan je neosporno u oblasti zaštite ljudskih prava, što se još iz vremena Helsinške povelje ne može više smatrati unutrašnjim pitanjem bilo koje zemlje. Drugi je bitan razlog, čije dejstvo je još teže zanemariti, u opasnosti daljeg zaoštavanja napetosti, uz realnu mogućnost izbijanja oružanih sukoba, što svakako predstavlja prijetnju miru, a to je nesumnjivo najšire prihvaćeno kao međunarodno pravno i politički utemeljen razlog za angažovanje međunarodnih faktora i tijela, kako bi se opasnost otklonila na stabilnoj osnovi na duži rok. Kako su oba navedena temeljna razloga nedvosmisleno prisutna u kosovskoj drami, insistiranje na očuvanju "rezervata unutrašnjih pitanja" vodi u još dublju međunarodnu izolaciju, uz istovremenu izvjesnu perspektivu jačanja međunarodnog prisustva i uticaja na ovom kriznom terenu. Umjesto odbijanja, treba ići u susret onima koji u međunarodnoj zajednici nose najveći uticaj, ali i najveću odgovornost, testirajući njihovu prononsiranu spremnost da

konstruktivno doprinesu nalaženju pravednog političkog rješenja.

Pogrešno je kod nas rašireno vjerovanje da bi međunarodno posredovanje ili učešće u traženju rješenja za problem Kosova bilo samo ili prvenstveno u korist albanske strane. Albanci imaju ozbiljnih primjedbi na pojedine aspekte koncepta koji zastupa prevalentna većina međunarodnih činioca. Takvih primjedbi ima i na strani vlasti u Begoradu, pa također i kosovskih Srba. Nije moguće unaprijed kaparisati punu podršku za sve svoje stavove. Tek kroz dijalog u dobroj namjeri i sa ozbiljnom i realnom argumentacijom, može se krenuti sa sadašnje mrtve tačke.

Ako se istinski želi rješenje putem političkog dijaloga, onda je logično razmišljati o mogućoj formi i okviru međunarodnog učešća. Teško je zamisliti jednu zemlju koja bi bila jednako prihvatljiva za obadvije strane, a nepristrasnost će se pojaviti kao jedan od imperativa. Stoga se čini logičnijom orijentacija na međunarodnu organizaciju ili tijelo, kao što je npr. OEBS, koja bi mogla ne samo posredovati i ohrabrivati suštinski napredak, već možda i svojim prijedlozima olakšati postizanje sporazuma i, što može biti još važnije, osigurati i kontrolisati njegovu punu implementaciju. Kakvo će biti završno rješenje zavisi, naravno, od pregovora, koji će imati izgleda na uspjeh ako budu započeti i vođeni bez uslovljavanja i isključivosti.

No, prije nego što se uopšte bude moglo krenuti iz sadašnjeg ćorsokaka, prvi i neizbježan uslov je hitno i sinhronizovano prekidanje svakog nasilja o čemu inicijativu, suprotno sadašnjoj ratnohušakačkoj retorici, moraju preuzeti vlasti u Beogradu u čijim je rukama i glavno težište sile na Kosovu. Mnogo vremena za to više nije preostalo, jer konfrontacija može da izmakne svakoj kontroli, a iz međunarodne zajednice već je stigla najava intervencije na čiji tok se neće moći utjecati.

Naša Borba, mart 1998.

Prijeteći krug nove izolacije

Razdoblje od 9. marta, kada je održan londonski sastanak Kontakt-grupe i predstojećeg (dok ispisujemo ove redove) ponovnog sastanka ovog visokog tijela zakazanog za 25. mart, bilo je, kao što se moglo i očekivati, označeno izvanredno intenzivnom diplomatskom aktivnošću, prema Beogradu, Podgorici i Prištini, ali također i u prestonicama svih susjednih zemalja, u težnji da se pronikne u moguće reakcije glavnih aktera na našem prostoru. Također, i nastojanju da se u relativno ograničenom preostalom vremenu izvrši dodatni uticaj na ključne aktore, kako bi svoje djelovanje prilagodili izrečenim kategoričnim zahtjevima londonskog sastanka.

Imali smo prilike da posmatramo izdvojeno dejstvo jedne zemlje, na primjer kroz dvodnevnu posjetu ruskog ministra inostranih poslova Primakova, zatim višekratne dolaske specijalnog izaslanika američkog posrednika, Gelbarda u Beograd i Prištinu, pa zatim posjete zamjenika američkog državnog sekretara Skopju, Sofiji i Tirani, preko grupnih poduhvata kao što je najnovija franko-njemačka ministarska posjeta Kinkela i Vedrina. Povodom posjete francuskog i njemačkog ministra inostranih poslova vrijedno je zapaziti i neuobičajenu okolnost da je prvi zamjenik ruskog ministra Afanisevski koji je sa Primakovim učestvovao u svim razgovorima u Beogradu, ostao da sačeka francuskog i njemačkog ministra i neposredno ih obavijesti o razgovorima koje je sa vodećim srpskim i jugoslovenskim funkcionerima vodio njegov resorni šef, kako bi na tom trostranom nivou, zajednički formulisali platformu za predstojeći veoma važan sastanak Kontakt-grupe u Bonu, 25. marta.

O svim ovim razgovorima veoma su oskudna javna saopštenja, pa stoga pažljivom promatraču preostaje jedino da na osnovu kratkih i često lapidarnih izreka, i naravno, vlastitog zdravog razuma pokuša odgonetnuti kako je tekao dijalog o temi koja je svim učesnicima razgovora zadata i stoga neizbježna, tj. nastojanju da se i u ovom poodmaklom času pokuša obezbjediti političko rješenje za Kosovo putem razgovora o njegovom statusu.

Glavnu ulogu u stvaranju nedoumica o tome što se stvarno dešava i kuda se stvari kreću imaju svakako kontrolisani mediji, vlastitim komentarima i prenošenjem izjava režimskih glavara, a kada zatreba i brojnih lokalnih funkcionera, koji se takmiče u jedinstvenom horu slavljenja Kosova kao isključivo unutrašnjeg pitanja Srbije, odbijanja svake vrste internacionalizacije

i, uz osudu "šiptarskih terorističkih bandi" i "separatističkih političkih lidera", izjašnjavanja za dijalog i rješavanje složenog pitanja Kosova političkim sredstvima, u okviru srpskog ustava.

Najčudnija pojava koja se neprekidno ponavlja jesu izjave najuticajnijih srpskih i saveznih moćnika, uključujući i obojicu predsjednika respektivnih republika, koji neposredno nakon završetka razgovora sa gostujućim ministrima zemalja članica Kontakt-grupe, koji su naravno vođeni prije svega, ako ne i isključivo o Kosovu, mirno izjavljuju kako su zadovoljni otvorenom razmjenom mišljenja, i dakako i dalje protivni svakoj internacionalizaciji koja praktično traje već gotovo cijelu deceniju.

Da se ipak imaju u vidu višestruko ponavljani zahtjevi Kontakt-grupe i uviđa neophodnost bez nekog, iako svakako ne i zadovoljavajućeg odaziva, može se zaključiti po nekim iznuđenim i ujedno polovičnim koracima, kao što je pozivanje ekspertske grupe Međunarodnog Crvenog krsta, najave score implementacije Sporazuma o obrazovanju, i konačno, pokretanje inicijative za dijalog sa predstavnicima kosovskih Albanaca. Kako je međutim, inicijativa Vlade Srbije prijetila da se izrodi u sveopšti cirkus, a u svjetlu mirnih i veoma masovnih demonstracija kosovskih Albanaca sa posebnim učestćem omladine i žena, odlučeno je da se angažovanje vlasti podigne na višu potenciju deklaracijom predsjednika Republike Srbije Milana Milutinovića, koja je odmah naišla na pohvale u našoj reglementiranoj sredini i neposrednu podršku predsjednika Savezne Republike Jugoslavije. Po nekim informacijama Milošević je i saopštio franko-njemačkom ministarskom duetu da on kao savezni predsjednik i nije nadležan za Kosovo, koje je unutrašnji problem Srbije, pa je stoga upravo Milutinović i zadužen za razrješavanje tog neprijatnog čvora.

Iako je propagandno korištenje Milutinovićeve izjave, za naše uslove prirodno i očekivano, iznenađuju izjave stranih visokih političara i diplomata koji govore o "zapaženom značajnom pomaku", koji bi tobože mogao doprinijeti rješavanju problema, analizirajući tekst deklaracije u dobroj volji i bez predbjeđenja, nisam mogao da zapazim gotovo ni jedan stvarni novum u odnosu na sve ono što je do tada tutnjalo javnom scenom. Izuzetak može, možda, biti u pozitivnoj evaluaciji dugoročne Misije OEBS iz 1992. kojoj je grubo uskraćeno gostoprinstvo u SRJ, a sada se spominje prvenstveno radi usputne napomene Milutinovića da je tada djelovala na ugovornoj osnovi, pa bi stoga i nova morala biti tako regulisana, što opet zahtijeva hitan prijem SRJ u ovu Organizaciju.

Ocijenjujući, međutim, po onome što je stvarno učinjeno na terenu, nedostaju mnogi traženi i očekivani konkretni koraci koji bi davali osnove za bilo kakav optimizam. Nije ništa učinjeno po možda i najvažnijem zahtjevu Kontakt-grupe adresiranom neposredno predsjedniku Miloševiću: "da povuče jedinice specijalne policije i obustavi akcije snaga bezbednosti koje pogađaju

civilno stanovništvo", dok je posredovanje Felipea Gonzalesa neuvijeno odbijeno, a međunarodna istraga o eventualnim zločinima nad civilima, navodno ponuđena Međunarodnom Crvenom križu, koji za to nije nadležan. U nekim izvještajima, doduše, o razgovorima saveznog predsjednika sa ministrima Kinkelom i Vedrinom, bilo je nagovještaja o datom obećanju da će se povući snage specijalne policije, ali do sada nema potvrde da je nešto zaista i učinjeno.

Vrijeme, međutim, brzo i neumitno ističe. Bez obzira na povremene povoljnije i pre bih rekao, podsticajne izjave, pojedinih međunarodnih aktera, ministarski skup u Bonu ocijenjivaće prvenstveno i zapravo jedino stvarni napredak ostvaren konkretnim koracima i mjerama. Ukoliko zajednička ocjena bude svedena na nedostatnost učinjenog, sasvim je izvjesno da će biti preduzete kaznene mjere, koje su po svojoj prirodi takove da za njihovu primjenu neće biti neophodna odluka Savjeta bezbjednosti OUN, na kojem bi, prije Kina nego Rusija, mogla da se usprotivi.

Ovom prijetećem krugu nove i dublje izolacije, treba dodati i ozbiljne mjere koje se od strane Kontakt-grupe iniciraju prema našim neposrednim susjedima na jugoistoku Evrope u cilju jačanja bezbjednosnih barijera koje bi bile sposobne da spriječe eventualno "prelivanje" mogućih oružanih sukoba na Kosovo, sa neželjenom posljedicom destabilizacije i ugrožavanja mira i bezbjednosti u cijelom regionu. Vrlo je simptomatično da će se nakon zasjedanja Kontakt-grupe u Bonu 25. marta ministri velikih sila sastati i sa svojim kolegama sa jugoistoka Evrope, što liči na stvaranje pretpostavki svojevrsnog sanitarnog kordona, za slučaj da se pokaže neophodnim.

Dok ispisujemo ove redove (subota 21. marta) nije moguće prognozirati koji bi mogli biti slijedeći koraci vlasti u Beogradu. Da bi oni morali biti sasvim konkretni i u punom skladu sa zahtjevima Kontakt-grupe, ne može biti nikakove sumnje. Na pritiske kojima su bili izloženi, Albanci su reagovali brzo i bez uslovljavanja, najavom svog pregovaračkog tima već za početak slijedeće nedelje. Sa strane vlasti u Srbiji i Jugoslaviji, barem jasan i nedvosmislen stav u pogledu prihvatanja misije Felipea Gonzalesa bio bi onaj minimum bez kojeg bi svaki dalji napredak bio bez realnih izgleda.

Dramatična informacija o susretu glavnog američkog pregovarača i posrednika u pokušajima za razrješavanje krize na Kosovu sa oružanim predstavnicima Oslobođilačke vojske Kosova, do kojega je, kako je kasnije izjavio sam Ričard Holbruk došlo gotovo slučajno, pri obilasku naselja Junik, izazvala je brojne kritičke reakcije u evropskim sredstvima informisanja. Nešto umjerenije usledile su u zvaničnim krugovima, a kod nas je odmah uzvraćeno tezama o potvrdi zaveru SAD. Kasnija informacija o pripremljenom susretu specijalnog izaslanika SAD za Balkan Roberta Gelbarda sa još uvijek neidentificiranim, ali po svemu sudeći ovlaštenim predstavnicima ove oružane formacije, pokazala je da je vrug uzeo šalu i da je vodeća svjetska sila svjesno ušla u eksploratorne razgovore sa predstavnicima OVK čija su komandna hijerarhija, struktura i poli-

tičke opredijeljenost i dalje nepoznanica za glavne međunarodne predstavnike, ali po svemu sudeći i za većinu političkih lidera kosovskih Albanaca.

Pažljivijem političkom posmatraču ovakav razvoj događaja nije bio iznenađujući. Ubrzani porast obostrane primjene nasilja zaista je doveo kosovsku dramu do ruba izbijanja masovnog krvoprolića sa svim, na našem terenu i suviše poznatim pratećim posljedicama stradanja civila, masovnim talasima izbjeglica i prijetnjom izbijanja istinske katastrofe. U samo nekoliko mjeseci, od Dreničkog masakra naovamo, oružane formacije kosovskih Albanaca su od nekoliko stotina pripadnika eksplodirale do pretpostavljenih nekoliko desetina hiljada. Sudeći po ozbiljnijim procjenama vojnih eksperata NATO, ali i nezavisnih posmatrača, oni danas kontrolišu 30 do 40 odsto teritorije Kosova. Međutim, što je još značajnije, a rijetko se primjećuje, oni su očigledno u stanju da ugroze komunikacije, vojne i policijske objekte i privredna postrojenja skoro na cijeloj teritoriji Kosova.

Po podršci koju OVK nesumnjivo uživa kod velikog dijela albanskih građana Kosova, sasvim je osnovana tvrdnja da je ta skupina naoružanih boraca stekla atribut "oslobodilačke vojske" koja prirodno želi da ima svoj glas i prilikom nekog budućeg odlučivanja o ishodu nacionalne borbe za koju su se opredijelili. Takvo opredjeljenje, međutim, mora se prije svega pripisati dugogodišnjoj politici terora i represije, koju su vlasti u Beogradu i njihovi službenici na Kosovu sprovodili protiv nacionalnog bića i prirodnih aspiracija kosovskih Albanaca, sa svim osobinama zloglasne politike aparthejda.

Sigurno je u pojedinim oružanim akcijama pripadnika OVK bilo i akata terorizma, koji su temeljito odudarali od politike nenasilnog otpora, na kojoj su cijelu deceniju istrajavali svi politički lideri kosovskih Albanaca. Ali, ako terorizam razumijemo - kako se to, uostalom, jedino i može - kao neograničenu primjenu nasilja koja ne šteti ni civilno stanovništvo, a naročito žene i djecu, onda se isto tako pouzdano može reći da smo na Kosovu svjedočili jednoj produženoj i ničim ograničenoj, a još manje kažnjenoj politici terora i od strane režima.

Uprkos pompeznoj najavi moskovske deklaracije Jeljcina i Miloševića, u kojoj se na prvo mjesto stavlja neophodnost nalaženja političkog rješenja i neodložnog nastavka pregovora, uslijedila je potpuna blokada svakog dijaloga. U uslovima rastućeg nasilja, nastavljanje razgovora djeju delegacija postajao je sve manje izgledan. Stoga je i težište zahtjeva svih relevantnih međunarodnih institucija i tijela počelo da se pomjera, od ranijeg insistiranja na hitnom uspostavljanju i zatim nastavljanju dijaloga, prema danas prevlađujućem zahtjevu za hitnom obustavom vatre, koja mora prethoditi obnovi dijaloga između Beograda i kosovskih Albanaca. A o prekidu oružanih sukoba, sasvim očigledno, nije moguće voditi relevantne razgovore sa Rugovom i njegovim neposrednim saradnicima. Stoga, neizbežno, na scenu stupaju i predstavnici OVK.

Eksploratorni razgovori koje su sa predstavnicima OVK do sada vođeni, ne

znače njihovu "legalizaciju" kako se učestalo tvrdi iz raznih izvora.

Cilj je, prije svega obezbjeđivanje saglasnosti za prekid vatre, a tek zatim i pokušaj preciznijeg određenja i mogućeg pozicioniranja još uvijek neidentificiranih vođa ili komandanata OVK prema međunarodno priznatim vođama kosovskog albanskog pregovaračkog tima. O uključivanju predstavnika OVK u eventualni nastavak pregovora sa srpskom stranom mogu konačno odlučiti samo kosovski Albanci. Po svemu sudeći, uprkos do sada izražavanim razlikama vodećih političkih faktora, oni neće imati većih teškoća u izgrađivanju takove zajedničke platforme, koja će moći da posluži kao zajednička osnova za nastavak pregovora.

Veći je problem na srpskoj strani koja nema vidljivog koncepta, strategije pa ni platforme za rješenje kosovskog čvora. Nakon, danas već praktično zaboravljenog referenduma, sa izmanipulisanim porukom da će Srbija sama i bez stranog miješanja riješavati problem Kosova, vodeći krugovi Srbije i Jugoslavije su jedini od svih involviranih faktora potpuno isključeni iz bilo kojeg dijaloga, koji je i dalje posredno u toku.

I upravo zato što, na žalost, nema nagovještaja da se u ovdašnjoj vlasti uočava neophodnost izgrađivanja takove platforme najavljuje se, pred predstojeće zasjedanje Kontakt-grupe "razrada osnovnih elemenata za autonomiju Kosova" od strane predstavnika međunarodne zajednice koji bi mogli biti primjenjeni po analogiji Dejtonskog paketa kao osnova za diktiranje mirnog rješenja.

Nema, naime, nikakvog izgleda da će međunarodna zajednica prepustiti dalji razvoj na Kosovu stihiji i orgijanju nasilja. Neočekivana posljedica izrastanja OVK u respektabilnog, ako ne i ravnopravnog protivnika, bitno je smanjila prijetnju oružanog nastupa NATO koncentrisanog protiv srpske strane. Sada se daje apsolutni prioritet obustavi oružanih sukoba, čemu već ovih dana treba da posluže diplomatske promatračke grupe, čije se konstituisanje čini kao jedini konkretan rezultat moskovske eskurzije predsjednika Miloševića.

Sve druge opcije, uključujući i moguće vojne intervencije i dalje će stajati na raspolaganju, uz rastuće razumijevanje da će Savjet bezbjednosti morati da bude forum koji će odlučivati o svim pravicima akcije. Ne vidim ko bi među članicama tog foruma mogao zauzeti stav protiv kategoričnog zahtjeva zaraćenim stranama da smjesta obustave neprijateljstva, a zatim bez odlaganja i uslovljavanja, uz aktivnu podršku i učešće izabranih međunarodnih predstavnika priđu nalaženju sporazumnog rješenja.

Ono će jedino biti moguće ako se uvaži model usaglašen od strane svih relevantnih faktora međunarodne zajednice, kao što je uostalom ubedljivo, iako još uvijek ne i konačno, demonstrirao Dejtonski sporazum i Pariski mirovni dogovor.

Iznuđeni obrt (zasad) bez odjeka

Zaključci sastanka Kontakt-grupe održanog u Londonu 9. marta ove godine, raspoređeni u deset neuobičajeno detaljno elaboriranih tačaka, neposredno su "prozvali" Slobodana Miloševića, pozivajući ga da preduzme "brze i efikasne korake" u zaustavljanju nasilja na Kosovu, kao i da se angažuje u pronalaženju političkog rješenja putem dijaloga. Ovo obraćanje uokvireno je u dugu listu mjera koje je Kontakt-grupa odlučila da preduzme ili podrži, a koje su sadržane u tački 6. londonskog saopštenja. Još važnije, Kontakt-grupa je utvrdila i određene kaznene mjere koje će biti primenjene odmah, ili nakon deset dana, ukoliko izostanu koraci koji se eksplicitno i imperativno očekuju od režima u Srbiji. Te se mjere odnose na uvođenje sveobuhvatnog embarga na oružje, zabranu uvoza opreme koja bi mogla da bude upotrebljena za represiju ili terorizam, uskraćivanje viza zvaničnicima SRJ i Srbije odgovornim za represiju na Kosovu. Teško je pretpostaviti da su ove nabrojane pretnje suviše zabrinule politički vrh u Srbiji. Jer, oružja i odgovarajuće opreme ionako ima dovoljno, a embargo na oružje bi prije mogao da naškodi Albancima nego vladajućem bezbednosnom establišmentu. Još manji je problem sa zaprećenim uskraćivanjem viza, jer operativci u sprovođenju represije ionako nevoljno napuštaju zemlju, a za one koji su ih naredili - vlada drugi režim putovanja.

Ostaje međutim, podtačka d., tačke 7, kojom se "predviđa moratorijum na kreditiranje državnog izvoza kojim se podstiču trgovina i investicije, uključivši i finansiranje privatizacije u Srbiji", i koja je svakako morala izazvati najozbiljniju zabrinutost vlasti, jer su predvidive konsekvence širokog međunarodnog prihvatanja ove mjere gotovo katastrofalne po inače potpuno istrošenu privredu Srbije. Činjenica da je Rusija na sjednici Kontakt-grupe rezervisala svoj stav u pogledu upravo ove tačke, ne čini njeno prateće dejstvo manje poraznim, jer ih neke veoma važne zemlje, kao što je, na primer Kanada, primjenjuju već od dana proglašenja i to u široj interpretaciji nego što predviđa sam dokumenat Kontakt-grupe. Ako izostanu traženi koraci vlasti u Beogradu, a posebno ako ne dođe do otpočinjanja političkog dijaloga sa legitimnim predstavnicima kosovskih Albanaca, sve zaprećene mjere, uključujući i spomenutu ekonomsko-finansijsku, primeniće se kao sankcije i bez potrebe da ih formalno usvaja Savet bezbjednosti OUN.

Ovu opasnost uočili su i u vrhu vlasti u Srbiji i između više mogućih varijanti odlučili se da vlada bude nosilac novog i iznuđenog obrta u tretiranju kosovske krize. Saopštenje sa sjednice vlade od 10. marta formulisano je "opranim" riječnikom, bez do jučer neizbježnih uvredljivih i degradirajućih kvalifikativa rezervisanih za kosovske Albance. Poziva se grupa eksperata Međunarodnog komiteta Crvenog krsta da posjeti Kosovo. Obraća se odgovornim predstavnicima kosovskih Albanaca s direktnim pozivom na otvoren dijalog bez do jučer neizbježnog uslovljavanja o prethodnoj osudi terorizma i priznavanja Ustava Srbije. Nije prošlo ni 24 časa od emitovanja saopštenja vlade, a već se zakazuje prva runda pregovora i obelodanjuje sastav vladinog tima, uz ponudu svim parlamentarnim strankama da se pridruže radi jedinstvenog nastupa.

Zakazivanje termina otpočinjanja pregovora nije, očigledno, usaglašeno sa organizacijama kosovskih Albanaca. Lako je za pretpostaviti da iza toga stoji namjera da se isprovocira odbijanje učešća i time postigne ravnomjernije raspoređivanje snažnog pritiska iz međunarodne zajednice koji je za sada koncentrisan prema srpskoj strani. Pored toga, možda se očekuje da će ovaj neočekivan potez vlasti izazvati i podele među kosovskim Albancima.

Ostaje, međutim, činjenica da su saopštenjem vlade pruženi odgovori na samo dva od četiri zadatka izričito postavljenih predsjedniku Miloševiću. Ostaje bez odgovora, možda najvažniji postavljeni zadatak jugoslovenskom predsjedniku, da "povuče jedinice specijalne policije i obustavi akcije snaga bezbjednosti koje pogađaju civilno stanovništvo". Pored toga od predsjednika Miloševića se još traži da sarađuje sa Kontakt-grupom u primjeni onih akcija iz tačke 6. londonskog saopštenja, koje traže angažovanje Vlade SRJ (nova misija Gonsalesa na Kosovu, povratak dugoročnih misija OEBS-a, definiranje uloge haškog Tribunala na Kosovu). I dok se na ovaj potonji zahtev može, bar donekle, uvjerljivo odgovoriti da njegova realizacija predstoji u vremenu do isteka zadatog roka, neizvršavanje prvog može spriječiti i sam početak ponuđenog dijaloga, s time da i dalje glavni fokus odgovornosti bude usmjeren prema srpskoj strani.

Slijedeći dani će biti puni iznenadnih poteza kao u partiji šaha koja se igra brzopotezno. Bila bi, međutim, velika zabluda ukoliko bi se i dalje naивно vjerovalo da je moguće ključne faktore međunarodnih odnosa i dalje zamajavati ishitrenim potezima koji prikrivaju prave namjere i ciljeve. Ovakav neprihvatljiv pristup je vidljiv i nakon saopštenja vlade, kada se talas javnih reakcija, uključujući tu i saopštenje savezne vlade i dalje, kao po inerciji kreće po istoj propagandnoj matrici jasno izraženog govora mržnje koji je kontaminirao našu javnu pozornicu, posebno poslednjih nedelja. Bez obzira, međutim, na retoriku, osnovni kriterij kojim će se vrednovati stvarna spremnost da se izađe u susret zahtjevima međunarodne zajednice, i time ujedno i za sebe otvore povoljniji izgledi rješavanja jednog teškog i složenog neuralgičnog pitanja,

biće spremnost da se delima dokaže zrelost i odgovornost vlastite politike. U sadašnjem trenutku, najkraće rečeno, to znači spremnost da se u dobroj vjeri i bez predubeđenja pregovara o statusu Kosova i o punoj i dosljednoj zaštiti ljudskih prava kosovskih Albanaca.

Naša Borba, mart 1998.

Na silu će biti uzvraćeno - jačom silom

Približavanjem 23. aprila sve više se izoštrava dilema o mogućim posljedicama ovog nesretnog događaja u pogledu budućeg ponašanja vlasti u Srbiji i Jugoslaviji, ali, također i koracima koje bi mogli preduzeti vodeći činio-ci međunarodne političke i bezbjednosne scene, okupljeni u Kontakt-grupi. Pri tome, dodajmo usput, svi zaključci najavljenog sastanka Kontakt-grupe, 29. aprila u Rimu, na kojem će pored pet punopravnih članica ovog *ad hoc* tijela sudjelovati i italijanski domaćin, biće bez ikakove sumnje podržani od OEBS u njegovoj trans-atlanskoj dimenziji, zatim Evropske unije i Savjeta Evrope, a tamo gdje bude potrebno, i Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija.

Visoki predstavnici većine zemalja članica Kontakt-grupe, već su proglasili očekivane rezultate referenduma irelevantnim po dalji tok rješavanja kosovske dramatične krize. Time, kao da procjenjuju pravi karakter preduzete kvazi-demokratske manipulacije primjerene unutrašnjim potrebama potpirivanja nacionalističke histerije i agresivne ksenofobije kao osnova stvaranja nove nacionalne hegemonizacije, na već isprobanoj platformi. I koliko god takav naizgled potcjenjivački tretman pompezno najavljenog izražavanja "narodne volje" može izgledati uvredljiv po glavne protagoniste ovog projekta, toliko on, u suštini nudi dodatnu i neočekivanu šansu režimu u Srbiji i predsjedniku Miloševiću da iznesu "vjerodostojnu ponudu za početak dijaloga sa kosovskim Albancima", kako su to prije nekoliko dana zajednički formulisali Klaus Kinkel i Stroub Talbot.

To praktično znači ponudu Miloševiću da bez obzira na izraženu "narodnu volju" koja je izvjesna od trenutka raspisivanja referenduma, i do koje on tradicionalno i notorno ne drži ništa, ipak učini neki autonoman potez koji bi smanjio rastuću i sve opasniju tenziju i otvorio, možda ipak, šansu za ozbiljan i ravnopravan dijalog, bez prethodnog uslovljavanja. Takav dijalog, međutim, sudeći po pomenutom izjašnjavanju svih relevantnih predstavnika albanskih političkih partija i udruženja, kao i nedvosmislenim stavovima svih ključnih međunarodnih faktora, nije moguć bez sudjelovanja međunarodnih posrednika, u njihovoj već definiranoj funkciji podrške i ohrabrenja pozitivnom i konstruktivnom toku razgovora, uključujući i moguće podsticaje nezavisnim prijedlozima i modelima, te konačno, pružanja garancije za implementaciju eventualno usvojenih i obostrano prihvatljivih rješenja. Ali, upravo o tom pitanju,

tj. učešću tzv. "trećeg faktora", vlasti u Beogradu i organizuju predstojeći referendum, pripreman sa halbukom "patriotske prosvijećenosti" i bespoštednom osudom svih onih koji se zbog protivljenja ovom providnom manevru, proglašavaju izdajnicima. Stoga su mali izgledi da će Slobodan Milošević iskoristiti neočekivan "popust" koji mu međunarodna zajednica ipak nudi, kako bi zaustavio dalji sunovrat prema novoj izolaciji već iscrpljene države, privrede i društva.

Prema raspoloživim indikacijama iz krugova vladajućih stranaka, izgleda da se, iza kulisa vlasti, priprema statut o statusu Kosova, kojim predstavnici srpske Vlade imaju namjeru lupiti o stol kosovskim Albancima. Problem je, međutim, u tome što kosovskih Albanaca za tim zamišljenim stolom neće biti. Ne može ih biti stoga što, pored presudnog odsustva stranih posrednika, jednostran i, treba očekivati, isključiv, nacrt statuta, predstavlja ujedno i kršenje principa ravnopravnosti i bezuslovnosti dijaloga, a time i još jedan pokušaj diktata umjesto otvaranja prostora za tolerantan dijalog.

Ukoliko zaista izostane traženi "vjerodostojan korak" srpskih vlasti, odnosno predsjednika Miloševića, kojemu je zahtjev neposredno adresiran, koji bi otvorio mogućnosti otpočinjanja očekivanog dijaloga, onda će neizbježno, već od 29. aprila, uslijediti nove sankcije prema SR Jugoslaviji, odnosno, preciznije rečeno, Srbiji. Jer, kako je već najavljeno sa najviših mjesta zemalja čiji će uticaj biti presudan, kao što su Francuska, SAD i Njemačka, izgleda da postoji saglasnost, koja je i razumljiva kada se ima u vidu kurs koje je reformsko rukovodstvo Crne Gore uzelo na unutrašnjem, ali i na spoljnom planu, da ona bude izuzeta, odnosno, koliko bude moguće, pošteđena od efekata primjenjenih sankcija. Naravno, u uslovima aktuelnog funkcioniranja federalne vlasti, na štetu interesa građana i republike Crne Gore, i ta "pošteđa" može imati samo ograničeno zaštitno dejstvo.

To je ujedno i dio razloga kojima se, vjerujem, rukovode Milo Đukanović i njegovi proevropski orijentirani sljedbenici u nepoštednoj kritici odbijanja rukovodstva Srbije da teži uspostavljanju normalne komunikacije sa Evropom i svijetom.

Drugi dio razloga leži u realnoj procjeni, koju dijele i prononsirani "izdajnici" na srpskoj političkoj sceni, da će dalje osionost iracionalno suprotstavljanje političkoj volji, ali i prihvaćenim standardima međunarodne zajednice, uz najavljenu prijetnju izolacije, dovesti do ratne opcije, koja se, sudeći po ponašanju vlasti i njihovog oružanog aparata, uveliko priprema za Kosovo. Prepoznatljivi su, naime svi već poznati i, u toku raspada bivše Jugoslavije primjenjeni mehanizmi, koji polaze od nemogućnosti zajedničkog života, a završavaju se brutalnim uništavanjem ili masovnim progonom nepoželjnog etničkog entiteta. Autori ovakvog avanturističkog projekta zaboravljaju da je i međunarodna zajednica kroz stečeno iskustvo angažovanja u rješavanju sukoba na prostoru bivše Jugoslavije spoznala zlokobne posljedice kasnog i neod-

lučnog reagovanja. U slučaju Kosova, ona je dodatno svjesna da bi svaka oružana konfrontacija vodila prelivanju konflikata na širi prostor susjednih balkanskih zemalja, kao opasnost za mir i bezbjednost regiona. U takovom slučaju, sasvim je sigurno da Rusija neće moći, a možda ni thjeti da u Savjetu bezbjednosti OUN stane protiv primjene Glave VII Povelje OUN, koja bi pružila legitimaciju za autorizovanu vojnu intervenciju NATO, kao isturene pesnice Svjetske organizacije, sa ciljem sprečavanja širenja sukoba i njegovog gašenja na terenu gdje je nastao, uz porazne posljedice po materijalnu infrastrukturu, ali i građane koji će se naći u tom vrtlogu nasilja i destrukcije.

Od Slobodana Miloševića zavisi koji će od ovih scenarija biti primenjen u vezi Kosova, Srbije i Jugoslavije. Odlučujući faktori međunarodne zajednice neće se kolebati u reagovanju na izabranu opciju. U prvom slučaju, to bi značilo otvaranje puteva postepenog vraćanja Srbije i Jugoslavije u krug evropskih zemalja i njihovih integracija. U slučaju opredjeljenja za nasilnu opciju, biće uzvraćeno jačom silom, što vodi i u dugi period izopćavanja Srbije iz svakog učešća u normalnom životu i razvoju svijeta koji nas okružuje.

Helsinška povelja, april, 1998.

Srpska histerija

Novak Pribićević je dugi niz godina proveo u jugoslovenskoj diplomatiji. Bio je ambasador u Austriji i Albaniji. Po povratku iz Albanije, 1991. godine, radio je kao pomoćnik saveznog sekretara za inostrane poslove, a krajem te godine dao je ostavku u znak protesta zbog prevladavanja ratne opcije u rešavanju krize u bivšoj Jugoslaviji. Sa gospodinom Pribićevićem razgovarali smo o "skraćenoj" Jugoslaviji, o njenim neprilikama u odnosu s ostalim vetom...

Nezavisna svetlost: Kod nas je opet na sceni politika inačjenja i konfrontacije sa celim svetom, koju smo već dobro platili.

Pribićević: Mislim da je razlog za to, prije svega, u činjenici što se sam osnovni sadržaj politike nije promenio i što nije učinjeno neizbežno, verujem da bi bilo i spasonosno, suočavanje s vlastitom odgovornošću za sve ono što se desilo na ovim našim nesretnim terenima.

Arogantni režim odbija internacionalizaciju Kosova, a problem je već internacionalizovan; tvrdi da je to unutrašnje pitanje Srbije, a od njega i susedi imaju glavobolju.

- Naravno da je problem davno internacionalizovan, u čemu je sudjelovao i sam režim. Uostalom, jedini postignuti sporazum u poslednjoj deceniji, koji se odnosi na školovanje na albanskom jeziku i koji je postignut između Miloševića i Rugove, zapravo je omogućen kroz jednu međunarodnu podršku i posredovanje.

Da li to može biti predstavljeno kao unutrašnje pitanje?! Već od Helsinkija i 1975. godine, dakle skoro četvrt veka, jasno je da ni jedno pitanje vezano za kršenje ljudskih prava, uključujući tu i pravo manjina, ne može biti tretirano kao unutrašnje pitanje ni jedne evropske zemlje. I sigurno je da, kada je riječ o kršenju ljudskih prava, a na Kosovu je, prije svega, riječ o tome, ono ne može biti tretirano kao unutrašnje pitanje. Nitko to u svijetu neće prihvatiti.

Učešće međunarodne zajednice ne mora uvek da bude mešanje u unutrašnje stvari, kako je to ovde protumačeno, već svojim prisustvom, kažu eksperti, ona može da pruži pomoć u rešavanju problema.

- Koliko sam pratio, a nastojao sam da pratim sve što se javljalo na evropskoj i globalnoj sceni, niko nije tražio da se upliće u unutrašnje stvari

Jugoslavije - pa ni Srbije. Naprotiv! Stalno se ističe potreba pokretanja dijaloga u kojem će strane težiti da nađu obostrano prihvatljivo rješenje. Međunarodna zajednica je spremna da taj proces podrži, da svojim idejama i prijedlozima olakša postizanje jednog takvog sporazuma. I na kraju, što u našim uslovima može da se pokaže i najvažnijim, da svojim učešćem garantuje sprovođenje onoga o čemu bude postignut sporazum. To je, zapravo, suština onoga o čemu se govori - kada je riječ o učešću međunarodne zajednice.

U Srbiji se podgreva referendumska atmosfera. Vidljiva je homogenizacija i sve prisutnija parola o "jedinstvu rukovodstva i naroda" o ovom "sudbonosnom pitanju".

- Ja bih to još, možda, za nijansu oštrije kvalifikovao. Čini mi se da je u Srbiji u toku stvaranje jedne atmosfere nacionalne histerije i ksenofobičnog odbijanja svake stvarne i sadržajne komunikacije sa svetom. Mislim da je to porazan pravac i kurs koji će, sasvim sigurno, dovesti do nepovoljnih konzekvenci ne samo za rukovodstvo, koje takav kurs svojom propagandnom akcijom želi da nametne, nego i za ukupno stanovništvo naše zemlje - bez obzira da li ono prihvata tu histeriju ili joj se, na ovaj ili onaj način suprotstavlja.

Normalno je što su socijalisti i radikali glasali za svoj referendum, za svoju politiku konfrontacije sa svetom, ali nije jasno zašto SPO govori jedno, a glasa drugo.

- Verujem da je SPO, kada je riječ o Kosovu, u suštini dalje produbio svoje nesnalaženje ili nespremnost da se ozbiljno pokuša odgovoriti na izazove vremena. Sećamo se kada je u vreme predizborne kampanje Drašković govorio o Kosovu kao o Staroj Srbiji. Poznat je i stalno prisutan taj njegov mitološki pristup problemu Kosova. Kada se on izražava u prilog prisustva međunarodne zajednice, onda, a to ponekad nije dovoljno primećeno, kao glavni argument u prilog međunarodnog prisustva, izdvaja uverenje da srpska strana ima u svemu pravo. I da bi međunarodno prisustvo imalo smisla, prije svega, radi kompromitovanja pozicije Albanaca.

E, ja ne mislim da takav prilaz odgovara istini. Jer, čini mi se, da je u središtu cele krize na Kosovu činjenica da se tamo, već gotovo jednu deceniju, vrši organizirani, sistematski teror vlasti nad 90-postotnom većinom koju čine predstavnici albanskog naroda. Stoga bi čovek od jedne opozicione stranke najpre očekivao da zauzme stav prema toj činjenici, prema tom stanju, da se ogradi od tog terora, kao što se traži od albanskog rukovodstva da se ogradi od terorizma - da bi se, onda, na toj osnovi, otvarao dijalog. A to, na žalost, Drašković ne čini. Kao što, da dodam, ni većina drugih partija takozvane demokratske opozicije nije izašla na čisto - kada je riječ o odnosu prema problemu Kosova.

Dok iz sveta, zvaničnih mesta, stižu upozorenja da je referendumsko pitanje nekorektno, da je reč o "proceduralnom triku" koji nas neće spasti

sankcija, u domaćoj javnosti vidljiva je zabrinutost zbog ovog opasnog "patriotskog" poteza koji treba da "kolektivizuje" Miloševićevu odgovornost.

- Mislim da je ta zabrinutost osnovana, da za nju ima mnogo ozbiljnih razloga. Jer, ukoliko se, nakon referenduma, čiji rezultat je već danas gotovo izvestan, bez obzira koliko ljudi stvarno izađe da se izjašnjava, nastavi politika suprotstavljanja Evropi i svijetu, onda je sasvim sigurno da se može očekivati ponovo vraćanje na krug sankcija i dalje izolacije Srbije i Jugoslavije. U tome nam ništa neće pomoći neko očekivano drugačije ponašanje Rusije. Kao što se, uostalom, takvo drugačije ponašanje nije, a bilo je očekivano, ispoljilo nedavno u Savetu bezbednosti - kada je odlučivano o embargu na uvoz oružja.

Sigurno je, inače, da pokušaj kolektivizacije krivnje u suštini predstavlja želju da se za sebe stvori alibi i da se onda svakom sagovorniku u svijetu zapravo ponavlja teza o tome da nije to do rukovodstva, nego da narod neće učešće međunarodne zajednice.

Veoma je važno da se razume da pretnje, zaista, postoje, da su one ozbiljne... Ali, s druge strane, treba reći da za vlasti u Beogradu, bez obzira na referendum, nisu iscrpljene moguće alternative otvaranja ozbiljnog dijaloga sa svijetom. Naime, ukoliko bi, nakon referenduma, na ozbiljan način bio upućen poziv predstavniku OEBS-a i EU gospodinu Gonzalesu da dođe u vršenje svoje misije u Jugoslaviji, koje istovremeno pokriva, kao što režim traži, i pitanje ukupnih odnosa sa Evropskom unijom i OEBS-om, bilo bi naivno očekivati da tako visoki predstavnik dođe u Jugoslaviju, a da o Kosovu, kao jednom od središnjih pitanja, ne razgovara. Verujem da treba očekivati da OEBS i sam Gonzales - daju svoj doprinos pokretanju dijaloga o Kosovu - na konstruktivnoj osnovi. To je još uvek moguće. Prema tome, ni danas, nakon svih ovih smešnih i štetnih izjava koje su date i histerije koja je dizana, nisu sasvim zatvorena vrata da se sa svijetom razvije dijalog na drugačijoj osnovi - sadržajnijoj i konstruktivnijoj.

Indikativna je opaska najžešćeg eksponenta "patriotskog bloka", gospodina Šešelja, u stilu: "Izdržali smo Turke, izdržaćemo i ove sankcije".

- Tu Šešelj ni izbliza nije došao na istu ravan sa predsednikom Miloševićem. Jer, koliko svi znamo, turska dominacija na ovim terenima trajala je 500 godina, a predsednik Milošević, posle uvođenja onih sankcija iz 1992. godine, rekao je da Srbija može da izdrži i hiljadu godina pod sankcijama. Čuli smo tada i sugestije o tome da ćemo jesti korenje i travu - da nećemo popustiti pred svijetom... Neku godinu nakon toga smo zajedno sa svijetom, uz njegovo prisustvo, a i vrlo aktivno učešće, u Dejtonu rješavali ceo bosansko-hercegovački sklop. Mislim da je igranje s brojkama, u suštini, igranje sa sudbinom ljudi koji u ovoj zemlji žive. Mnogi od njih nisu spremni da ulaze u tako vratolomne avanture.

Tračak svetla na ovu sumornu zemlju "baca" Balaševićovo proglašenje za "ambasadora dobre volje". Neće se, valjda, desiti da ono što ceo svet ceni mi

proglasimo izdajom?!

- To se, na žalost, veoma lako može desiti! Inače, moram da kažem da visoko cenim sve što je Balašević učinio, ne samo prilikom poslednjeg, a tako dramatičnog gostovanja u Sarajevu, nego i u celom toku drame na prostorima bivše Jugoslavije. Srećom, Balašević u tome nije sam. Ima još dobronamernih, a u isto vreme i hrabrih i odlučnih ljudi, koji su na ovaj ili onaj način, zavisno od onoga čime se bave, izražavali svoj otpor prema politici sile, represiji, ograničavanju sloboda i demokratskih prava, kršenju ljudskih prava - prema sverhu onome što, na žalost, čini i karakterizira ovaj današnji sistem vlasti u našoj zemlji.

Da li i koliko će i takvi ljudi, počinjući od Balaševića, biti proglašavani izdajnicima? To je, na kraju krajeva, stvar ocene onih segmenata vlasti koji takve kvalifikacije nameću našem društvu. Međutim, čuli smo veoma zabrinjavajuće glasove od gospođe Mire Marković, koja je pobrojala šest tačaka na bazi kojih prepoznaje izdajnike i strane plaćenike u našoj sredini. Bojim se da bi, po njenim kriterijumima, i Balašević spadao u tu kategoriju.

Bez obzira na ovo priznanje?!

- Tačno! Mislim da se ta i takva priznanja, ako nisu došla od Kineske akademije nauka ili ruskih sociologa, doživljavaju kao kompromitovana i negativna.

Ali, reč je, kako smo čuli, o vrlo visokom priznanju?!

- Naravno! Ubeđen sam da se na prste mogu nabrojati istaknute ličnosti u svijetu koje su od Ujedinjenih nacija dobijale visoko priznanje "ambasadora dobre volje". Verujem da je i Balašević zaslužen u tom redu i, srećom, svaki pokušaj kompromitacije iz ove naše sluđene sredine neće uticati na gledanje međunarodne zajednice; na doprinos koji je Balašević dao, ne samo suprotstavljanjem ratu i nasilju, nego i građenjem nesretno izgubljenog, uzajamnog poverenja.

Ima apokaliptičnih predviđanja da nas "patriotski blok" vodi "beogradskom pašaluku". Ne delite li i Vi, gospodine Pribićeviću, crne slutnje o ovom likom redukovanju koncepta Velike Srbije?

- Kada je riječ o "beogradskom pašaluku" i svođenju Srbije na ovaj prostor, onda ta opasnost postoji. O njoj je moguće govoriti, prije svega, sa stanovišta odbijanja vlasti u Srbiji da shvate potrebu uvažavanja regionalnih interesa. A kad to kažem, onda naravno, mislim na obadve pokrajine, Kosovo i Vojvodinu, koje neće moći drugačije da funkcioniraju unutar Srbije - sem na jednoj osnovi, zaista, priznate i poštovane autonomije.

Međutim, i kada je riječ, na primer, o Šumadiji ili o Sandžaku, mislim da ima mnogo pouzdanog osnova da se razmišlja o regionalnom konceptu organizacije i vlasti i ekonomije u Srbiji. I to je put, po mom mišljenju, koji bi trebalo slediti - ukoliko se želi stvaranje jedne stabilne i iznutra uravnotežene Srbije. Ukoliko se to, pak, i dalje bude tako osiono odbijalo, onda se perspek-

tiva "beogradskog pašaluka" na horizontu, zaista, javlja kao realna mogućnost, koja sigurno ne bi bila sretna ni za građane Srbije, ni za srpski narod.

Intervju: Slobodan Cuparić
Nezavisna Svetlost, april 1998.

Građani moraju sami da odluče ko će biti na čelu države

Ne treba očekivati da SAD menjaju vlast u Srbiji, ali budući da su one jedina preostala super sila sa specifičnom ulogom u svetu, jasno je da su involvirane u unutrašnju političku scenu Srbije i Jugoslavije. Ako Amerikanci danas razmišljaju o Miloševićevoj smeni i o "postmiloševićevskoj Srbiji", onda to može značiti da i oni preispitaju poziciju koju su nesretno i dugo držali i u kojoj je on bio u funkciji njihove politike na Balkanu - kaže za NT Novak Pribićević iz Foruma za međunarodne odnose.

Milošević i dalje uživa podršku velikog broja građana Srbije. To je pokazao i poslednji referendum. Ta podrška je zasnovana na obnovljenoj nacionalnoj, velikosrpskoj platformi i na ksenofobičnom odbijanju prave i sadržajne komunikacije. Treba se, naravno, podsetiti da je sličnu podršku Milošević uživao i na početku rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, a na osnovu "gazimestanske platforme". Mislim, zapravo, da je središte odnosa građana Srbije prema vlasti koju ima u jednom kolebanju da se suoči sa odgovornošću prema ulozi koju je Srbija imala u ratu. Ta nespремnost za suočavanje prisutna je i kod većeg dela političkih partija kod nas. Na to je nadovezano pitanje da li je uopšte moguća demokratska smena vlasti u Srbiji. U sadašnjoj političkoj konstelaciji pre bi se mogla očekivati eksplozija nezadovoljstva sve lošijom socijalnom situacijom, ili, ne daj Bože, izbijanje građanskog rata u Srbiji, nego uobičajena procedura smenjivanja vlasti, kao što se to radi u zemljama razvijene demokratije.

Amerika je na određeni način podržavala poziciju koju je držao Milošević, proglašavajući ga ključnim faktorom na našem prostoru, bez koga se procesi normalizacije i smirivanja prilika teško mogu zamisliti, i to i kad je reč o sprovođenju Dejtonskog sporazuma i Pariskog mirovnog ugovora i normalizacije odnosa bivših jugoslovenskih republika. I dokle god on bude uživao tretman posebnog, ključnog, nezamenljivog čoveka, dotle se njegova pozicija, hteli mi to ili ne, može tumačiti i kao pozicija u funkciji američkog interesa na našem prostoru.

Ako Amerika želi promenu vlasti u Srbiji, mora da omogući slobodu medija, koji su pod velikim i rastućim pritiskom vlasti. Takođe bi trebalo dati pros-

tora onim političkim snagama koje se suprotstavljaju obnovljenom nacionalističkom kursu. SAD bi trebalo da razumeju da je stabilizacija prilika u jugoistočnoj Evropi moguća i verovatnija bez Miloševića, nego u njegovoj režiji. Ako se to razume i shvati, onda će građani Srbije, a njihova reč mora da bude poslednja, možda ipak shvatiti, na jednoj dugoročnijoj osnovi, koji je njihov stvarni interes i gde im je perspektiva.

Situaciju sigurno ne bi olakšalo ako bi SAD instalirale drugog na čelu državne i političke vlasti, jer ni to ne bi bilo stabilno i trajno rešenje. Građani moraju sami da odluče čiju će politiku slediti - kaže za NT Pribićević.

Nedeljni Telegraf, maj 1998.

Akcije i reakcije

U već skoro do krajnje granice eksplozivnoj situaciji širom Kosova, posljednjih nedelja se posebno prijeteci zaoštava stanje na tom dijelu jugoslovensko-albanske granice, što je već dovelo do pogibije nekoliko desetina mladih kosovskih Albanaca, uz opasnost širenja oružanih konflikata u pograničnom prostoru, a možda i izbijanja manje ili više ograničenog oružanog sudara dviju susjednih zemalja. Po procjenama mnogih nezavisnih domaćih i stranih promatrača, đakovički kraj i cijeli prokletijski amfiteatar predstavljaju tempiranu bombu koja može svakog časa da eksplodira. Takav opasni potencijal prekriven je gromoglasnom obostranom propagandom, u čemu predvodi jugoslovenska ili srpska strana u težnji da državu i Vladu Albanije učini neposredno odgovornim za "sistematske oružane provokacije kojima se ugrožava bezbjednost granica SRJ... sa ciljem izazivanja nestabilnosti i miješanja u unutrašnje poslove SR Jugoslavije, i pomoći vanregionalnim faktorima za pritiske prema SRJ", kako je sročeno u protestu uručenom otpravniku poslova Republike Albanije u Beogradu.

U složenim i kontroverzim prilikama koje vladaju širom Balkana, niko nije, naravno, oslobođen moguće odgovornosti dok se ne dokaže suprotno. Stoga je uputno razmotriti kolika je vjerodostojnost mnogobrojnih tvrdnji, argumenata i "dokaza" koji se nude u potvrdi teze o involviranosti vlade u Tirani u ugrožavanje teritorijalnog integriteta i suvereniteta SR Jugoslavije.

Nedavna izjava albanskog premijera Fatos Nanoa o odbrambenoj komponenti oružanog otpora dijela mladih na Kosovu odmah je i glatko protumačena kao opravdanje i podrška terorizmu. A Nano je zapravo iznio jednostavnu i nepobitnu istinu da dio mladih ljudi koji se na Kosovu, sigurno i nesmotreno, latio oružja to čini i u odgovor višegodišnjem režimu državnog terora i represije, koji je obeležio njihovu cjelokupnu mladost i sazrijevanje.

Nije, svakako, sporno da ima, na Prokletijama, nekontrolisanih prelaza granica, u oba pravca. Jedinice i patrolе VJ presreću naoružane grupe mladih kosovskih Albanaca sa tako poraznim posljedicama da je teško zamisliti da bi neka, bilo koja, vlada bila spremna da uprkos isključivo jednostranim žrtvama nastavi uporno takvu avanturističku politiku.

Svaki napad na teritorijalni integritet može da izazove uzvrat jednakom, pa čak i jačom mjerom. Mislim da je nesporno da vlada u Tiranu, koja još uvijek

ulaže velike napore da barem djelomično sanira posljedice prošlogodišnje dugotrajne krize i bukvalnog raspada državnog i bezbjednosnog sistema, jednostavno nema potencijala da se suoči sa takovim krupnim izazovom.

Prošlogodišnji lomovi ipak mogu da pruže bar djelomično objašnjenje za ono što se na granici dešava. Po slobodnim procjenama, u Albaniji je preko pola miliona komada razgrabljenog oružja u civilnom posjedu, a iz tog se fundusa bez teškoća mogu prikupiti one količine koje se švercaju preko granice.

U pogledu mogućih protagonista i inspiratora pograničnih incidenata, treba se podsjetiti kako je sve do nedavna režimska propaganda kod nas, likujući izvještavala da Tirana, tj. Nano, ne kontroliše sjever zemlje, da je na tom prostoru i nakon prvobitnog smirivanja i dalje uticajan Salji Beriša, koji ispoljava pretenzije da se angažuje u vezi sa kosovskom krizom. Nije li, stoga, logično barem ispitati da li se uz granicu ne ispoljava, možda, aktivnost velikoalbanskih nacionalista, koji žele da nametnu svoje učešće bez obzira na tragične posljedice koje, uostalom, ne pogađaju njih već njihove kosovske sunarodnike.

Da je situaciju na albanskoj strani granice, na surovom i brdovitom terenu teško staviti pod kontrolu centralnih vlasti govori i formiranje specijalnog tima Vlade koji će izvršiti uviđaj stanja na granici, kao i operativnog tima koji će u saradnji sa lokalnim vlastima i UNHCR-om povesti brigu o ishrani i smještaju brojnih albanskih porodica izbjeglih sa Kosova, da spomenemo i drugi pravac ilegalnog prelaska zajedničke granice.

Dodatni i možda najvažniji razlog zbog kojeg je teško povjerovati u aktivnu ulogu Tirane u izazivanju ili režiranju pograničnih incidenata leži i u njihovom nesumnjivom saznanju da svaki takav događaj može biti višestruko zloupotrijebljen za primjenu nasilja prema kosovskim Albancima, kao što je rječito pokazalo iskustvo masakra civila u Dreničkoj oblasti.

Da bi bile uvjerljive, sve postojeće optužbe morale bi biti međunarodno verifikovane, kao uostalom i albanske tvrdnje o povredama njihovog vazdušnog prostora od strane vazduhoplova VJ. Izvjesnu ulogu bi moglo odigrati i aktiviranje zajedničke mješovite komisije za pogranične incidente, koja je davno institucionalizirana, a danas se i ne spominje. Bez provjere iznesenih tvrdnji ostaje neizbježan utisak da se iza baražne propagandne vatre priprema zapravo neposredna primjena nasilja kao sredstva nametanja željenih rješenja.

Vreme, maj 1998.

Paradoks indirektnog pritiska

Susretom između Slobodana Miloševića i Ibrahima Rugove, u petak 15. maja 1998. u Beogradu, počeo je proces, za nadati se, izlaska iz predugog perioda odsustva svake ljudske i političke komunikacije, čime se stalno i opasno produbljivao čorsokak bez izgleda za mirni izlazak iz sve opasnije i eksplozivnije krize. Da bi se, međutim, otklonila svaka zabuna, treba ipak podsjetiti da prvi neposredan susret nije ujedno i prvi zajednički poduhvat dvojice ključnih aktera srpsko-albanske drame. Prije gotovo dvije godine, Milošević i Rugova potpisali su Sporazum o školovanju na albanskom jeziku, čijem zaključivanju je aktivno, a pokazalo se i uspješno, posredovao predstavnik međunarodne katoličke humanitarne organizacije "Sant Egidio". Iako je taj nadasve značajan sporazum dugo vremena predstavljao samo mrtvo slovo na papiru, ipak je njegov nastanak putem diskretne medijacije demonstrirao mogućnosti indirektnog dijaloga kao i nezamenjivu ulogu tzv. trećeg faktora.

Sve se to ponovo nedvosmisleno iskazalo i u pripremi sastanka u Bijelom dvoru. Američki tandem Holbruk - Gelbard, u kojem naročito prvi raspolaže golemim iskustvom hendlovanja sa balkanskim glavešinama, morao je vještom ekvilibristikom da pomiri dva naizgled nepomirljiva pristupa. Miloševića je valjalo ubijediti da se pristanak na susret može opravdati vlastitom odlukom, koja bar naizgled ne odudara od prezentiranih rezultata referenduma, jer nema neposrednog međunarodnog učešća, a Rugovu, da je pripremom sastanka održana američka inicijativa i učešće, za koje se albanska strana od početka tako kategorično izjašnjavala bez obzira na neizbježan kompromis u pogledu mjesta održavanja.

Svakom od aktera u krilu je ostala neprijatna obaveza tumačenja naglog obrata vlastitim sljedbenicima. Miloševićeva propaganda već sada lansira hvalospjeve predsjednikovoj mudrosti, miroljubivosti i čak dostojanstvu u branjenju nacionalnih i državnih interesa, čime se prikriva potpuno demoliranje navodnih rezultata referenduma oko kojeg je, koliko jučer, dizana tolika halabuka. Puno će se koristiti i sve eventualne pohvale iz međunarodnih izvora kao i najave različitih podsticajnih poteza, od suspendiranja proglašanih ili najavljenih kaznenih mjera, do obećane podrške integraciji SR Jugoslavije u međunarodne organizacije i tijela.

Rugova će se suprotstaviti kritikama svojega pristanka ponavljanjem da je

cijelom razvoju koji je vodio do Beograda kumovala prvenstveno američka inicijativa, koja će sasvim izvjesno, nastaviti da pažljivo nadgleda dalji tok odvijanja najavljenog dijaloga, čiji je okvir i dinamiku, uostalom, sama i projekirala. Imajući, međutim, u vidu oštrinu već ispoljenog otpora od dijela političkog ambijenta i moguće protivljenje još neidentificiranog političkog vođstva OVK, Rugova će ostajući pri polaznom zahtjevu za nezavisnost Kosova, morati da se nada što skorijim konkretnim rezultatima u pogledu stanja i statusa Kosova kojima će jedino moći da ubedljivo pravda popuštanje američkim pritiscima.

Predsjednika Miloševića rezultati jedino zanimaju u oblasti tretmana SR Jugoslavije od ključnih faktora međunarodne zajednice. U pogledu stanja na Kosovu, njegova najdraža opcija bila bi održavanje *statusa quo*, kao potpore i dokaza njegove neosporne vladavine i tvrdoglavog opiranja svakoj pozitivnoj evoluciji. Takav je prilaz, uostalom, već manifestiran kroz nacрте rješenja, produciranih u Vladi Srbije u pogledu statusa i autonomije Kosova, koji sadrže samo kozmetička poboljšanja i ne predstavljaju ni moguću polaznu osnovu ozbiljnog razgovora.

Kako su, međutim, svi ključni faktori međunarodne zajednice, uključujući i sve članove Kontakt-grupe, nedvosmisleno i jednako odlučno odbacili secesiju, jednako kao i očuvanje sadašnjeg neodrživog stanja, predstoji jedino da se razgovorima i pregovorima nastoji dostići demokratsko, tj. obostrano prihvatljivo, politički stabilno i, treba se nadati, trajno rješenje. Mala je vjerovatnost da će sučeljeni partneri biti u stanju da sami postignu rezultat koji bi bio u skladu sa civilizacijskim zahtjevima savremenog doba, i standardima koje je načelno usvojila i praktički primenjuje velika većina zemalja na evropskom kontinentu, ali i u globalnim razmjerama. To znači da će aktivna inostrana pomoć i podrška morati da ostane trajna komponenta nastojanja za iznalaženje miroljubivog rešenja. Kako će se to sprovesti?

Sama Kontakt-grupa na svom važnom sastanku u Rimu, naglasila je da ona ne nudi recept za rješenje, jer to zavisi od toka pregovora involviranih strana. Predstavnici međunarodne zajednice, kombinacijom podsticajnih nagrada za aktivan doprinos i kaznenih mjera za blokiranje pregovaračkog procesa, vršiće kontinuirani nadzor nad tokom napora od kojih se toliko očekuje. Sticaj neplaniranih okolnosti je htio da se susret u Beogradu odigra neposredno pred početak samita 8 najmoćnijih država svijeta, od kojih samo Japan i Kanada nisu ujedno i članice Kontakt-grupe. Bez detaljnijih informacija i vlastitih procjena o stvarnim rezultatima jednoiposatnog razgovora dvojice najvažnijih aktera, članovi Kontakt-grupe, pa i cijelog samita G-8 u čiji dnevni red je neizbježno inkorporirano i pitanje Kosova, pozdravili su susret kao "prvi pozitivan korak" u traženju mirnog rješenja za Kosovo. Indikativno su naglasili značaj činjenice da je predsjednik Milošević konačno "preuzeo na sebe odgovornost za traženje rješenja za Kosovo". Više se zapravo nije ni moglo očekivati.

Na zasjedanju Kontakt-grupe tokom birmingenskog sastanka ponovljena je načelna spremnost, izrečena i na samitu, da se podrži integracija Jugoslavije u međunarodnu zajednicu tempom koji će biti neposredno zavisn od napretka u samim pregovorima. Kontakt-grupa se također izjasnila o već uvedenim, odnosno, najavljenim sankcijama, privremeno suspendujući neke od njih. Time se, međutim, ni izdaleka nisu iscrple mjere i angažman predstavnika međunarodne zajednice. Nastaviti će se, sigurno, već demonstrirano uspješno djelovanje američkog tima u svojevrsnoj "šatl-diplomaciji", teoriji indirektnog prilaza, koji, paradoksalno, omogućuju vršenje jačeg pritiska na svaku od strana neposrednih učesnika, nego kada bi predstavnik međunarodne zajednice, Gonzales na primjer, sjedio u sali sa učesnicima pregovora.

Holbruk, Gelbard i njihov tim trudiće se u najvećoj mjeri da Milošević na načelni pristanak za lično angažovanje opredmete u konkretan i opipljiv napredak u stvarnom rješavanju položaja Kosova, na način koji može biti prihvatljiv i albanskim predstavnicima. Prema Rugovi vršiće se i dalje pritisak u pravcu korigovanja zahtjeva za nezavisnošću, prihvatanjem i rješenja unutar jugoslovenske federacije. U isto vrijeme Rugova će dobiti podršku i u suprotstavljanju radikalnim opcijama u vlastitoj sredini, pored ostalog i pojačanom kontrolom zajedničke granice sa albanske strane radi sprečavanja daljeg šverca oružja.

Na takav način, bliskom i kontinuiranom komunikacijom sa obje strane moći će se, vjerovatno, pozitivno usmjeriti početni momentum stvoren neposrednim susretom i izraženom spremnošću za traženje političkog rješenja kroz dijalog i bez preduslova za obadvije strane. Sve to, naravno, stoji ukoliko su javno izražene pozitivne namjere uistinu iskrene. Plaši, međutim, mogućnost da je pruženi ustupak od strane Miloševića više u funkciji privremenog smirivanja tenzije na i oko Kosova, kako bi svoje napore i potencijale mogao da usmjeri u obračun sa reformističkim vođstvom Crne Gore koje predvodi i simbolizira predsjednik Milo Đukanović. Ukoliko bi se ovakve zlokozne slutnje pokazale istinitim, posljedice bi bile prijeteće za Crnu Goru, budućnost SR Jugoslavije, porazne za Kosovo, i tragične za Srbiju i sve njene građane.

Helsinška povelja, jun 1998.

Kako sprečiti spiralu nasilja

Paralelno sa zaoštavanjem krize na Kosovu, praćenim novom erupcijom nasilja, brojnim civilnim žrtvama i naglim porastom izbjegličkih kolona, sve odlučnije se ispoljava riješenost ključnih faktora međunarodne zajednice da ne dopuste ponavljanje učinjenih grešaka u višegodišnjem angažovanju međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini. Zajednička je ocjena svih relevantnih aktera da su kolebanje, međusobna surevnjivost i odsustvo usaglašenog koncepta u pristupu destruktivnom razvoju bosanskohercegovačke krize učinili i međunarodne predstavnike suodgovornim za masovne gubitke ljudskih života, milionsku izbjegličku populaciju, golema materijalna razaranja i potpuno uništavanje svakog međuetničkog povjerenja.

Prateći brojne skupove svih relevantnih međunarodnih tijela, od Evropske unije, NATO-a, OEBS-a, Savjeta Evrope, Grupe 8 i same Kontakt-grupe, primjećuje se porast ogorčenja i indignacije novom erupcijom nasilja na Kosovu, uz najširu saglasnost da primerna odgovornost za takav opasan razvoj s posljedicama ugrožavanja mira i sigurnosti ne samo na Kosovu i u Srbiji i Jugoslaviji, nego i u širem regionu, leži na vlastima u Beogradu, u čijim je rukama i najveća sila koja operira na tom ugroženom prostoru. Rukovođeni takovim saznanjem članice Kontakt-grupe su nedavno formulisale listu zahtjeva vlastima u Beogradu koja sadrži: 1) Obustaviti sve akcije bezbjednosnih snaga koje ugrožavaju civile i povući sve one snage bezbjednosti koje se koriste za represiju nad civilima, 2) Osposobiti stalnu međunarodnu posmatračku misiju na Kosovu, 3) Svim izbjeglicama i raseljenim licima omogućiti bezbjedan povratak ognjištima, uz slobodan pristup humanitarnih organizacija i humanitarne pomoći i, konačno, 4) Učiniti brz napredak u dijalogu s predstavnicima kosovskih Albanaca. Ministri inostranih poslova zemalja Kontakt-grupe izrazili su očekivanje da će predsjednik Rusije Boris Jeljcin u susretu sa Slobodanom Miloševićem dodatno obrazložiti ove, u suštini jednostavne i provedive zahtjeve.

U isto vrijeme, međutim, a za slučaj da se ovim očekivanjima međunarodne zajednice ne izađe u susret, ili da se nastavi porast nailja na Kosovu, ministri odbrane NATO-a su dali direktivu svojim službama i komandama da u što kraćem roku pripreme pun krug mogućih opcija u primjeni sile ukoliko politički i privredni pritisci, koji se već primenjuju prema Beogradu, ne urode

željenim plodom. Dodatno, ministri su naložili NATO-komandi da u dogovoru i uz saglasnost vlada Albanije i Makedonije pripremi vazdušne vojne vježbe koje su u ponedjeljak i održane, kao manifestacija brzine kojom je moguće doprijeti do granica ugroženog područja.

Opasna je iluzija potcenjivati ozbiljnost izrečenih pretnji. One odražavaju odlučnost u sprečavanju preliivanja oružanih sukoba preko granica kosovskog prostora, odbijanje da se pomiri s nastavljanjem omražene prakse etničkog čišćenja i namjeru da se u odsustvu stvarnog napretka u pokrenutim pregovorima, ako nema drugog izlaza, mirno rješenje nametne silom. U svim ključnim zemljama Kontakt-grupe na unutrašnjem planu je ostvaren do sada nezabiježen stepen saglasnosti i pristajanja na rizike koje i za aktere donosi vojna intervencija. Takova saglasnost je postignuta i u transatlanskoj dimenziji uz puno razumijevanje SAD i evropskih sila da samo zajedničkim i koordiniranim djelovanjem mogu postići rezultate koje od njih očekuje najšira međunarodna javnost i većina zemalja u svijetu.

Ostaje da se preciznije utvrdi moguća uloga Rusije u daljem raspletu krize na Kosovu i odnosa međunarodne zajednice prema njoj. Rusija se u više navrata uzdržala od ekonomskih sankcija primjenjenih prema Jugoslaviji, utoliko što se sama nije pridružila njihovom sprovođenju, ali ona nije, a mogla je, blokirati njihovo usvajanje. Ona se također, načelno, izjašnjava protiv primjene sile u rešavanju kosovske drame ili, ukoliko i to bude neophodno, traži da se primjeni procedura koja vodi kroz Savjet bezbjednosti OUN. Taj zahtjev je inače logičan i njega dijele i evropske zemlje, stalne članice SB OUN. Ako stvari odu toliko daleko, onda je veoma mala vjerovatnoća da bi Rusija mogla da ugrozi svoje partnerske odnose s vodećim zapadnim zemljama stavljanjem veta na njihove inicijative. Možda je upravo zato Jeljcinu i pripala uloga da pokušajem "urazumljivanja" Miloševića učini i projekciju upotrebe sile izlišnom.

Prva analiza prispielih informacija iz Moskve pokazuje da će biti potrebno još vremena da se dešifruje stvarni sadržaj trosatnih razgovora. Nameće se utisak da je Milošević u najvažnijim pitanjima ostao na poziciji ignorisanja opravdanih zahtjeva međunarodnih faktora. Odbio je svaku pomisao o povlačenju vojske, a za snage policije je nagovijestio povratak na lokacije stalnog rasporeda zavisno od smanjivanja oružanih akcija albanske strane. Povratak misije OEBS na Kosovo vezao je za istovremeni prijem Jugoslavije u ovu organizaciju. Ponovio je i ranije izraženu spremnost obnavljanja razgovora, što se, naravno ne može tretirati kao bilo kakav ustupak. Ukoliko Jeljcin ne bude u stanju da u povjerljivim komunikacijama sa zapadnim partnerima prenese nešto više, zaštićeno od srpske, ruske pa i međunarodne javnosti, teško je očekivati da bi rezultati razgovora u Moskvi mogli da budu prihvaćeni kao zadovoljavajući. Tim više što je Milošević na konferenciji za štampu još dodatno pogoršao utisak odbijanjem uopšte postojanja napada na civile kao i etničkog čišćenja. Na

nezadovoljstvo ukazuju i prve zapadne reakcije, ali je sigurno da će proteći nekoliko dana prije nego se izvuku pouzdaniji zaključci na kojima će se odlučivati o daljem pravcu akcije. To bi davalo prostora Miloševiću da nekim autonomnim i spektakularnim potezom izrazi veću i ozbiljniju kooperativnost nego što je bio slučaj u Moskvi. No, s obzirom da je propustio da iskoristi priliku koju su mu, uz saglasnost svih ključnih faktora, priredili Rusi, malo je vjerovatno da će se odlučiti na takav nezavisan i samostalan čin. Ako, međutim, do toga ne dođe, predstoji dalji porast spirale nasilja i na kraju priče vrlo vjerovatno vojna intervencija.

Naša Borba, jun 1998.

Konferencija - najbrži put iz agonije

Situacija na Kosovu, i dalje dramatično napeta i na ivici opšte katastrofe, posljednjih nedelja je značajno evoluirala što se neposredno odrazilo na političko ponašanje i djelovanje ključnih faktora međunarodne zajednice. Snažan uspon Oslobođilačke vojske Kosova, koja po ozbiljnim procjenama kontroliše barem 30 odsto teritorije pokrajine, a u stanju je da napadne sigurnosne punktove i komunikacije gotovo po cijelom teritoriju, odražava snažnu radikalizaciju značajnog dijela albanske populacije koju u svijetu prvenstveno pripisuju represivnoj politici režima u Beogradu. Još uvijek nije poznata hijerarhijska struktura OVK, a još manje da li uopšte postoji političko jezgro pokreta i koje snage ga sačinjavaju. Sporno je, takođe, koliko brojni prnonsirani glasnogovornici u zemlji i inostranstvu stvarno predstavljaju vodeći krug ili krugove ove oružane strukture. Njeno, međutim, ispoljeno suprotstavljanje težnji za postizanje nezavisnosti mirnim, tj. političkim putem koju simbolizira Ibrahim Rugova i njegov pregovarački tim, svakako narušava ranije neprikosnovenu poziciju lidera kosovskih Albanaca, i izaziva veliko podozrenje međunarodne zajednice; ona nastoji da stekne pouzdaniju sliku o karakteru OVK, a istovremeno i dalje podržava Rugovu kao glavnog zastupnika kosovskih Albanaca.

Reagovanja iz svijeta, uključujući Kontakt-grupu, NATO, OEBS i EU, karakterišu promjenjeni akcenti. Uočivši izvjesno smanjivanje obima vojnih operacija Beograda, predstavnici ovih tijela obraćaju se sada uravnoteženo obema stranama zahtijevajući što hitniji prekid oružanih sukoba, a potom pristupanje pregovorima u kojima i predstavnici OVK mogu imati ulogu. Šatl-diplomatija SAD, uz svoje posredništvo, i dalje prakticira indirektne pregovore između predsjednika Miloševića i kosovskih prvaka. Snažno su pojačani međunarodno prisustvo i opservacija u SRJ i naročito na Kosovu, uspostavljanjem diplomatske promatračke Misije, nešto liberalnijim tretmanom posjeta i kretanja stranih novinara i kontinuiranim elektronskim osmatranjem sa teritorije susjednih zemalja. Brojna misija OEBS vodila je inenzivne razgovore sa predstavnicima vlasti i opozicije, nekih nevladinih organizacija i predstavnicima kosovskih Albanaca, ali i lokalnih vlasti na Kosovu. Glavni cilj njihove posjete, pored istraživanja širokog spektra činjenica, prvenstveno je ponovo vraćanje Stalne misije OEBS za Kosovo, Sandžak i Vojvodinu, sa prib-

ližnim mandatom onoj čiji je boravak naglo prekinut uskraćivanjem gostoprimitstva vlasti u Beogradu 1992. Istovremeno, misija, koju predvodi njemački ambasador Hans Jorg Afj, priprema i povratak Gonzalesove misije OEBS čija se funkcija veže i za mogućnost prijema SR Jugoslavije u tu međunarodnu organizaciju. To, razumije se, podrazumijeva obavezu ove Misije da u okviru svog mandata ispituje stanje i izgled demokratskih promjena u svim oblastima života, pridržavanje međunarodnih standarda u pogledu pravne države, ljudskih prava, sloboda građana i etničkih zajednica, i naravno o toku rješavanja krize na Kosovu.

Skeptični u pogledu realnosti da dvije strane postignu sporazum o rješanju krize bez spoljnog podsticaja i posredovanja, Kontakt-grupa je najavila svoj model demokratskog i pravednog rješavanja krize na Kosovu ponavljajući poznate parametre o neprihvatljivosti *statusa quo*, ali i nepristajanje na zahtjeve o nezavisnosti Kosova. Tome su ministri Kinkel i Primakov prilikom odvojenog susreta u Moskvi dodali namjeru zajedničkog "kreativnog" doprinosa, sve u težnji da se demonstira sposobnost Kontakt-grupe da govori u jednom duhu i jednim glasom.

Razlika se ispoljava jedino u pogledu primjene sile kao posljednjem i iznuđenom sredstvu protiv ugrožavanja međunarodnog mira i bezbjednosti. Zapadne zemlje su pristale da odluka o eventualnoj intervenciji NATO bude povjerena Savjetu bezbjednosti UN, uvjerene da će ona biti predložena tek u slučaju takove eskalacije kada ni Rusija neće moći da joj se suprotstavi. Sa svoje strane predstavnici NATO ponavljaju da ni jedna opcija još uvijek nije isključena, iako je Generalni sekretar Organizacije Javier Solana izdvojio četiri moguća scenarija, od kojih samo jedan podrazumijeva tzv. agresivne mjere.

Prije nego što se uopšte razmišlja o modalitetima garantovanja nekog budućeg sporazuma, valja razmisliti o mogućim načinima njegovog postizanja. U tom pogledu čini se izvjesnim da bi pregovori suprotstavljenih strana, čak i u slučaju međunarodne medijacije, mogli da traju u nedogled sa malim šansama za uspješan ishod. Stoga je sazivanje Dejtonskog tipa konferencije na kojoj bi razrađen model autonomije Kosova u okviru SRJ bio svakako najbrži i najsigurniji put prekidanja agonije u koju se pretvara kosovska drama. U takvom poduhvatu ključno je međunarodno učešće, koje više ne može biti sporno, jer su vlasti u Beogradu potpuno devalvirale rezultate manipulativnog referenduma kojega su same smislile.

Prethodno važno pitanje odnosi se na mogućnost poduzimanja mjera građenja povjerenja. Po mnogim ozbiljnim mišljenjima, takav pokušaj, na primjer, u izvršavanju davno sklopljenog, pa zaboravljenog i konačno, nakon revitalizacije, ponovno miniranog, Sporazuma o obrazovanju na albanskom jeziku, dolazi suviše kasno. Slično se može reći i za oblast zdravstva, komunalnih službi, kompromitovanog pravosuđa, gde su također šanse uspostavljanja mjera povjerenja davno proigrane.

Ostaje, međutim, važno pitanje izbjeglica i raseljenih lica koje bolno i drastično pogađaju kosovske Albance, ali i tamošnje Srbe. I dok je svijest o stradanju albanskih izbjeglica međunarodno usvojena, saznanja o egzodusu kosovskih Srba su veoma tajnovita, jer vlasti negiraju tu činjenicu. Međunarodna akcija, međutim, obezbeđivanja uslova za brzi povratak svih izbjeglih ljudi, mogla bi da ima krupan značaj za početak složenog i bolnog, ali utoliko neophodnijeg procesa izgrađivanja barem početnih pretpostavki na dugom putu prema stabilnoj osnovici međusobnog povjerenja.

I konačno, cjelokupan složen proces normalizacije međuetničkih odnosa, kao i garantovanje očekivanog dogovora o prekidu vatre, ili još značajnije, o obezbjeđivanju implementacije eventualnog sporazumnog rješenja krize na Kosovu, neće moći da se realizira bez prisustva međunarodnih snaga koje će pružiti sigurnost života i imovine, a kasnije i slobodnog kretanja za sve građane Kosova, bez obzira na jezik, vjeru, etničku pripadnost. Takav međunarodno garantovan režim mora potrajati u interesu svih građana, bez izuzetka, pod imenom protektorata, ili možda nekog drugog naziva sve do konačne stabilizacije društvenih, političkih, međunarodnih i ljudskih odnosa na Kosovu, a time, posljedično, i u cijelom regionu.

Helsinška povelja, jul 1998.

Ima li rezonance?

Činjenica da su se za ovim okruglim stolom okupili ljudi koji već godina-ma stoje na antiratnim pozicijama i zagovaraju građanske vrijednosti, toleranciju i razumijevanje ne devalvira vrijednost skupa. Jer, pitanje odgovornosti je vrlo složena materija koja traži mnogo upornosti i strpljenja. Naše društvo je, još od Osme sjednice, preko Gazimestana, pa do ratova u Sloveniji, Hrvatskoj i BiH, inficirano virusom velikosrpskog nacionalizma. Dobro je da je na početku netko pomenuo ime Miladina Životića, zato što su i njegov život, i stvaralački napor, bili posvećeni upravo temama o kojima mi danas govorimo.

Mi smo ranije imali neke iluzije koje nas, jednim delom, čine suodgovornima. Smatrali smo da Srbiji zapravo spašavamo obraz, izdali smo knjigu "Druga Srbija", komunicirali sa svijetom - sjetite se ko je sve bio na Beogradskom krugu, u Paviljonu kod Borke, plejada časnih i uglednih imena koji su željeli da podrže nešto što je bio atipični izraz otpora politici rata i razaranja.

Prije nekoliko nedelja sam bio na jednom skupu u Njemačkoj, gdje sam o kosovskom problemu govorio ono što, inače, o tom problemu govorim i pišem. Tu je jedan mladi Albanac rekao da je ohrabren time što ima Srba koji misle kao ja. Tada sam se ozbiljno upitao da li je odgovorno to što radim? Ne stvaram li iluziju da je ono što govorim relevantno u srpskom političkom društvu? Naime, ono što sam govorio nije relevantno, nema podršku većine koja, zapravo, slijedi politiku koja u kontinuitetu samo sije nesreću. Svijet ne bi trebao da ima iluzija da ovo što mi govorimo ima ozbiljnu rezonancu u društvu, no, to nije razlog da mi odustanemo od suprotstavljanja manipulacijama i lažima koje provodi režim u Beogradu.

Potrebu za diskusijom na ovu temu pokazuju i reakcije na moskovski sastanak Miloševića i Jeljcina. Evo, već tri ili četiri dana se govori o tome kako je prevladao politički put za rešavanje kosovskog problema, kako to svijet pozdravlja, kako će sada albanska rušilačka separatistička i teroristička grupacija biti u fokusu pažnje cijelog svijeta koji je, konačno, shvatio ko je kriv za neuspjeh političkih razgovora i to, iako je gola, bezobrazna i drska laž, nailazi, čini mi se, u ovom trenutku na dosta široko prihvatanje. Jer, svijet ne vidi u moskovskim razgovorima pomak u rešavanju kosovske krize, nego prije jedan novi pokušaj zamajavanja, prodavanja magle i stvaranja zabune. Moskva nije

izvršila zadatak koji je prihvatila u okviru Kontakt-grupe i njena blamaža nije u interesu Srbije. Ako se to negdje otvoreno kaže, onda to doprinosi procesu kulturnog sazrijevanja.

Politika koju vodi Milošević, opet, nailazi na neko razumevanje građana. Zašto? Zato što nije dovoljno pokazano da je riječ o rasističkoj politici koja ima sve elemente aparthejda, o politici koja u sebi nosi fašistoidne elemente, a takve elemente ima i srpska vlast. Upornost u razobličavanju takve politike možda je najbolji doprinos suočavanju sa istinom o događajima koji su se zbili, koji traju i koji nas u budućnosti očekuju.

NVO glasnik, jul-avgust 1998.

Svakako i federalna kopča

Jedna od najintrigantnijih nepoznanica koja zaokuplja zainteresiranu i zabrinutu javnost kod nas, ali i u neposrednoj okolini, odnosi se na plan Kontakt-grupe koji je engleski ambasador Brajan Doneli uručio protekle nedelje vlastima u Beogradu i političkim predstavnicima kosovskih Albanaca, preciznije, Ibrahimu Rugovi. Istovremeno i sam ambasador je naglasio tajni karakter rečenoga dokumenta, što je, prirodno, podstaklo brojne špekulacije i nagađanja o mogućem sadržaju i dometu jedne inicijative koja je sada u optičaju i to u ime najuticajnije grupe zemalja koje su angažovane u traženju rješenja sve eksplozivnije krize na Kosovu sa svim regionalnim prijetnjama koje ona imanentno sadrži.

Po mnogim pouzdanim indikacijama aktuelni plan je evoluirao od ranije njemačko-francuske inicijative Kinkel-Vedrin, koja je također težila obustavi svih neprijateljstava i započinjanju procesa traženja obostrano prihvatljivog rješenja kroz politički dijalog koji bi ovlašteni predstavnici međunarodne zajednice bili spremni da aktivno podrže i vlastitim učešćem ili posredovanjem.

Činjenica da je ova izvorna inicijativa dvije toliko značajne evropske zemlje dobila podršku cijele Kontakt-grupe, uključujući Amerikance i Ruse, svakako znači da je moralo doći do njene daljnje elaboracije, ali upravo radi postizanja saglasnosti, i do izvjesnog razvodnjavanja u smislu jačanja kompromisnog potencijala. To, uostalom ilustruju i do sada objavljene reakcije ili komentari upravo istaknutih predstavnika ključnih zemalja koje sačinjavaju Kontakt-grupu. Njemački ministar odbrane Folker Rije je ukazao kako je pravac predloženog rješenja između autonomije do 1989. godine i statusa republike u jugoslovenskoj federaciji. Na to je očigledno ciljao i funkcioner ruskog MIP Valerij Mihajlovič Nesteruškin, najavom da će predloženo rješenje zahtijevati promjenu Ustava SR Jugoslavije i Srbije. Američki superaktivni posrednik ambasador Kristofer Hil komentarisao je dosta rezervisano zajednički prijedlog kao skup različitih ideja, od kojih neke mogu biti korisne, a neke ne. Visoki njemački SPD funkcioner Verhojgen objasnio je da prijedlog predviđa visok stepen autonomije, zatim status sličan Crnoj Gori, drugim riječima "treće republike", ali, naglasio je, bez prava na otcijepljenje. Konačno, i njemački ambasador u Beogradu dodaje ovih dana značajno pojašnjenje

izjavom da prijedlog Kontakt-grupe ukazuje na rješenja koja su primjenjena u drugim regionima Evrope, a slična su i onima koja su predlagala uvođenje samouprave Srbima u Hrvatskoj u okviru plana Z-4, koji je uz katastrofalne posljedice arogantno odbijen od strane cjelokupnog kninskog rukovodstva, olakšavajući znatno položaj Tuđmanu koji je time bio oslobođen neprijatnog zadatka njegovog odbijanja.

Kada se saberu sve ove napomene, kao i ideje i prijedlozi koji su cirkulisali poslednjih nekoliko mjeseci od naglog zaoštavanja kosovske krize agresivnim nastupom policijskih snaga krajem februara i početkom marta, onda se, mislim, ipak može pouzdanije pretpostaviti što bi mogao da sadrži još uvijek tajni (dok ovaj tekst odlazi u štampu) prijedlog Kontakt-grupe. Prije svega, sigurno sadrži načela kojima su se rukovodile članice grupe, i koja su najšire prihvaćena kao standardi ponašanja u Evropi, ali i u globalnoj međunarodnoj zajednici. Zatim je sigurno navedeno i nekoliko primjenjenih modela rješavanja pitanja vezanih za položaj brojnih etničkih ili vjerskih skupina, kao na primer u Tirolu, Irskoj, Belgiji ili Čečeniji. Svi ti modeli treba da djeluju podsticajno, bez ambicija da bilo koji od njih bude doslovno primjenjen. Ono što se vjerovatno ipak nudi je, prije svega, najviši nivo autonomije po važećim evro-standardima. Zatim, imajući u vidu nespornu okolnost da se sve članice Kontakt-grupe energično protive promjeni granica SRJ u kontekstu rješavanja kosovskog problema, radi neizbježnih i opasnih regionalnih implikacija, kao i istovremenog odbijanja albanske strane bilo kojeg rješenja koje bi bilo u okviru Srbije, plan bez sumnje sadrži i tzv. federalnu kopču koja bi status Kosova osigurala kroz definiran položaj u okviru promjene federacije (o tome upravo govori Nesteruškin kada najavljuje promjene ustava). Konačno, da bi se riješilo složeno pitanje blokiranja prava na otcjepljenje, što bi naročito otežalo izjašnjavanje Crne Gore u prilog ponuđenog rješenja, mislim da prijedlog izbjegava upotrebu termina "republika" i možda traži rješenja u okviru "specijalnog statusa", koji, naravno, može da sublimira svaku konačno utvrđenu formu. Kako do nje stići, međutim, i dalje ostaje glavni problem bez čijeg rješenja nema zaustavljanja tragičnog razvoja na Kosovu, u kojem dnevno rastu ljudske žrtve na obadvije strane, a posebno albanskih civila po selima izloženim artiljerijskim baražama policije i vojske.

Britanski ambasador Doneli pohvalio je "početno zadovoljstvo" u Saveznoj vladi kvalitetom dokumenata koje je Kontakt-grupa ponudila. On je dodao kako Kontakt-grupa može i želi da posreduje, ali da nije spremna da nameće rješenje. Možda je baš u toj okolnosti i razlog izraženog zadovoljstva. I albanska strana, brzim formiranjem novog pregovaračkog tima iskazala je također pozitivan odnos, barem u načelu. Sigurno je da će obje strane izbjegavati situaciju u kojoj bi bile prisiljene da odbiju predlog Kontakt-grupe i time izazovu gnev međunarodne zajednice i javnosti. Time, međutim, nije približeno postizanje usaglašenog rješenja. U uslovima kada nema ni minimuma

međusobnog povjerenja, i kada su polazne pozicije toliko udaljene i suprotstavljene, nije realno očekivati da dvije strane svojim naporima dođu do prihvatljivog rješenja. Stoga će izvjesno nametanje biti neizbježno, najvjerovatnije putem međunarodne konferencije po modelu primijenjenom u Dejtonu. Razumije se, svako rješenje mora biti praćeno i trajnim i adekvatnim međunarodnim garancijama, a vjerovatno i protektorskim nadziranjem u prvim fazama implementacije.

Prije toga, međutim, zapravo odmah, moraju se prekinuti oružani sukobi. To je *conditio sine qua non*, bez kojeg nema ni razgovora ni rješenja. Zato je i Savjet bezbjednosti OUN, iako nedovoljno odlučno i djelotvorno, ipak izdvojio zahtjev za hitnim prekidom vatre na prvom mjestu. Šteta što Savjet bezbjednosti nije ispoljio više spremnosti da takav opravdan zahtjev podrži i energičnom akcijom.

Naša Borba, avgust 1998.

"Federalni" prilaz rješavanju kosovskog problema

U ovom trenutku mislim da je još uvek veoma teško predviđati kako bi moglo izgledati tzv. provizorno rešenje kosovske krize koje, sa osloncem na Sporazum Milošević - Holbruk, čini se, sada već u šestoj verziji promovise američki ambasador u Skoplju, Kristofer Hil, glavni pokretač tekuće šatl-diplomacije i indirektnog pregovaranja u okviru nje. Štoviše, naročito sa albanske strane, izražavaju se ozbiljne strepnje da takvo privremeno (od 3 do 5 godina) rešenje možda i nije ozbiljno predviđeno, te da se pod plaštom provizornosti zapravo udaraju temelji trajnom rešenju.

Ova zabrinutost se obrazlaže činjenicom da je u prvim najavama osiguranje privremenosti bilo vezano uz planiranje referenduma kojim bi se nakon najmanje tri godine građani izjašnjavali o primjeni provizornog rešenja i eventualno o pravcu mijenjanja ili usavršavanja uspostavljenog modela. U novije vrijeme referendum se više ne pominje a u poslednjoj objavljenoj verziji nacrta navodi se, mnogo manje određeno, da će za tri godine "strane izvršiti suštinsku procenu sporazuma sa ciljem poboljšanja njegove primjene i uzimajući u obzir prijedloge svih strana za dodatne korake za čije usvajanje će se tražiti obostrana saglasnost". Očigledno, biće potrebno dodatno značajnije preciziranje, kako bi se razaznalo šta se uistinu krije iza ovako neodređene formulacije.

Međutim, u svim nacrtima dokumenata, koji su do sada bar djelimično doprle do javnosti, mogu se zapaziti mnoge kontradiktornosti i oscilacije, promjene akcenata i težišta u tretiranju pojedinih kapitalnih aspekata ključnih za svako predstojeće riješenje ukoliko je ambicija i namjera da ono bude koliko-toliko stabilno. Sasvim je moguće da su takva, često veoma krupna odstupanja, rezultat uvažavanja primjedbi i sugestija jedne, pa zatim druge, od strana angažovanih u indirektnim pregovorima, gdje se uz sučeljavanje njihovih često veoma udaljenih stavova traži put ka kompromisnom riješenju koje bi, na kraju, možda moglo zadovoljiti sve involvirane strane.

Kao primjer kolebanja ističe se dilema da li će osnovni okvir za traženje rešenja biti Srbija ili Savezna Republika Jugoslavija. Primjedbe dolaze sa obje strane, a njihova suština je da se u pojedinim verzijama otišlo predaleko

i to u korist izraženih ili pretpostavljenih interesa one druge pregovaračke strane. I dalje su prisutne značajne nejasnoće u pogledu tajminga i ovlaštenja u vezi sa načelno najavljenim popisom stanovništva na Kosovu i izborima kojima bi se tek stvorila osnova za funkcionisanje lokalne i pokrajinske samouprave. Uostalom, i termin pokrajina se u pojedinim verzijama zamjenjuje terminom teritorija, a alternativno se javljaju pojmovi autonomije i samouprave.

Albanska strana je, povodom tekstova koji su objavljivani u domaćim ("Koha ditore") ili stranim glasilima ("Washington Post") svoje primjedbe i kritike iznosila javno. Vlasti u Beogradu, međutim, negirale su da su uopšte vidjele različite verzije prijedloga uporno ponavljajući da je jedino za njih važno onih 11 tačaka koje je formulisala vlada Srbije oslanjajući se na sporazum Milošević - Holbruk, čime se svako buduće rješenje zapravo stavlja u okvire srpske i jugoslovenske ustavnosti, što, mislim, i jeste glavni motiv ovakvog postupanja. Nakon što je, prije neki dan, ambasador Hil uručio, pretpostavljam, najaktuelniju verziju radnog papira predsjedniku Srbije Milutinoviću, vlasti su se oglasile najavom početka razgovora već u tekućoj sedmici uz aktivno učešće samog Milutinovića, ali za sada bez potvrde da je pribavljena i neophodna saglasnost političkih predstavnika albanskog naroda sa Kosova. Ovi redovi su pisani u toku prošle nedelje, a sada vidimo da se ta praksa sazivanja sastanaka bez prethodnog obezbeđenja učešća legitimnih predstavnika kosovskih Albanaca nastavlja. Kakvi su motivi i koji je cilj takve prakse, zaslužuju pažljivu analizu i u ovim našim razgovorima.

Angažovani predstavnici međunarodne zajednice, čini se, nisu previše impresionirani primjedbama dvije "domaće" suprotstavljene strane. Oni jedino strpljivo ponavljaju kako pojedini nacrti nisu ujedno i konačan prijedlog već dio procesa pregovaranja u kojem obadvije strane treba da iznesu svoja mišljenja. Ozbiljne države i političari pregovaraju, razmatraju prijedloge i na kraju dođu do kompromisa. To će se, kažu mnogi predstavnici međunarodnih institucija, desiti i u ovom slučaju.

Do razgovora će svakako morati da dođe. Sumnjam da će se oni moći pokazati uspješnim bez aktivnog angažovanja i neposrednog učešća kompetentnih međunarodnih faktora, uključujući i njihove radne nacрте, koji bi mogli poslužiti kao osnova za nalaženje kompromisnih rješenja o osnovnom sporazumu, kao i brojne anekse kojima će se morati, takođe kompromisno, riješavati i mnogi kolatelarni problemi.

U kontekstu predstojećeg traženja kompromisnog rješenja, želio bih ovom prilikom da ponudim svoje viđenje mogućeg rješenja koje bi možda moglo da zadovolji obadvije strane, mada, međutim, nijednu od njih neće učiniti osobito sretnom. Respektujući već tada izražen stav glavnih faktora međunarodne zajednice o tome da rješenje kosovskog pitanja mora biti traženo unutar granica Jugoslavije, ali da ono ne može sadržati elemente

važjećeg statusa quo, ja sam prije gotovo godinu i pol dana na našem zajedničkom skupu u Ulcinju iznio mišljenje i prijedlog da se rješenje traži u okviru jugoslovenske federacije sa statusom za Kosovo kao ravnopravne federalne jedinice. Sada bih mogao da dodam da me sve ono što se desilo u međuvremenu, od Ulcinja do danas, samo učvršćuje u uvjerenju o ispravnosti, pravičnosti, ali i pragmatско-političkoj osnovanosti takvog prilaza. Desetgodišnje trajanje sveobuhvatne policijske, sudske i upravne represije nad većinskim albanskim stanovništvom na Kosovu, kojem je bila suprotstavljena politika pasivne rezistencije i konstituisanja paralelnog funkcionisanja društvenih službi, ostavili su, neosporno centralno pitanje statusa Kosova, u potpunom ćorsokaku, bez pomaka prema političkom rješenju. Produžena represija neizbježno je vodila radikalizaciji dijela mladih Albanaca, razočaranih neuspjehom gandijevskih metoda otpora, i stoga rješениh da se oružjem odupru razgoropađenoj vlasti. Drenički masakri višestruko su povećali sastav OVK djelujući kao najsnažniji mobilizator za širenje njenih redova i prerastanje iz manjih odreda i grupa u oslobodilačku gerilu. I pored vojnog poraza koji je OVK iskusila pod udarom velikih operacija policije, vojske i paravojnih jedinica, ona je izrasla u politički faktor kojega više nije moguće zaobilaziti.

U isto vrijeme, međusobno povjerenje i u onoj krajnje ograničenoj mjeri, koliko ga je na Kosovu uopšte bilo među etničkim zajednicama sada je potpuno eliminisano. Niko se ozbiljno ne stara oko uspostavljanja uslova za suživot. Kada je o Kosovu riječ, u srpskoj političkoj javnosti postignut je najširi konsenzus zasnovan na logici represije i sile, metodu diktata u prononsiranim pokušajima traženja političkog rješenja. U novije vrijeme proturaju se i ideje o podjeli Kosova praćenih čitavim paketom oprobanih pratećih mjera kao što je npr. "humano preseljenje", što nije ništa drugo nego eufemizam za najbrutalnije etničko čišćenje. Ovu zavjereničku namjeru treba odmah i najodlučnije odbaciti, jer je jedino moguće istinski civilizirano rješenje ono koje će uvažavati multietničnost, visoke međunarodne standarde i ukoliko obuhvatiti cijelo Kosovo.

U toku predstojećih pregovora federalni prilaz svakako zaslućuje punu pažnju iako je izvjesno da će naići na ozbiljne i, vjerujem, koordinirane otpore. Već sada se operira sa navodnim crnogorskim protivljenjem rešenju koje bi sadržalo federalnu dimenziju ili kopću. U sjećanju su, međutim, izjave najodgovornijih predstavnika reformističke vlasti u Crnoj Gori da će rado prihvatiti svako rješenje o kojem bude postignuta saglasnost Beograda i Prištine. Ukoliko rješenje bude sadržavalo federalni status, biće neizbježna i promjena važjećeg saveznog Ustava o čemu će, prirodno, i Crna Gora svakako imati pravo da formuliše svoj stav. Meni se čini da će, ukoliko ostane dosljedna svom opredjeljenju za privredne i političke reforme, demokratizaciju i već dokaznu sposobnost njegovanja multietničkog razumijevanja i tolerancije, biti logično da i Crna Gora prihvati i podrži federalni status za Kosovo. Naravno, taj status

može imati različite pojavne oblike. Do njih je moguće doći pregovorima vođenim u dobroj volji i razumnim tempom. Ukoliko dođe do odugovlačenja i manipulativnog potiskivanja suštinskih pitanja, međunarodnoj zajednici, odlučnoj da postigne rješenje koje će omogućiti konačni prekid svih oružanih sukoba, spriječavanje produžavanja postojeće humanitarne katastrofe i nalaženja mirnog rješenja, neće preostati ništa drugo nego da putem međunarodne konferencije dejtonskog tipa nametne rješenje koje će omogućiti postizanje ovih ciljeva i istovremeno uspostavi aparat koji će garantovati punu implementaciju svih aspekata usvojenog paketa mera na trajnoj i stabilnoj osnovi. To je nesumnjivo od velikog značaja ali i interesa za sve zemlje ovog regiona, ugroženih daljnim trajanjem kosovske krize a još više opasnošću preliivanja sukoba na susjedne prostore.

Govor na drugom okruglom stolu
("Srpsko-albanski dijalog, Beograd, 21-22 novembar 1998,"
Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji,
Beograd, 1999.)

PRILOZI

Novak Pribićević

- biografija -

- Rođen je 14. juna 1938. godine u Petrinji;
- ubrzo se seli sa majkom i ocem u Zagreb, gde je proveo najveći deo svojih školskih i studentskih dana;
- školu je pohađao i u Poljskoj i Kanadi gde je Rade Pribićević, otac Novakov, bio ambasador Federativne Narodne Republike Jugoslavije;
- još tokom gimnazijskih dana uključuje se aktivno u politička zbivanja koja će ostati njegova preokupacija i ljubav do kraja života;
- studije prava završava u Zagrebu;
- godine 1960. dolazi u Beograd na funkciju predsednika Saveza studenata Jugoslavije; u Beogradu, gde je zasnovao svoju porodicu, ostaje manje-više do kraja života;
- godine 1963. prelazi u CK Saveza omladine gde vodi sektor međunarodnih veza; nakon toga postaje politički savetnik u kabinetu predsednika Republike, Josipa Broza Tita;
- kao podsekretar u Saveznom Sekretarijatu za informisanje radi od 1969. do 1971. godine, odakle odlazi u Hrvatsku na mesto člana vlade Republike Hrvatske;
- godine 1973. se vraća u Beograd i radi kao podsekretar u SSIP-u;
- od 1977. do 1981. godine je ambasador SFRJ u Austriji. Diplomatsku karijeru nastavlja u SSIP-u, odakle 1986. godine odlazi na dužnost ambasadora SFRJ u Albaniji; potom je pomoćnik saveznog sekretara za inostrane poslove;
- krajem 1991. godine prestaje sa aktivnim radom, a u znak ličnog protesta i neslaganja sa ratnom politikom koja sve više zahteva ove prostore, početkom 1992. napušta SSIP i aktivno se priključuje brojnim mirovnim i nevladinim pokretima i organizacijama; profesionalno se angažovao 1997. godine u dnevnom listu *Naša Borba*, kao savetnik za međunarodne odnose;
- Novak Pribićević umro je 7. oktobra 1999. godine u Beogradu.

Sonja Biserko:

Dalje i šire od prostora kome je pripadao

Teško je govoriti o čoveku koji je u svakom pogledu nadrastao prostor kome je pripadao. Novak Pribićević je svojim poreklom, obrazovanjem i celim svojim životom pripadao retkim ljudima ovog podneblja koji su mislili dalje i šire. Zato je kao i mnogi drugi bio tako usamljen. U svom stremljenju ka boljem Novak je sagoreo.

O Novaku Pribićeviću, sticajem okolnosti, slušam od svog detinjstva koje smo oboje, u različitim vremenima, počinjali u Varšavi. Od malena smo živeli i, kasnije nastavili, da živimo u Jugoslaviji. Novaka sam upoznala u Ministarstvu za inostrane poslove kao pripravnik u vreme kada je on bio najmlađi funkcioner ministarstva. Od tada, rekla bih, naše osećanje zemlje u kojoj smo tada živeli definitivno nas je vezalo, evo, do samog njegovog kraja.

Oboje smo proveli veći deo svog profesionalnog života u jugoslovenskoj diplomatiji koju smo, poput mnogih naših prijatelja, napustili svojevoljno - zato jer je ona bila u funkciji politike koja je ovu zemlju vodila u totalnu izolaciju i samoizolaciju; zato jer je pomogla da se ova zemlja sunovrati i pored uvida koji je profesionalno imala u sva evropska i svetska kretanja.

Tada počinje nova i najteža Novakova bitka. Razumevanje i uvid u srpsko pitanje, pre svega u Hrvatskoj, a zatim i šire, ne samo da ga je izopćilo već mu je stvorilo i mnoge neprijatelje. Bilo je pokušaja da se njegov ugled i autoritet zloupotrebe, ali Novak je tome odoleo. To nije bilo lako, jer je dodatno otežavalo njegovu egzistenciju. Međutim, Novak nije mario da svoje ugledne prijatelje iz inostranstva, a imao je mnoge, prima u zapuštenoj garaži na Karaburmi. To nije smetalo da bude ono što jeste: gospodin.

U nastojanju da što više doprinese razumevanju situacije u bivšoj Jugoslaviji, kao i da aktivno doprinese borbi protiv rata i slepog nacionalizma, Novak se pridružio svim akcijama i projektima koji su to imali kao prioritet.

Aktivno je učestvovao u Antiratnoj akciji, zatim u Forumu za međunarodne odnose, bio je član odbora izbegličkog lista *Odgovor*, jedan je od lidera Socijaldemokratske unije i, najzad, ugledni član Helsinškog odbora. U svakom svom angažmanu Novak je pokazivao svu svoju ljudsku širinu, moralni integritet i znanje vrsnog profesionalca. Celim svojim bićem osećao je dubinu nesreće koja je zahvatila ovaj prostor, i celo svoje biće je zalagao u borbi protiv toga. Kao diplomata od formata ne samo da je znao nego je i suštinski osećao nova stremljenja u svetu, što je spremno dočekao i s velikim zalaganjem se posvetio zaštiti ljudskih prava kojima je posvetio svoje najzrelije

godine. To njegovo opredeljenje je dobilo puni smisao kada je rat zahvatio Hrvatsku, kada su se razarali Sarajevo, Srebrenica i najzad kada je Kosovo slutilo veliku nesreću.

Izbeglice, Kosovo i *Naša Borba* bili su naši zajednički poslovi. Za svako od pomenutih pitanja Novak je davao i više nego što je mogao fizički da podnese.

Izbeglice, posebno one iz Hrvatske, koje su tražile pomoć u Helsinškom odboru duboko su emotivno pogađale Novaka. Svestan njihove tragedije i pune odgovornosti beogradske politike za njegovu dudbinu, Novak je uložio svu svoju diplomatsku umešnost kako bi se, i pored svih prepreka kako u Beogradu tako i Zagrebu, otvorilo pitanje povratka. Godine upornog i neumornog angažovanja na ovom problemu ipak su na kraju dale početne rezultate. Projekat Helsinškog odbora "Hoću kući" doprineo je širem razumevanju i uvidu u ovo pitanje koje je još uvek na margini i pored svih deklarativnih opredeljenja međunarodne zajednice.

Novak se, nažalost, dosta kasno pridružio *Našoj Borbi*. Međutim, njegov autoritet i napor da sačuva *Našu Borbu* od nje same i beogradske čaršije i danas ostavlja snažan utisak. Zajedno smo objašnjavali svetu zašto je projekat *Naša Borba* toliko važan za Srbiju. Kao jedna od retkih antiratnih i antinacionalističkih projekata u Srbiji, on prevazilazi lokalna nadmetanja i interese. Taj posao je ostao nezavršen. Zato ga mi, njegovi prijatelji, moramo dovesti do kraja. To smo mu obećali.

Kosovo i albansko pitanje ne samo da su bili Novakove omiljene teme, već su svakako pitanja za koja je on bio priznati stručnjak i na Balkanu i u svetu. Brojni su eksperti koji su se obraćali Novaku za mišljenje i analizu. Nažalost, odnos prema Kosovu još više je izolovao Novaka. Bio je jedan od retkih ljudi na ovom prostoru koji je negovao svoja albanska prijateljstva tokom svih ovih godina. Na Kosovu i u Albaniji je uživao veliki ugled. Učestvovao je sa velikim elanom u našim pripremama za dva velika skupa posvećena dijalogu sa Albancima - u Ulcinju i u Beogradu. Skup u Beogradu bio je poslednji skup kome je Novak predsedavao. Posle toga Novak je bio vezan za kuću. Sticajem okolnosti, više nema još jednog našeg prijatelja, koji je na istom, takođe poslednjem, skupu rekao - da pokušamo još jednom. To je Fehmi Agani.

Lično teško prihvatam gubitak takvog prijatelja, čoveka i saradnika kao što je Novak Pribićević.

Na komemoraciji 8. oktobra 1999.
u Paviljonu Veljković, Beograd,

Živorad Kovačević:

Ljudska i intelektualna čestitost

Nedostajace nam mnogo u Forumu za međunarodne odnose i Evropskom pokretu u Srbiji. Novak Pribićević, jedan od njihovih osnivača i najangažovanijih i najcenjenijih članova. Nije propuštao naše sesije sredom u 6, sve dok ga bolest nije konačno prikovala za postelju. Govorio je razložno, kompetentno, sa uverenjem i poletom, dosledno nepomirljiv u svom antinacionalističkom stavu, uvek okrenut prostoru oko nas, Evropi i svetu. Bio je i borac i znalac, entuzijasta i analitičar, kombinacija koja nije baš tako česta. Pošto je imao, održavao i stvarao mnoge kontakte u našoj političkoj sredini, u regionu i Evropi, mogao je da nam ponudi novu informaciju ili svež ugao gledanja. Bio je Novak od ponajboljih đaka iz jugoslovenske diplomatske škole, koji su u stanju da se jednako precizno izraze na više jezika, pomno prate šta se u svetu dešava, suštinski razumeju međunarodne odnose i političke procese, umeju da prepoznaju promene i nove tendencije, komuniciraju sa velikim brojem najraznovrsnijih sagovornika i znalački i uverljivo tumače politiku koju zastupaju. Takvi su nosili nekadašnju jugoslovensku diplomatiju; današnjoj nisu potrebni - doduše ni oni sami ne bi nikad prihvatili da takvu spoljnu politiku zastupaju. Novak je zato postao jedan od najistaknutijih diplomata druge Srbije, demokratske, antiratne i evropske, kompetentan i ubedljiv tumač njenih stremljenja i vrlo tražen sagovornik među stranim partnerima.

Kad sada razmišljam o Novaku, razume se da prvo vidim prijatelja i druga i jednu vrlo dragu, bogatu i prijatnu ličnost, ali mi se kao njegova određujuća dimenzija, ono što me je uvek posebno privlačilo i imponovalo mi kod njega, nameće pre svega jedna retka ljudska i intelektualna čestitost, moralna čvrstina i stamena doslednost.

"Pravi moral nije ni moral nužnosti, ni moral interesa, ni moral straha; moral nije: ne treba, ili ne sme se, moral je neću", rekao je jednom prilikom Skerlić. Nemirenje i nepristajanje je bio od samog početka Novakov nepokolebljiv stav u ovim prelomnim i tužnim vremenima. Nemirenje sa zaludivanjem naroda i stvaranjem krvnih neprijatelja od svojih dojučerašnjih komšija. Nepristajanje da presiju populističke većine da nacija treba da stane jedinstveno iza svoga novopronađenog vođe u preoblikovanju ovog prostora svim sredstvima, po meri svojih suludih aspiracija. Sada su mnogi progledali, ali još uvek nisu spremni da priznaju koliko je grozomoran bio projekt koji su podržavali. Onda kada su takvi kao Novak, malobrojni ali jasni i glasni, upozoravali kuda nas sve ovo vodi - da ćemo postati, ne nebeski nego prokažen, ponižen i usamljen narod - to je bilo dočekano na nož kao izdaja najsvetijih

nacionalnih ideala, isto kao što danas one koji traže radikalne promene, a koji na sreću postaju većina, proglašavaju saradnicima NATO i OVK. Zar je Novak Pribićević, koji potiče iz jedne od najuglednijih i najangažovanijih srpskih porodica u Hrvatskoj, koji je svoje mlade dane proživio u Zagrebu, a ostatak životnog puta u Beogradu, koji je bio svim srcem Jugosloven u najlepšem, humanističkom i demokratskom smilu te reči, mogao da postupi drugačije nego da ustane protiv nacionalne mržnje, bratoubilačkih ratova i nacionalističkog zagađivanja životne sredine? On je neumorno krstarilo prostorima nekadašnje Jugoslavije, probijajući se mukom preko novih, zatvorenih i negostoljubivih granica, i bio čas u Sarajevu, čas na Ohridu, u Splitu, Prištini ili Ljubljani, gradeći nove mostove pomirenja, saradnje i zajedničkog otpora pošasti koja je zahvatila ovaj naš nesrećni region. Ali, zato je u svojoj Srbiji i svom Beogradu, bio bez državljanstva, apartid koji je svakog meseca morao da obnavlja vizu. Apartid, dabome, za režim, ne i za Beograđane. Za njih je Novak Pribićević bio i ostaće upamćen kao poštovanja dostojan građanin Srbije, Jugoslavije, Evrope i sveta.

Iako nije bilo lako održavati sve te silne aktivnosti (od Helsinškog odbora, do Građanskog saveza i Socijaldemokratske unije, Beogradskog kruga, *Naše Borbe*, *Danasa*, redakcije *Odgovora*, Evropskog pokreta i Forum za međunarodne odnose, Forum građana Tuzle i mnogobrojnih međunarodnih organizacija i skupova), u situaciji neobezbeđene egzistencije, nerešenog građanskog statusa i zlovolje vlasti, Novak je uspevao da svugde ponudi svoj puni obol, zahvaljujući ne malim delom i razumevanju u punoj podršci svoje požrtvovane i hrabre supruge Ljiljane i svoje dece, kojom se veoma ponosio. I Ana i Rade imaju sve razloge da budu ponosni što su imali takvog oca. Mi smo sa njima u njihovoj tuzi.

Na Komemoraciji, 8. oktobra 1999.
u Paviljonu Veljković, Beograd

Ilija Đukić

Po meri savesti i ubeđenja

I onda kad imamo saznanje da se kraj kome smo, inače, svi neminovno podložni, zlosutno i nezadrživo približio čoveku koga volimo, suprugu, ocu, prijatelju, kolegi, i kad do toga, nažalost, dođe, ostaju velika tuga, bol, osećaj gubitka i osame.

Sa takvim osećanjima smo, mi, njegovi prijatelji i kolege došli, okupili se ovde da ga ispratimo na poslednje putovanje.

Novak Pribićević je živeo po meri svoje savesti i svojih ubeđenja, a čovek koji ispuni svoj život nije živeo uzalud, jer, ispunjavajući svoj, dopunjava i naše živote. Za Novaka se to može reći bez ostatka.

Novak Pribićević pripada grupaciji najistaknutijih diplomata svoje generacije i našeg vremena, a cela ta generacija pripada državi i diplomatiji kojih, takođe, više nema.

Tu diplomatiju i politiku otvorenosti, saradnje, osiguranja mira, dobrosusedstva, razumevanja interesa drugih da bi se mogao ostvariti interes sopstvenog društva i države, Novak Pribićević je kvalifikovano, stvaralački i uverljivo tumačio i zastupao kao podsekretar u SSIP, zatim i kao ambasador u Austriji pa u Albaniji. Obrazovanje i lična kultura, lični i profesionalni digenitet, doslednost i čvrstina uverenja, intelektualna radoznalost i komunikativnost podržani umećem da se izrazi na više stranih jezika, činili su njegov mirni glas i razložni pisani tekst jakim, ubedljivim.

Bio je u Austriji kad su Jugoslavija i Austrija zajedno i svaka za sebe učestvovala u stvaranju novog evropskog kolektiviteta na temeljima Helsinške povelje; u Albaniji je bio u vreme jasnih nagoveštaja ozbiljnih promena u vreme postenverizma. Osluškiavao je i razumevao nove impulse, javljao o njima ukazujući na naš interes, na interes društva i države i tražio da se to ugradi u politiku, uvek imajući u vidu i Kosovo koje će mu ostati doživotna preokupacija.

Intelektualna i profesionalna radoznalost i interes upućivali su ga na praćenje globalnih kretanja pa je bio jedan od prvih koje je uočavao promene odnosa snaga na prostoru našeg šireg okruženja. Njegova javljanja i analize uvek su nailazile na pomnu pažnju, iako ne uvek na odobravanje. Ovo drugo ga nije nikad pokolebalo da dalje i dublje istraži predmete svog javljanja. Ponovo u ministarstvu posle bilo je to vreme kad je ondašnja Jugoslavija ponudila ozbiljan i realističan projekt balkanske saradnje prihvaćen od svih balkanskih i evropskih zemalja na prvoj konferenciji ministara inostranih poslova balkanskih zemalja. Ponovo u SSIP posle Albanije, Novak se bavi

Evropom, njenim promenama i našim mestom u tom magistralnom toku.

Kada je nastupilo smrtno, zlo vreme, i u Jugoslaviji zavlada li pogrešno čitanje koda globalnih promena, nacionalistički projekti u jugo-republikama, čvrsta lična uverenja, lično i profesionalno dostojanstvo nisu mu dozvoljavali da zastupa i brani takve projekte. Odbio je da u novom režimu jedne jugo-republike postane deo nove nomenklature; svoje dostojanstvo i istorijsko prezime nije mogao niti želeo da stavi na raspolaganje nikome. Zato je, u drugoj postjugoslovenskoj republici dao otkaz i napustio diplomatiju.

To nije bio, niti je po njegovoj prirodi i društvenim opredeljenjima mogao biti kraj njegovog javnog angažovanja. Glasno i jasno se opredeljuje za anti-ratno delovanje, za građane otpora sunovratu svog naroda i svih građana.

Jedan je od osnivača Foruma za međunarodne odnose, deluje kao član Helsinškog odbora u Beogradu, učestvuje u osnivanju Socijaldemokratske unije, brine o izbeglicama iz Hrvatske i njihovom povratku. Sluteći kosovsku katastrofu, angažuje se u aktivnostima sa demokratski opredeljenim albanskim intelektualcima, posećuje Bosnu i Hercegovinu, putuje u Tuzlu, Prištinu, Ulcinj na razgovore u potrazi za mirnim, civilizovanim raspletom tragedija koja je zadesila sve narode i sve građane bivše zajedničke države. Postaje i ostaje traženi sagovornik u čijem umu uvek stanuju razum i razlog. Odbija zatvorenost, ksenofobiju, projekte koji vode u izolaciju i samoizolaciju, osuđuje režim i politiku koji su doveli do sunovrata u Srbiji i bilo gde na prostoru bivše Jugoslavije. Političko angažovanje za Novaka Pribičevića bilo je etički i civilizacijski imperativ.

Čutanje nije stoicizam. To je znao Novak Pribičević, pa nije ni živeo ćuteći. Zato se mi, njegove kolege, drugovi i prijatelji i ne opraštamo od njega ćuteći.

Ako postoji zbirno ime i prezime za čast, poštenje, dostojanstvo, lični, profesionalni i politički integritet, za čovečnost - onda je to bio Novak Pribičević.

Reč na sahrani Novaka Pribičevića,
Novo groblje, Beograd, 9. oktobar 1999.

Milislav Prelić

Snažni čovek u krhkom telu

Opraštamo se od našeg druga i bliskog prijatelja, od našeg Novice, sa osećanjem duboke tuge, potištenosti, pa da se tako izrazim, - i uvređenosti, što zla sudbina otima iz naše sredine, iz kruga njegove porodice, jednog dragog čoveka, otkida i netragom, u nepovrat odnosi jednu ljudsku osvedočenu vrednost, koja se na najbolji način, doslovno, do poslednjeg daha, potvrđivala u svemu: u svojoj porodici, u odgovornim poslovima i obavezama u društvu, u prisnom druženju i prijateljevanju... U svemu čime se bavio, na svemu čega se dotakao, ostajao je trajno pečat njegove duše, srdačnosti, dobrote i plemenitosti. Njegov je život bio bogat, jer je voleo i cenio ljude, jer je umeo s ljudima.

Drugi su već rekli, ili će reći, zapisati, - pravu reč o svemu čime se Novak Pribićević u svom radnom i životnom veku bavio, o tragu koji je za sobom ostavio. U ime svih onih Novicinih drugova i drugara sa kojima se još u mladosti zbližio i sa kojima je ostao blizak celog života, hoću u ovom tužnom trenutku oprostaja, nad odrom, - da kažem, da sa Novicom odlazi iz naše sredine čovek koji je ovaploćivao u sebi ono što je najplemenitije, najčestitije, najumnije, a poslednje godine su pokazale - i najhrabrije među nama i u nama.

Vukući korene iz dubina onoga najboljeg ljudskog soja što su Srbi u Hrvatskoj odnegovali, još uvek dečak - Novica na prvim koracima u svet odraslih, u prvim godinama ranog sazrevanja, ispoljavao je izvanredan smisao za široku komunikaciju sa sredinom u kojoj odrasta, energiju i spremnost da zaroni u društvena zbivanja, u svet. U ličnosti i primeru roditelja, oca Rada, istaknutog učesnika antifašističkog i oslobodilačkog rata i revolucije, većnika AVNOJ-a i člana njegovog Nacionalnog komiteta, koji je u posleratnim godinama, koja mu je od malih nogu bila i otac i majka, - imao je snažnu podršku, koja mu je davala moralnu snagu i sigurnost u opravdanost puta kojim je krenuo. Takav Novica, vrlo brzo je stekao ugled u svome gradu, u Zagrebu, u svojoj omladinskoj i sveučilišnoj sredini. To ga ubrzo dovodi u Beograd, u to vreme savezni centar, u kojem se, ne samo uspešno snalazi na novim, složenijim poslovima i obavezama, nego se u novoj životnoj sredini izvanredno i brzo odomaćio u najlepšem smislu ove reči, stekavši, i na poslu i van njega - mnogo novih drugova i prijatelja. Ne zaboravljajući nikada grad iz koga je potekao, svoj Zagreb, Novica je zavoleo i Beograd i ovaj grad je zavoleo njega. U ovom gradu, Beogradu, - Novak Pribićević je bio prepoznatljiva ličnost, čovek koji se

na svakom koraku susretao sa ljudima koji ga poznaju i prihvataju i koje on poznaje. U ovom gradu je proživio, sa malim prekidima, skoro četiri decenije. Ovde je, kada je tome došlo vreme - zasnovao sa svojom Ljiljom i porodicu. Ovde su se rađala i odrasla njihova divna deca - Rade i Ana... Ovde je, izmrcvaren dugom, surovom bolešću, pre dva dana tiho sklopio svoje umorne oči.

Svaka generacija, kada godine malo poodmaknu, sa nostalgijom počinje da se priseća mladalačkih dana. Ne želim da tako zazvuči ovo što ću reći: život o kome govorim nije bio lep samo zato što je to bila naša mladost. On je bio lep zato što je, krajem pedesetih godina naše društvo bilo u punom razvoju, što su mlade generacije koje su pristizale, gazile "carskim drumom", bile prihvaćene, te su i svoje mesto u svemu uspevale da nađu, da rade i grade, da kroz rad napreduju. Išli smo tada otvorena srca, neopterećeni prošlošću, naivno ubeđeni da na putu kojim smo krenuli ne mogu biti više nikakve nesavladive prepreke. Nismo bili pripremljeni na sve ono što će nam se u radnom i životnom veku sručiti na glavu. To je tek trebalo da saznamo, kada smo uveliko zagazili u živi pesak... Sa poslova na kojima smo početkom šezdesetih zajedno radili, kada smo se uzajamno proverili i ispekli prijateljstva za ceo život, razišli smo se se svako svojim putem, mada u osnovi - u istom smeru. Raznim smo iskušenjima bili izloženi, razne udare podnosili... Danas sa ponosom mogu da kažem, da najveći deo naše generacije nije zalutao u ovom "tamnom vilajetu", nije se nasukao na izazove nacionalizma, niti se dao općiniti lažnim bljeskom vlasti i privilegija i zavesti lažima onih koje falsifikuju i zloupotrebljavaju našu prošlost, - da je očuvao svoj moralni integritet.

Na drugom mestu, u drugoj politici, o svemu tome ima potrebe da se još mnogo razgovara, jer - svi ćemo morati da polažemo račune: zašto smo dozvolili da naš zajednički dom - postane luda kuća iz koje su se naša deca, stotine hiljada naše dece, otisnula u beli svet, da tragaju za svojom šansom da žive kao ljudi.

Ali, na ovom mestu, kraj odra našeg Novice, mora se reći: on, Novak Pribičević, taj čovek naoko slabašne fizičke konstitucije, uz to, odavno načet bolešću, - pokazao se najboljim, najčvršćim, najsmelijim borcem, koji se hrabro suprotstavljao bujici zla koje nas davi - nacionalističkim ostrašćenima, rušiteljima civilizacijskih tekovina, bahatim "novokomponovanim vlastodršćima" koji očekuju da pred njima i sud i istina začute... Jasno, predano i čvrsto branio je one ideje i borio se za one ideale, kojima smo u mladosti bili zadojeni, a koje je umno i smelo projektovao u novo vreme, u novo okruženje. Čini se da je snaga kojom se Novica pri tome napajao - izvirala upravo iz okolnosti da je on, sazrevajući - ostajao, istovremeno, do kraja života mladalački naivno zanesen, neposredan, plemenit i nepokolebljivo human čovek, sa onim večitim smeškom na licu, kojim je znao da proprati i najbezazleniju šalu i da lakše podnese udar, koji bi mu neko podlo namenio. Držao se uvek dostojanstveno, prividno mirno, a šta se u njegovoj duši kuvalo, to

možemo samo da sudimo po ovom tragičnom ishodu.

Takav Novica nije mogao da se smesti u Prokrurovu postelju novokomponovanih režima. Ni tamo, odakle je. Ni ovde, gde je. Toliko je naš Novica štrčao, toliko nije bio po meri i ukusu "nove" vlasti i njene birokratije, da je, čak, do takoreći poslednjeg dana koji mu je dosuđen - morao kleštima da čupa iz šapa kancelarijskih pacova osnovne dokumente o svojim elementarnim pravima iz radnog odnosa, a čitavih deset poslednjih godina - proživeo je u kafkijanskoj atmosferi čoveka bez statusa. Režimi, i ovde, i tamo - očekivali su od njega da savije kičmu, a snažni čovek u ovom krhkom telu - to nije mogao, niti hteo da prihvati.

Oproštaj od Novaka Pribićevića,
Novo groblje, Beograd, 9. oktobar 1999.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народне библиотеке Србије, Београд

327(497.1)

ПРИБИЋЕВИЋ, Новак

Ima li rezonance / Novak Pribićević ;
[priredila i uredila Latinka Perović]. -
Beograd : Helsinški odbor za ljudska prava u
Srbiji, 2000 (Beograd : Zagorac) . - 182 str.
; 24 cm. - (Biblioteka Svedočanstva ; no. 2)

Tiraž 200 - Str. 7: Ima li rezonance :
1991-1998. / Latinka Perović. - Prilozi: str.
173-182

ISBN 86-7208-018-1

327.7 / 8(497.1)

323(497.1)

а.) Међународни односи - Југославија б.)
Југословенско питање - Међународна
заједница в.) Југославија - Политичке прилике
ID = 85452812

